

2006/5

Til va adabiyot ta'limi

**ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ
ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ВАЗИРЛИГИНИНГ
ИЛМИЙ-МЕТОДИК
ЖУРНАЛИ**

1991 йилдан
чиқа бошлаган

Ўзбекистон Матбуот ва
ахборот агентлигида 2003
йил 29 декабрда
079-рақам билан рўйхатга
олинган

Таҳририят манзили:
700000 Тошкент шаҳри,
Буюк Турон кўчаси, 41.

136-53-62,
132-07-26.

Факс: 136-58-59

E-mail: til@sarkor.uz

Бош муҳаррир:
Раъно ТОЛИПОВА

Масъул котиб:
Шаҳноза ЖЎРАЕВА

Муҳаррирлар:
**Ўғилой МАВЛОНОВА,
Доно ХЎЖАЕВА**

Саҳифаловчи:
Илҳом ЖУМАНОВ

Матн терувчи:
**Нодира
МИРЗААҲМЕДОВА**

Таҳрир хайъати:

Абдузухур АБДУАЗИЗОВ,
Рустам АҲЛИДИНОВ,
Қозоқбой ЙЎЛДОШЕВ,
Зухриддин
ИСОМИДДИНОВ,
Низомиддин
МАҲМУДОВ,
Санобар НИШОНОВА,
Шухрат РИЗАЕВ,
Қумри СУЛТОНОВА,
Ёрмат ТОЖИЕВ,
Боқижон ТҲЛИЕВ,
Дилфуза ФАНИЕВА.

MUNDARIJA

MUAMMOLAR... VAZIFALAR...YECHIMLAR...

Хадича Муҳиддинова. Ўзбек тили ўқув дастурларида грамматик мавзуларнинг берилиши ҳақида.	3
--	---

2-SENTABR - BILIMLAR KUNI

Назира Ғуломова, Холбиби Қурбонова. Мурувват ва саховат – олий кадрият.	8
---	---

UMUMMILLIY DASTUR - AMALDA

Муҳаббат Абдураимова. ДТС ва ўқув дастурлари синовдан ўтказилмоқда.	14
Ona tilidan takomillashtirilgan DTS va o'quv dasturi	17
Ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarning o'zbek (davlat) tili bo'yicha DTS va o'quv dasturi	23
Ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarning 2-sinfi uchun o'zbek (davlat) tili bo'yicha DTS va o'quv dasturi	29
Ingliz tilidan takomillashtirilgan DTS va o'quv dasturi	39
Nemis tilidan takomillashtirilgan DTS va o'quv dasturi	56
Fransuz tilidan takomillashtirilgan DTS va o'quv dasturi	72

METODIKA

M.Shamsiyeva. Ona tili ta'limi jarayonida yoshlar ongiga milliy istiqloq g'oyasini singdirish	84
--	----

CHET TILINI O'RGATISH MASALALARI

Қўйсин Тўхтаева, Мавлуда Мирзаева. Чет тили дарсларида инновацион технологиялардан фойдаланиш.	87
Назира Хатамова. Ўқувчиларнинг луғат бойлигини оширишда қўлланиладиган ўйинлар.	89

HOMIYLAR VA SHIFOKORLAR YILI

Донолар саломатлик ҳақида	93
---------------------------------	----

SO'RAGAN EKANSIZ

Машариф Сафаров. Сўзлар қатидаги маънолар.	94
--	----

MUAMMOLAR... VAZIFALAR... YECHIMLAR...

Ўзбек тили ўқув дастурларида грамматик мавзуларнинг берилиши ҳақида

Она тилимиз республикамизнинг давлат тили сифатида аста-секин миллатлараро мулоқот воситасига айланиб бормоқда. Ҳозирги кунда ўзбек тилини республикамиз таълим тизимининг умумтаълим, ўрта махсус ва олий таълим босқичларида русийзабон гуруҳларнинг барчасида (йўналиши ва ихтисослигидан қатъи назар) ўқитилиши йўлга қўйилган. Республикамизда фаолият юритувчи хорижий фуқаролар, чет мамлакатлардан ўзбек тилини ўрганиш учун келаётган талабалар, тадқиқотчиларнинг сони йилдан-йилга ортиб бормоқда.

Шуни алоҳида қайд қилиб ўтиш керакки, маълум муддатга мамлакатимизга келиб, ишлаб чиқариш ёки тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган хорижий фуқаролар ўзбек тилини 3-4 ой ичида Ўзбекистонда туғилиб ўсиб вояга етган ва 8-9 йил ўзбек тилидан таҳсил олган русийзабон ўқувчилар даражасида ўрганиб олмақдалар. Аммо ўзбек тилининг республикамизда яшовчи бошқа миллат вакиллари томонидан ўрганилиши эса ҳамон суст кетмоқда. Энг ачинарлиси шундаки, биз ушбу фуқароларнинг ўзбек тилида чала-чулпа сўзлашишларини, кўпинча эса уларнинг ўзбекча нутқни тушунишларининг ўзини етарли деб ҳисобламоқдамиз. Русийзабон ўқувчи-талабалар сўз бойлигининг камбағаллиги, сўзларни ўзаро боғлашда қўшимчаларни нотўғри қўллашлари, гап бўлақларининг ўрнини яхши билмасликлари, фикрни ёзма тарзда ўта саводсиз баён қилиш ҳолатларини жиддий нуқсон деб ҳисобламаймиз ҳам. Бунинг асл сабабларидан бири, бизнингча, 2-7-синфлар дарсликлари билан юқори (10-11-)синф дарсликларида узвий боғлиқлик нафақат ўқитиш методикаси, балки технологияси, яъни нутқий кўникмаларни шакллантиришда грамматикага таяниш тамойилида изчилликнинг йўқлиги ҳамда 10-11-синф дарсликларида ўзбек тили фан сифатида эмас, балки кўпроқ нутқий сўзлашгич сифатида берилишидадир.

Ваҳоланки, таълим бошқа тилларда олиб бориладиган мактаблар, хусусан, русийзабон ўқувчилар учун 2-7-синф ўқув дастурлари, дарсликлар ва ўқув қўлланмаларида грамматик маълумотлар нутқий мавзуларга бўйсундирилган ҳолда, муайян нутқий мавзуда кўп учрайдиган нутқий намуналар орқали берилиб, барча грамматик шакллар қамраб олинган. Аммо таълим рус тилида олиб бориладиган мактаблар учун ёзилган 10-синф «Ўзбек тили» дарслиги ҳамда таълим бошқа тилларда олиб бориладиган мактабларнинг 10-, 11-синфлари учун чоп этилган «Ўзбек тили» дарсликларида берилган грамматик маълумотлар на қуйи синфларда берилган билимлар мазмуни билан, на ўзаро мазмунан боғланган.¹

Бу дарсликларда ўзбек тили ўқитилишини осонлаштириш ниқоби остида у қашшоқлаштирилиб берилган. Ҳозирги кунда ўқувчилар анчагина қийин бўлган турли хорижий тилларни, ҳатто бир эмас, бир нечта тилларни мукамал эгалламоқдалар. Русийзабон ўқувчилар ҳам ўзбек тилини қашшоқлантирилган ҳолатда эмас, балки бутун бойлиги, мукамаллиги ва гўзаллигини ҳис қилган, тушунган ҳолда тўлиқ ва пухта эгаллай олишга қодирлар. Бунинг учун таълим босқичларида ўзбек тилининг бой имкониятларидан мумкин қадар тўлароқ фойдаланиб, уни мукамалроқ беришга ҳаракат қилиш керак.

Ҳар бир тилни ўрганиш унинг фонетик, морфологик ва синтактик қонунларига риоя қилиш ҳамда ушбу қонунларни муайян луғат минимумига эга бўлган ҳолда оғзаки ва ёзма нутқда қўллай олишни тақозо этади.

Шундай экан, 10-11-синфларда ҳам, 2-7-синфлардаги каби, тил ўргатишда унинг барча сатҳлари: ҳам грамматикаси, ҳам лексикаси, ҳам пунктуацияси, ҳам стилистикаси бўйича билимлар берилиши зарур. Аммо 10-11-синфлар дарсликларининг таҳлили шуни кўрсатдики, уларда грамматик маълумотларнинг берилишида қуйидаги камчиликлар мавжуд:

1. Грамматик маълумотларнинг берилишида муайян изчилликка риоя қилмаслик. Масалан, 10-синф «Ўзбек тили» дарслигида² грамматика ва имло бўйича «Кўчириш қоидалари», «Сўзнинг ўз ва кўчма маънолари», «Кириш сўз», «Омоним сўзлар», «Синоним сўзлар», «Ёрдамчи сўз туркумлари», «Кўмакчилар», «Антоним сўзлар», «Боғловчилар», «Юкламалар», «Модал сўзлар», «Тақлид сўзлар», «Ундовлар» каби асосан лексикология бўйича

мавзулар; 11-синф дарслигида³ эса «Содда йиғиқ ва содда ёйиқ гап», «Шахси маълум гап», «Шахси номаълум гап», «Шахссиз гаплар», «Сўз-гаплар» каби синтактик мавзулар билан бир қаторда «Бириктирув муносабатини ифодалаш», «Зидлов» каби маъновий мавзу, шунингдек, улар қаторида «Ишончнома», «Тилхат», «Маълумотнома», «Баённома», «Тавсифнома» каби иш қоғозлари, «Қўшма гаплар маънодошлиги», «Публицистик усул», «Оғзаки нутқ услуги», «Расмий-ифодавий нутқ услуги» ҳамда «Диалогик ва монологик нутқ» каби услубий, яъни турли йўсиндаги мавзулар аралаш-қуралаш ҳолда берилган. Кўриниб турибдики, бунда грамматик маълумотлар қуйи синфлардаги на грамматик мавзулар билан, на нутқий мавзулар билан боғлиқ эмас.

2. Булардан ташқари, айрим мавзуларда қуйидаги каби ўринсиз изоҳлар ҳам бор. Масалан, изоҳ: *Нарса ва шахсни ўрин-жойга ва маконга нисбатан ифодалаш учун - лик қўшимчаси ишлатилади: бухорлик йигит. Нарса-предметнинг ўрин-жойга нисбатан белгисини ифодалаш учун - даги қўшимчаси ишлатилади: хонадаги гул. Ёки: матнни кенгайтиришда изоҳловчи, тўлдирувчи гапларни кириш, уюшиқ, ажратилган бўлаклар, киритмалар билан кенгайтириш, матн мазмунини мақол, ҳикоя ва ривоятлар билан бойитиш(?), содда гапларни қўшма гапларга айланттириш ва бошқалар* каби изоҳлар мутлақо тушунарсиз тарзда на грамматик маълумотга, на нутқий мавзуга алоқадор бўлмаган ҳолда берилган. Шунини ҳам айтиб ўтиш керакки, юқорида қайд қилинган грамматик маълумотлар 8-9-синф дастурларида мавжуд.

Энди олий ўқув юртлар учун мўлжалланган «Ўзбек тили» дарсликларини олсак, уларда грамматик маълумотлар, миллий гуруҳлар учун ёзилган «Ўзбек тили грамматикаси» дарсликларидаги каби, фонетика, лексикология, сўз таркиби (морфемика), морфология, синтаксис, услубият бўлимлари бўйича анъанавий изчилликда баён этилиб, назарий маълумотлар бир оз қисқартирилган шаклда ҳамда машқлар, матнлар билан мустаҳкамланган ҳолда берилган.⁴

Бу дарсликларда фонетика, лексикология, морфология (сўз туркумлари) мавзулари кенг баён этилган, синтаксис бўлими эса жуда оз берилган (чунки ўқув режада белгиланган соат миқдори синтаксисга етмай қолади). Бу ўринда ҳақли эътироз туғилади: олий таълим босқичида ўзбек тилини шу тарзда бошидан ўргатиш шартмикин? Талабаларга мактаблар ва лицейларда бе-

рилган маълумотларни яна қайтадан ўргатиш ҳеч қандай натижа бермаслиги барчага аён-ку!

Шуни ҳам таъкидлаб ўтиш жоизки, лексикология бўйича берилаётган «Сўзнинг кўчма маъноси», «Иборалар», «Сўзнинг шакл ва маънога кўра турлари» каби мавзуларини имкон бори-ча кейинроқ, талабалар муайян нутқ бойлигига эга бўлиб, эркин сўзлаша бошлагач, бадиий ва публицистик нутқ усуллари-ни ўргатиш жараёнида бериш, уларни назарий эмас, амалий тарзда бериш мақсадга мувофиқдир.

Умумтаълим мактабларнинг 2-7-синфлари учун *функционал-семантик тамойил асосида* ёзилган дарсликларда⁵ эса муайян фикрни ифодалаш учун зарур бўладиган фонетик, лексик, синтактик билимлардан бир йўла фойдаланиш йўллари тавсия этилади ва грамматик мавзулар фикр ифодалашнинг оддийдан мураккабга тамойили асосида муайян изчиллик билан берилади. Бунда грамматика она тилидагидек «Сўз туркумлари», «Мустақил сўзлар», «От», «Сифат», «Феъл», «Сон», «Рашиш», «Олмош» ёки «Қўшма гап», «Эргаш гапли қўшма гап» каби соф грамматик мавзулар орқали эмас, балки муайян маъновий мавзу бўйича фикр ифодалаш воситалари сифатида тақдим этилади. Яъни грамматика маънога бўйсуниб, грамматик мавзулар тартиби маъновий мавзуга бўйсундирилган. Бунда грамматик билимлар босқичма-босқич *оддийдан мураккабга, маълумдан номаълумга* каби дидактик тамойилга амал қилинган ҳолда берилган. Жумладан, 5-синфда сифат туркуми «Нарса-буюмнинг белгил-хусусиятини ифодалаш» мавзуси орқали берилса, 6-синфда «Нарса-буюмни материалга кўра тавсифлаш» маъновий мавзуси асосида ўргатилади. Ўқувчиларга ўзлари ўрганаётган иккинчи тил - ўзбек тилида нарса-буюмнинг белгисини, миқдорини, ҳаракат-ҳолатини ифодалаш йўллари турли грамматик воситалар орқали кўрсатилади. Бунда грамматик воситаларнинг синонимик вариантларига кўпроқ эътибор қаратишга ҳаракат қилинади. Жумладан, қарашлилиқни ифодалашда қўлланадиган морфологик воситаларни беришда нафақат қаратқич келишиги, балки эғалиқ қўшимчаси ҳамда *-ники* қўшимчали шакллар бир йўла берилиб, уларни қўллаш мисоллар ва нутқий қолиплар орқали тушунтириб берилади ва ўргатилади.

Юқори синфларга чиққан сари муайян фикрни ифодалаш воситалари ҳам кенгайиб бораверади. Ўқувчиларга бир маънони

турли лексик, семантик, синтактик, морфологик воситалар орқали ифодалаш йўллари ўргатиб борилади. 8-9-синфларда, айниқса, синтактик синонимия, яъни фикрни бир неча усуллар билан: ҳам содда, ҳам қўшма гап тарзида баён қилишга ўргатиш назарда тутилган. Тил ўқитишнинг бундай тартиб ва усули ҳозирги кунда иккинчи тилни ўқитишнинг жаҳонда қабул қилинган коммуникатив методикасининг маъновий-аъмолий тамойилига мосдир.

Хулоса қилиб шуни айтмоқчимизки, узлуксиз таълим тамойилига риоя қилган ҳолда нафақат умумтаълим мактабларининг юқори синфларида, балки коллеж ва лицейлар, олий таълим учун ёзилган дастур ва дарсликларда ҳам грамматик билимларни беришда умумжаҳон тажрибасига таянган ҳолда ўзаро ҳамда босқичлараро изчиликка таяниш ҳозирги кундаги ўз ечимини кутаётган энг долзарб муаммолардан эканлигини тан олиш керак.

Хадича МУҲИДДИНОВА,
ЎзДЖТУ доценти.

---

¹ Қаранг: М.Тўхтамирзаев. Ўзбек тили (Таълим рус тилида олиб бориладиган мактабларнинг 10-синфи учун дарслик). Т.: «Билим» нашриёти, 2004.; А.Рафиев. Ўзбек тили (Таълим бошқа тилларда олиб бориладиган мактабларнинг 11-синфи учун дарслик). Т.: «Ўқитувчи» нашриёти, 2005.

² Қаранг: М.Тўхтамирзаев. Ўша китоб.

³ Қаранг: А.Рафиев. Ўша китоб.

⁴ Р.Расулов, М.Усмонова, А.Миразизов. О'zbek tili (Олий ўқув юрти русийзабон гуруҳи талабалари учун дарслик). Низомий номидаги ТДПУ, Т., 2003. М.Мирқосимова ва бошқалар. О'zbek tili (Техника университетларининг русийзабон талабалари учун). Т., 2004.

⁵ Қаранг: Р.Толипова ва б. О'zbek tili (Таълим рус тилида олиб бориладиган мактабларнинг 2-7-синфлари учун). Т., 2001-2005.

2-SENTABR – BILIMLAR KUNI

Мурувват ва саховат - олий қадрият (Истиқлол сабоқлари)

Мамлакатимиз миллий истиқлолни қўлга киритиб, халқимиз ўз эрки, озодлигига эришганига 15 йил тўлди. Бу санани кўтаринки руҳда кутиб олиш учун республикамизнинг турли бурчакларида катта тайёргарлик кўрилмоқда. Умумтаълим мактаблари, олий ва ўрта махсус ўқув юртлари ҳамда бошқа таълим муассасаларида машғулотлар «Истиқлол сабоқлари» билан бошланади.

Истиқлол тонги отди, халқимиз янги жамият бунёд этиш учун юзланди. Юртбошимиз таъбири билан айтганда, «...ўқувчиларимизни ўз тараққиёт йўлимиздан тезкорлик билан илгари силжишига кучли руҳий қувват берадиган миллий маданиятимиз, Шарқ фалсафасининг ҳаётбахш ва теран булоқларидан баҳраманд этиш...»дек долзарб ва муҳим вазифани амалга оширмоқдамиз. Мазкур вазифани бажариш, келажагимиз бўлган ёшларни комил инсон қилиб етиштириш учун улар онгига нафақат жаҳон тамойилларига асосланган билимларни, балки минг йиллик адабий меросимиз дурдоналарини сингдириш, уларни миллий қадриятларга эҳтиром руҳида тарбиялаш талаб этилади.

2006-2007 ўқув йилидаги дастлабки сабоқ мана шу талаблардан келиб чиқиб ҳамда «Ҳомийлар ва шифокорлар» йили Давлат дастури мақсадлари асосида режалаштирилиши ва ўтказилиши лозим. Мазкур сабоқ ўқув йилининг дастлабки машғулотли бўлганлиги боис ўқувчиларнинг илгари ўқиганлари, билганлари ҳамда қўшимча адабиётлардан фойдаланиш асосида ташкил этилади.

Истиқлол, озодлик, эрк... Ўқувчиларга мазкур тушунчаларнинг туб маъноларини чуқур англатиш учун жонажон диёримиз мустақиллиги, эрк, Ватан, халқ озодлиги, миллат равнақи йўлида жон фидо этган миллий қаҳрамонлар; билими, салоҳияти ва кашфиётлари билан жаҳон илм-фани ва маданиятини юксакликка кўтарган даҳолар; ягона давлатчилик сиёсати билан дунёни титратган жаҳонгир бобомиз Амир Темур, шоҳ ва шоир Бобур Мирзо ҳақида, шунингдек, бугунги кунда Ўзбекистонда

амалга оширилаётган оламшумул воқеалар ҳақида қизгин суҳбат, баҳс-мунозара, мушоиралар уюштирилиши мақсадга мувофиқдир. «Истиқлол дарси» бошқа машғулотлардан тубдан фарқ қилиб, жонли, қизиқарли, ёдда қоладиган тарзда интерфаол усуллардан фойдаланган ҳолда ташкил этилади.

«Истиқлол дарси» бўйича ҳар бир синф учун танланган мавзулар мураккаблиги жиҳатидан фарқ қилиши керак, зеро, мазкур сабоқ ўқувчиларнинг мустақиллик, истиқлол ҳақида айна пайтгача эгаллаётган билим ва тушунчаларини янада бойитишга, тасавурларини кенгайтиришга хизмат қилади.

Истиқлол дарслари қуйидаги мавзуларда ўтказилиши мумкин:

5-8-синфларда:

1. Хурлик муборак, бойликларга кон Ўзбекистоним!
2. Ватанимизнинг оташқалб фидойилари.
3. Истиқлол берган бахт.
4. Мустақил Ватаним байроғи мангу ҳилпирасин.
5. Ватан остонадан бошланади.
6. Озод элнинг фарзандиман.
7. «Олтин бу - водийлар...».
8. Мурувват ва саховат - олий қадрият.

9-11-синфларда:

1. «Ватандин яхши ёр ўлмас» (Истиқлол - шоирлар назмида).
2. Истиқлолинг боқий бўлсин, эй она юртим!
3. Ватанга жон фидо этганлар.
4. Истиқлолинг муборак, хур Ўзбекистон!
5. Ватан - саждагоҳим менинг.
6. Маънавияти етук ёшлар - хур диёримиз ворислари.
7. Меҳринг билан яшаймиз, Ватан.
8. Туроннинг замини осмони ҳамиша мусаффо бўлсин.

Муаллимларимиз ўз ўқувчиларининг билим савияси, ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда юқоридаги мавзулардан бирини танлайди.

Қуйидаги дарс ишланмаси юқори синфлар учун намуна сифатида ҳавола этилади.

Мавзу: "Мурувват ва саховат - олий қадрият".

Дарснинг мақсади: ўқувчиларни халқимизнинг миллий қадриятлари билан ёрқинроқ таништириш, эрк, истиқлол, Ватан,

тил ҳақидаги билимларини ошириш, ҳис-туйғуларини жонлантириш, поклаш, миллатга, халққа, Ватанга нисбатан муҳаббат туйғуларини уйғотиш ва фидойилик руҳида тарбиялаш.

Дарсинг жиҳози: расм, плакат, мумтоз адабиёт, XX аср адабиёти ва Шарқ файласуфлари асарларидан намуналар.

Дарс ўқитувчининг кириш сўзи билан бошланади.

Ўқитувчи: "Азиз ўқувчилар, юртимизда истиқлол тонги отди. Диёримиз мустақиллик сари юз тутди. Ўтироз ва танқидларга учраган, қораланган, инкор этилган қадриятларимиз, анъана ва расм-русмларимиз элимизга қайтди. Озодлик учун, эрк учун, она тилимиз учун курашган, қон тўккан аждодларимиз қалб туғёнларини чуқурроқ тушуна бошладик.

Бугунги машғулотишимиз Истиқлол меваларидан бўлмиш мурувват ҳақида, саховат ҳақида, қадриятлар ҳақидадир".

Ақлий ҳужум: "Қани айтингчи, саховат ва мурувват ўзи нима?"

Ўқувчилар ёдларига келган дастлабки тушунчаларни баён эта бошлайдилар. Бу сўзлар хаттахтага ёзиб борилади.

Англаш: айтилган фикрлар тартибга солинади ва асосийлари тавсифланади, энг яхшилари рағбатлантирилади.

Гуруҳларда ишлаш: ўқувчилар 4 ёки 5 гуруҳга бўлинади. Ҳар бир гуруҳга биттадан мавзу берилади ва вақт белгиланади. Масалан: «Меҳр», «Мурувват», «Саховат», «Фидойилик». Берилган мавзу бўйича ўқувчилар ўқиганлари, билганларини ёдга туширадилар, ўқитувчи томонидан ҳозирланган бадиий адабиётлар, ҳикоятлар, замонавий ҳамда тарихий воқеаларни акс эттирувчи китоблардан фойдаланиб, ўз мавзулари мазмун-моҳиятини очадилар.

Бунда ўқувчилар мурувват, саховат, фидойилик қандай намён этилиши ҳақида ўқиган, билган, кўрган воқеалари ва қаҳрамонлари ҳақида ҳикоя қилиб, асосли далиллардан фойдаланишлари мумкин. Гуруҳлардаги ҳар бир ўқувчи ўзининг энг яхши саволи ва жавобини тайёрлаши ҳам талаб этилади.

Мавзу ҳимояси: мавзу ҳимоясида гуруҳдаги ўқувчилар томонидан тайёрланган энг яхши жавоблар ва саволлар ҳавола этилади. Мавзу ҳимояси учун қуйидаги *Полвон нир*, *Пурёваллий* лақаблари билан шуҳрат қозонган буюк аждодларимиздан бири Паҳлавон Маҳмуд ҳақидаги маълумот ва ҳикоятдан фойдаланиш ҳамда у юзасидан баҳс-мунозара ўтказиш мумкин.

Паҳлавон Маҳмуд

Паҳлавон Маҳмуд XIII асрнинг иккинчи ярми, XIV асрнинг бошларида яшаб ижод этган мутафаккир, файласуф шоир, рубоийнависдир.

1247 йил Кўҳна Урганчдан Хивага кўчиб келаётган ёш оила Хива яқинида фарзанд кўради ва унга Маҳмуд деб исм қўйишади. Маҳмуд Кўҳна Урганч ва Хивада таълим олади, жисмоний жиҳатдан бақувват йигит бўлиб етишади, полвонлик билан шуғулланади. Йигитлик давридаёқ «кураги ерга тегмаган» баҳодир сифатида Шарқнинг деярли ҳамма мамлакатларида танилади, кураш мусобақаларида қатнашади, фақат зафар қучади. Шу боис Паҳлавон Маҳмуд номи билан шуҳрат қозонади. Унга берилган мукофот, соврин ва инъом-эҳсонларни бева-бечораларга улашиб беради, Чингизхон қўшинига қарши жангларда шаҳид бўлган Хоразм аскарларининг қабри устига мақбара қурдиради, ўзи эса ота касби пўстиндўзлик, телпакдўзлик билан тирикчилик қилади.

Паҳлавон Маҳмуд жавонмардлик (саховат, мурувват кўрсатиш, муҳтожларга таъмасиз ёрдам кўрсатиш) анъанасини юқори тутган. Жавонмардлар асосан халқ ичидан чиққан турли касб эгалари бўлиб, улар жамоага бирлашганлар. Уларнинг таълим берувчи устозлари бўлган. Устоз ҳузурида аҳду паймон қилиб, мардлик белбоғини боғлаган жавонмард бир умр аҳдига содиқ қолишга интилган, ўз шахсий ҳаётини халқ учун фидо этган. Дунёдаги ёвузлик, қабохатнинг барча кўринишларига қарши курашу халқпарварлик, эзгуликни қарор топтириш, уни ҳимоя қилиш жавонмардликнинг шиори ҳисобланган.

Паҳлавон Маҳмуднинг асосий касби пўстиндўзлик, телпакдўзлик бўлса-да, у илм-фан, бадий адабиёт билан қизғин шуғулланган. Умар Ҳайём анъаналарини давом эттириб, форс тилида рангбаранг мавзуларда бетакрор рубоийлар яратган.

Сўнг Паҳлавон Маҳмуднинг Деҳли сафаридаги полвонлиги билан боғлиқ қуйидаги ҳикоя келтирилади:

"Маҳмуднинг галдаги сафари ҳинд халқининг миллий байрамига тўғри келибди. Бундай айёмларда турли савдо расталари, халқ сайиллари, ҳар хил томошалар, мусобақалар уюштирилар экан. Маҳмуднинг шаҳар четидаги саройларидан бирига тушганини эшитган ҳинд султони уни эртанги курашда иштирок этиши ва ёш сарой полвони билан беллашишини сўраб одам юборибди. Маҳмуд ёш баҳодирнинг иззат-нафсига шикаст етказишни ўзига эп кўрмай

бу илтифотни рад этибди. Ўз марҳамати қабул қилинмаганини эшитган султон ғазаб отига минибди. Мулозимлар бу хабарни Маҳмудга етказиб, курашда иштирок этишини ўтиниб сўрабдилар. У розилик билдирибди.

Одатда мусобақалардан олдин Маҳмуд мусофирлар мазори, улуғларнинг қадамжойларини зиёрат қилар экан. Уша кеча ҳам шаҳардаги қабристонни зиёрат қилиб юрса, бир аёл эрининг қабрини қучоқлаб: «Эй худо, икки болам ва эримни олдинг, эртанги кун майдонда ёлғиз ўғлимнинг қўлини баланд қилгин», деб нола чекаётган экан. Маҳмуд бу хотин султон саройидаги паҳлавоннинг онаси эканлигини сезибди.

Эртаси кун кураш майдонида Маҳмуд ўзини ғоятда заиф ва лапашанг қилиб кўрсатибди. Ёш баҳодир икки-уч даврадан кейиноқ Маҳмудни чирпирак қилиб кўтариб урибди. Султон бу ғалаба шарафига катта зиёфат берибди. Тантаналардан сўнг ҳоким бошчилигида аркони давлат, барча хизматкорлар, меҳмонлар филларга миниб ўрмонга овга жўнашибди. Чангалзорлар орасидан кетаятганда бехосдан султон тахтиравони ўрнатилган фил ботқоққа ботиб қолибди, кўп уринишибди, филни лойдан чиқазмади. Шунда Маҳмуд хизматкорларга филнинг олдинги оёқлари орасини ковлаб бўшатишни буюрибди. Шундай қилишибди: бўшлиққа катта бир кундани (катта тўнка) ташлабдилар. Маҳмуд ана шу кунда устига тушиб, фил оёқлари орасига елкасини қўйиб, бир зўр билан икки оёғини ботқоқдан бўшатибди, фил ўзини ўнглаб ҳалокатдан қутулибди.

Ҳамма меҳмоннинг қудратига офаринлар айтибди. Овдан сўнг яна зиёфат бошланибди. Гап орасида султон Маҳмуддан:

- Кеча майдондаги заифлигингиз билан бугунги жасоратингизни қандай тушунса бўлади, - деб сўрабди.

- Эй, олийҳиммат султон! Бу йигит бир беванинг ягона фарзанди. Истиқболи порлоқ паҳлавон, лекин ҳали тажрибасиз. Мен у билан олишиб, майиб қилиб, умрига золим бўлишни истамадим. Аммо сиз ғазабланганингиздан сўнг кураш тушишга розилик бергандим, - дебди у.

- Тиланг тилагингизни, нима истасангиз муҳайё қиламан, - дебди султон.

- Менга ҳеч нарса керак эмас, Сизнинг зиндонларингизда 200 дан ортиқ юртдошларим асир экан, ўшаларни озод қилсангиз, ватанимга бирга олиб кетсам бас, - дебди Маҳмуд.

Султон баҳодирга от-улов, сарполар берибди ва асирларни ҳибсдан бўшатибди. Маҳмуд ватандошлари билан Хоразмга қараб йўл олибди".

Мавзу ҳимояси учун гуруҳларга қуйидаги топшириқларни бериш мумкин:

1. Паҳлавон Маҳмуд «кураги ерга тегмаган» баҳодир даражасига қандай қилиб эришган деб ўйлайсиз?

2. Жавонмардликни қандай тушундингиз? Ўз сўзингиз билан айтиб беринг.

3. Нима учун Паҳлавон Маҳмуд кураш мусобақаларидан олдин мазорни зиёрат қилган деб ўйлайсиз?

4. Маҳмуднинг ўзини лапашанг тутиши ва ёш полвонга енгилиб бериши тўғрими? Сиз нима деб ўйлайсиз?

5. Маҳмуднинг филни ботқоқдан қутқариб олишидаги баҳодирлиги сизда қандай таассурот қолдирди?

6. Маҳмуднинг Султон саволларига жавобини қайта ўқинг. Унинг қандай одам эканлигига баҳо беринг.

7. Маҳмуднинг катта мукофотдан воз кечиб, юртдошларини қутқариб олиб кетишида унинг қайси сифатлари намоён бўлган?

Жавоблар бошқа гуруҳ ўқувчилари томонидан тўлдирилиши, инкор этилиши ёки янгилалиши мумкин. Фикрлар халқимизнинг энг чиройли сўз ўйинлари, мақол, матал, шеърӣ мисралар, буюк кишиларнинг ҳикматларидан кўчирмалар келтирилиб асосланади. Ҳар бир гуруҳ ўз мавзусини шу тариқа ёки бошқа усуллар билан ҳимоя қилади.

Гуруҳлардаги ўқувчилар фаоллиги ва билимдонлигига қараб баҳоланиб, машғулот якунланади.

Назира ФУЛОМОВА,
Республика таълим маркази методисти.
Холбиби ҚУРБОНОВА,
Навоний вилояти ПХҚТМОИ ўқитувчиси.

UMUMMILLIY DASTUR – AMALDA

ДТС ва ўқув дастурлари синовдан ўтказилмоқда

Мақтаб таълимини ривожлантириш Давлат умуммиллий дастурининг қабул қилиниши истиқлол йилларида умумий ўрта таълим мактабларида таълим мазмунини такомиллаштириш борасида олиб борилган ишларни мувофиқлаштириб, замонавий таълим талаблари асосида мавжуд ҳолатни танқидий ўрганиб чиқиш, истиқбол режаларини белгилаш ва жараёни янада такомиллаштиришни тақозо этади.

Ушбу вазифалардан бири янги таҳрирдаги ДТС талабларини бажариш ва такомиллашган ўқув дастурларининг ўқувчилар томонидан ўзлаштириш даражасини аниқлаш бўйича 2004-2005 ўқув йилида 5-синфдан бошланиб, айти пайтда давом этаётган тажриба-синовдир. 2005-2006 ўқув йилида 6-синф ДТС ва ўқув дастурлари синовдан ўтказилди. Унинг натижаларига кўра, ДТС ва ўқув дастурига илмий асосланган ўзгаришлар киритиш, такомиллаштириш ва такомиллаштирилган ДТС ҳамда ўқув дастурлари асосида дарсликлар яратиш кўзда тутилган.

Тажриба-синов жараёнининг дастлабки босқичлари якунлари таҳлилидан тегишли хулоса чиқарилган ҳолда синов ишларининг кўлами кенгайтирилди, мазмунан янада такомиллаштирилди. Бинобарин, 2005-2006 ўқув йилида Республика миқёсидаги тажриба-синов майдончалари сони 45 тага етказилиб, уларда 59 та умумтаълим фанлар бўйича жараён давом эттирилди.

Тажриба-синов жараёни экспериментатор ўқитувчи, методист ва илмий раҳбарга бир қатор вазифалар юклайди. Бинобарин: тажриба-синов жараёнига масъулият билан ёндашиш; тажриба-синов олиб боровчи ўқитувчи тадқиқотчи эканлигини ҳис этиши; синов натижалари бўйича адолатли хулоса чиқариш; синовга қўйилган ДТС ва ўқув дастури мазмун-моҳиятини чуқур ўзлаштириб, ишни тўғри ташкил этиш; кузатув дафтариини изчил ва тўғри юритиш; илғор педагогик технология усулларида кенг қамровда фойдаланиш; тажриба-синов ишларига ижодий ёндашиш; ахборот технологиясидан ўринли ва унумли фойдалана олиш; тажриба-синов мониторингини ўз вақтида ва тўғри олиб бориш; тажриба-синов натижалари бўйича хулосаларни муддатида тегишли ташкилотларга тақдим этиб

бориш; тажриба-синов жараёнининг илмий асосда ташкил этилишини таъминлаш; тажриба-синов жараёнини мазмун ва ташкилий жиҳатдан талаб даражасида олиб бориш шулар жумласидандир.

2005-2006 ўқув йилида 6-синф она тили ва адабиёт фанидан ДТС ва ўқув дастурлари Гулистон шаҳар 9-мактаб ўқитувчиси М.Яҳёева, Андижон вилояти Хўжабод тумани 1-мактаб ўқитувчиси Ш.Иминова, таълим бошқа тилларда олиб бориладиган мактаблар учун такомиллашган «Ўзбек тили» давлат таълим стандарти ва ўқув дастури Тошкент шаҳри Шайхонтоҳур туманидаги 180-мактабнинг 2-синфларида ўқитувчи Л.Хўжаева, Мирзо Улугбек туманидаги 221-мактаб ўқитувчиси Р.Полвонова томонидан синовдан ўтказилди.

Республика миқёсидаги ҳамда ҳудудий экспериментатор ўқитувчиларнинг фикр-мулоҳазалари асосида она тили бўйича дастурга қуйидаги ўзгартиришларни киритиш хусусидаги таклифлар маъқулланди:

1. «Атоқли отлар»да инициаллар ва уларнинг қўлланиши. Сўз ўзгартирувчи ва шакл ҳосил қилувчи қўшимчалар маънодошлиги ҳамда вазифадошлиги ҳақидаги кўникма ва малакаларни 7-синф дастурларидан 6-синфга кўчириш.

2. 6-синф дастурига сифатдош ва равишдошларнинг услубий қўлланиши, сифатнинг отлашуви, сифатдошнинг отлашуви, отлашган сифатдошнинг қўлланиши мавзуларини киритиш.

3. «От» сўз туркумининг маъновий гуруҳларидан ҳайвонот, ўсимлик, модда-маъдан, хомашё номлари каби турларини дастурдан чиқариш.

Она тилидан билимлар тизими деганда бир-бирига узвий боғлиқ бўлган тил фактлари, тушунчалар, қоидалар, таърифлар тизими тушунилади. Тажриба-синовнинг пировард натижаси ушбу билимлар тизимининг ўқувчилар томонидан қай даражада ўзлаштирилиши юзасидан хулоса қилинди.

Адабиёт ўқув фанининг синов жараёнида экспериментатор ўқитувчининг кундалик кузатув дафтарлари таҳлили ҳамда ички, ташқи назорат натижаларидан келиб чиқиб, ДТС ва ўқув дастурига қуйидаги ўзгартиришларни киритиш ҳақида таклифлар қабул қилинди ҳамда маъқулланди.

1. ДТСда белгиланган ёд олиниши лозим бўлган асарлар миқдорини кўпайтириш.

2. Дастурда синфлар кесимида мустақил ўқиладиган ва синфдан ташқари ўқиладиган адабиётлар рўйхатини бериш.

3. Асарларни ўрганишга ажратилган соатлар миқдорини асар мазмун-моҳияти ва ҳажмига кўра белгилаш.

Таълим бошқа тилларда олиб бориладиган мактабларнинг 2-, 6-синфларида ўтказилган тажриба-синов ишлари бўйича такомиллашган дастурга айрим ўзгартиришлар киритиш ҳақида таклифлар қабул қилинди.

Тажриба-синовнинг йиллик якунига бағишланган тақдимот йиғилишлари Республика таълим маркази ҳузуридаги илмий-методик кенгаш аъзолари, ДТС ва ўқув дастури муаллифлари, республика миқёсидаги ҳамда ҳудудий масъул методистлар иштирокида ўтказилиши тажриба-синов ишларининг ўта жиддий жараён эканлигидан далолатдир. Мазкур якуний йиғилишда ўтказилган тажриба-синов ишлари натижаларигина муҳокама қилиниб қолмай, балки келгуси ўқув йили тажриба-синов ишлари 7-синфларда давом этирилишини назарда тутиб, мазкур синфлар Давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари ҳам муҳокама қилинди ва синовга тавсия этилди.

Умуман, ДТС ва ўқув дастури таълим мазмунини белгилаб берувчи асосий омиллардан экан, бу масала энг долзарб масалалардан бири эканлигини унутмаслигимиз лозим. Чунки инсоният тарихий тараққиётининг барча даврларида «Нимани ўқитиш керак?» деган саволга ҳамиша жавоб излаб келди ва излашмоқда. Мана шу саволга маълум маънода тажриба-синов натижалари асосида жавоб олиш мумкин, деб ўйлаймиз.

Муҳаббат АБДУРАИМОВА,
Республика таълим маркази бўлим бошлиғи.

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг 2006 йил июнь ойидаги йиғилишида тажриба-синов натижасида 6-синф бўйича такомиллаштирилган ДТС ва дастурлар тасдиқланди ва умумтаълим мактабларига жорий этиш тавсия қилинди.

Қуйида биз она тили, ўзбек тили ва чет тиллари дастурлари матнини ҳавола этамиз.

Таҳририят

Ona tilidan takomillashtirilgan DTS va o‘quv dasturi

O‘quvchilar ona tilidan quyidagi bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashlari shart:

a) grammatikaga oid o‘zlashtiriladigan bilimlar:

- fonetika, leksikologiya, so‘z tarkibi, so‘z yasalishi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari (stilistika)ga oid tushunchalar.

b) egallanishi zarur bo‘lgan ko‘nikma va malakalar (nutqni o‘stirish):

- birinchi yo‘nalish — o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytirish (o‘quvchilarning o‘zlari uchun yangi bo‘lgan so‘zlarning ma’nosini va qo‘llanish doirasini aniqlash);

- ikkinchi yo‘nalish — o‘zbek adabiy tili me’yorlarini o‘rganish, adabiy talaffuz me’yorlari (to‘g‘ri talaffuz me’yorlari, so‘z birikmalari va gap tuzish me’yorlari, so‘z turkumlari va sintaktik tuzilishlarning uslubiy imkoniyatlari, xususan, sinonimiyasi), shuningdek, lug‘aviy sinonimiya va qo‘shimchalar sinonimiyasi hamda, umuman, grammatik sinonimiya;

- uchinchi yo‘nalish — o‘quvchilarda fikrni og‘zaki va yozma bog‘lanishli matn tarzida bayon qilish malaka va ko‘nikmalarini shakllantirish.

6-sinf o‘quvchilari ona tili fanidan o‘zlashtirishi kerak bo‘lgan zaruriy bilimlar

Leksikologiya. So‘z va uning ma’nolari.

Sinonimik qator, sinonimik qatordagi bosh so‘z, frazeologik sinonimlar, leksik sinonimlar. Sinonimiya stilistikaning asosi ekanligi. Stilistik vosita. Uslubiy chegaralangan so‘zlar. Termin. Shevaga xos so‘zlar. Kasbhunarga oid so‘zlar. Tasviriy ifoda. Ishlatilish doirasi cheklangan so‘zlar. Yangi paydo bo‘lgan so‘zlar. O‘zlashgan so‘zlar. Eskirib qolgan so‘zlar. Faol so‘zlar. Faol so‘zlarning so‘zlashuv uslubiga xosligi. Passiv so‘zlarning kitobiy uslubga xosligi. Leksikografiya.

Morfologiya

So‘z yasash yo‘llari. Yasama so‘zning tarkibi. So‘zning asosi. O‘zak. O‘zakdosh so‘zlar. Sodda va qo‘shma so‘z. Juft so‘zlar. Qo‘shimchalar imlosi. So‘z o‘zgartuvchi, shakl hosil qiluvchi qo‘shimchalar ma’nodoshligi va vazifadoshligi. Morfologik sinonimlar. Mustaqil so‘z turkumlari.

Ot, otning ma'no turlari, otlarning yasalishi. Inisiallar va ularning qo'llanishi.

Fe'l. To'liqsiz fe'l.

Fe'l mayllari. Fe'l nisbatlari. Fe'l shakllari. Fe'lning yasalishi.

Sifat, uning lug'aviy ma'nosi, morfologik belgilari va sintaktik vazifasi. Sifat darajalari. Sifatning yasalishi. Sifatning otlashuvi. Sifatlarning uslubiy qo'llanishi.

Son, uning lug'aviy ma'nosi, morfologik belgilari va sintaktik vazifasi. Sonning ma'no turlari. Sonning yasalishi. Sonning otlashuvi. Sonlarning uslubiy qo'llanishi.

Ravish, uning lug'aviy ma'nosi, morfologik belgilari va sintaktik vazifasi.

Ravishning ma'no turlari. Ravishlarda daraja. Ravishning yasalishi.

Ravishlarning uslubiy qo'llanishi.

6-sinf o'quvchilari egallashi zarur bo'lgan ko'nikma va malakalar

Fikrni yozma ravishda bayon eta olish (miqdoriy ko'rsatkich - 10-12 gap; sifat ko'rsatkichlari - gaplarning o'zaro to'g'ri bog'langanligi, mavzudan chetga chiqmaganligi, abzaslarning kichik mavzu doirasida to'g'ri ajratilganligi, fikr izchilligi, o'rganilgan til hodisalarining o'rinli qo'llanganligi).

Rivoya-matn, tasvir-matn tuza olish. Tabriknoma, ma'lumotnoma yoza bilish.

Fe'lning ma'no turlarini, fe'lning mayl va nisbat turlarini, fe'l shakllarini (harakat nomi, sifatdosh, ravishdosh), sifatning ma'no turlarini, asliy sifat bilan nisbiy sifatni, so'zning lug'aviy ma'nosi bilan grammatik ma'nosini, sonning ma'no turlarini, ravishning ma'no turlarini farqlay olish. Fe'dagi o'timli – o'timsizlik, bo'lishli – bo'lishsizlik, shaxs – son va zamon shakllarini farqlash, to'g'ri qo'llay bilish.

Kelishik shaklidagi ot bilan ravishni, ot bilan olmoshini ajrata bilish.

Grammatik atamaga asoslanib, grammatik vositani, grammatik vositaga tayanib, grammatik atama va qoidani eslay olish.

So'z turkumlarining muhim belgilarini, so'zlarning otlashuv hodisasini izohlay bilish. Sodda, qo'shma va juft so'zlarni o'zaro farqlay olish.

Fonetik, lug'aviy, morfologik, sintaktik, uslubiy tahlil qila olish.

Nutqda o'zbek adabiy tili grammatikasining me'yor va imkoniyat-

lariga rioya qila olish. Sinonimlar, omonimlar, antonimlar va paronimlardan foydalanish talablariga rioya etish.

Qisqartma otlarni to'g'ri yozish va qo'llay bilish. Gapda so'z tartibiga amal qila olish.

6-sinf bitiruvchilariga qo'yiladigan talablar:

1. O'qish san'ati bo'yicha: bir daqiqada 100-110 ta so'zdan iborat publisistik yoki badiiy matnni orfoepiya qoidalariga rioya qilgan holda o'qish.

2. Fikrni bayon etish mahorati:

12-14 gapdan iborat bo'lgan matn (fikir ehtiyoji bilan bog'liq mavzu asosida) yaratish.

5-sinf talablariga 6-sinfda qo'yidagi talablar qo'shiladi:

1) iboralar, hikmatli so'zlar, maqollardan foydalana olish;

2) qo'shimchalarni ko'makchilar bilan, qo'makchilarni qo'shimchalar bilan almashtirib qo'llash;

3) o'rganilgan ifoda vositalarini o'rinli qo'llay olish va ularning uslubiy imkoniyatlaridan foydalana olish.

Matnning xarakteri: insho, bayon, kichik maqola, xabar, xatlar, tavsifnoma, tarjimai hol, o'rin-joy tasviri, murakkab xabarlar.

3. Nazariy bilimlar: fe'l, ot, sifat, son, ravish so'zlarning ichki ma'naviy guruhlarini, ularning imlo va talaffuzini bilish. Fe'l, ot, sifat, sonlarning shakllarini, ularning imlo va talaffuzini, ma'no xususiyatlarini bilish. Bu so'zlarning gapdagi vazifalarini aniqlay olish.

O'quv dasturi (170 soat)

Kirish (1 soat)

O'zbek tili - tarixan rivojlanib kelgan til. O'zbek tili ildizlari. Davlat tili haqida ma'lumot. O'zbekistonda davlat tili va boshqa tillarning rivojlanishi.

5-sinfda o'tilganlarni takrorlash (10 soat)

Fonetika. Grafika va imloning ayrim masalalari. Ayrim unilarning aytilishi va yozilishi. Ayrim undoshlarning aytilishi va yozilishi. So'zlarni bo'g'inlarga bo'lish va satrdan satrga ko'chirish. So'z urg'usi. Fonetik tahlil tartibi.

Leksikologiya va frazeologiyaning ayrim masalalari. Ma'nodosh va uyadosh so'zlar. Shakldosh so'zlar. Zid ma'noli so'zlar. O'zakdosh so'zlar. Kasb-hunarga oid so'zlar. Iboralar.

Berilgan matndagi soʻzlarni maʼnodosh, uyadosh va zid maʼnoli soʻzlar bilan almashtirish.

Matndagi soʻzlar maʼnosini izohlash, bu soʻzlar ishtirokida gaplar tuzish.

Soʻzlarning shakl va maʼno munosabatiga koʻra turlarini aniqlash.

Morfologiya (16 soat)

Morfologiyaga kirish. Soʻz tarkibi haqida umumiy maʼlumot. Qoʻshimchalarning maʼno vazifasiga koʻra turlari.

Soʻz yasovchi qoʻshimchalar. Tub va yasama soʻzlar. Shakl yasovchi qoʻshimchalar.

Soʻzning morfologik tarkibi. Soʻz tarkibida tartib.

Soʻz tarkibi va soʻz yasalishi boʻyicha tahlil tartibi.

Soʻz turkumlari

Feʼl turkumi (56 soat)

Toʻplam va tasnif tushunchasi. Soʻz turkumlari.

Mustaqil feʼllar haqida umumiy tushuncha. Harakat va holat feʼllari. Yordamchi feʼllar. Toʻliqsiz feʼl. Feʼl turkumida soʻz yasalishi.

Yasovchi qoʻshimchalar bilan feʼl yasalishi. Yordamchi feʼllar bilan feʼl yasalishi.

Matn va uning tuzilishi. Matn sarlavhasi.

Feʼl turkumida shakl yasalishi. Feʼlning tarz shakllari.

Feʼlning vazifa (xoslovchi) shakllari, harakat nomi shakllari. Sifatdosh shakllari. Sifatdoshlarning otlashuvi. Ravishdosh shakllari. Ravishdosh shakllarining imlosi.

Feʼlning nisbat shakllari. Bosh nisbat shakli. Oʻzlik nisbat shakli. Ortirma nisbat shakli. Majhul nisbat shakli. Birgalik nisbat shakli.

Feʼlning boʻlishli va boʻlishsiz shakllari.

Feʼlning mayl shakllari. Buyruq-istak mayli, bu mayldagi feʼllarning maʼnolari. Shart mayli shakllari. Maqsad mayli shakli. Xabar mayli shakli, bu mayl shaklining zamon maʼnolari.

Feʼlning zamon shakllari. Oʻtgan zamon shakllari qoʻshimchalari yordamida yasaluvchi oʻtgan zamon feʼllari, *edi* toʻliqsiz feʼli yordamida hosil boʻluvchi oʻtgan zamon feʼllari. Oʻtgan zamon feʼllarining yozilishi. Oʻtgan zamon feʼl shakllarining maʼnolari.

Feʼlning hozirgi zamon shakllari: qoʻshimchalar yordamida yasaluvchi hozirgi zamon feʼllari, -(i)b shaklli holat feʼllari yordamida hosil qilinuvchi hozirgi zamon feʼllari.

Fe'ning kelasi zamon shakllari: hozirgi-kelasi zamon shakli, kelasi zamon gumon shakli.

Fe'l zamon shakllarining ko'chma qo'llanishi.

Fe'ning shaxs-son shakllari: fe'l tuslanishining uch ko'rinishi.

Fe'l so'zlarni morfologik tahlil tartibi.

Narsa-buyumni bog'liqli matn orqali tasvirlash.

Ot turkumi (36 soat)

Otlarning tuzilishiga ko'ra turlari. Sodda ot. Qo'shma otlar imlosi. Juft va takroriy otlar imlosi. Atoqli otlar haqida umumiy ma'lumot. O'rin-joy nomlari (toponimlar) va ularning imlosi. Suv havzalari va inshootlari nomlari. Tashkilot, korxonalar va muassasa nomlari. Tarixiy sana va bayramlar nomlari.

Turdosh otlar va ularning ma'no turlari. Shaxs otlari va ularning yozilishi. Shaxsni boshqa jihatlariga ko'ra atovchi otlar. Narsa otlari, ularning yasalishi va yozilishi. O'rin-joy (makon)ni atovchi otlar, ularning imlosi. Faoliyat-jarayon nomini bildiruvchi otlar. Aniq va mavhum otlar. Mavhum ot yasovchi qo'shimchalar va ularning imlosi.

Otlarning lug'aviy shakllari. Son shakllari. Otlarning kichraytirish va erkalash shakllari.

Sifat turkumi (19 soat)

Sifatning umumiy belgilari va vazifalari. Sifatlarning qo'shimcha yordamida yasalishi va ularning imlosi. Sifatlarning tuzilishiga ko'ra turlari: sodda sifatlar, qo'shma sifatlar. Juft va takroriy sifatlar, ularning yozilishi. Asliy va nisbiy sifatlar.

Sifat shakllarining yasalishi. Daraja shakllari: oddiy daraja shakli, orttirma daraja shakli, ozaytirma daraja shakli, qiyosiy daraja shakli.

Sifatning ma'no turlari: xususiyat, hajm-o'lchov, makon-zamon, rang-tus, maza-ta'm va hid bildiruvchi sifatlar.

Sifatlarning otlashuvi. Boshqa turkum so'zlarning sifat o'rnida qo'llanishi (sifatlashuv). Sifatning uslubiy qo'llanishi.

Son turkumi (12 soat)

Son turkumidagi so'zlarning umumiy belgilari va vazifalari.

Miqdor sonlar, ularning turlari. Sanoq sonlar va ularning yozilishi. Sanoq sonlar bilan qo'llanuvchi hisob so'zlari. Dona son va taqsim

son shakllari. Chama sonlar va ularning yozilishi. Jamlovchi sonlar, ularning hosil qilinishi.

Butun son va kasr son, ularning yozilishi. Hisob soʻzlari.

Tartib sonlar, ularning yozilishi.

Ravish turkumi (14 soat)

Ravishlarning umumiy belgilari va vazifalari.

Ravishlarning yasalishi.

Ravishlarning maʼno turlari: holat ravishi, oʻrin ravishi, payt ravishi, miqdor-daraja ravishi. Ravishlarning uslubiy qoʻllanishi.

Maktub matni, unga qoʻyiladigan talablar.

Ravish darajalari: bosh daraja, qiyosiy daraja, orttirma daraja shakllari.

Ravish oʻrnida qoʻllanuvchi soʻzlar.

Ravish turkumidagi soʻzlarning morfologik tahlili tartibi.

Oʻquv yili oxirida takrorlash (6 soat)

Soʻz tarkibi (soʻz yasalishi va shakl yasalishi) yuzasidan takrorlash.

Otning maʼno turlari boʻyicha takrorlash.

Feʼl nisbatlari boʻyicha takrorlash.

Feʼl zamonlari, ularning vazifa almashuvi boʻyicha takrorlash.

Sifat va ravish darajalari yuzasidan takrorlash.

Sonning maʼno turlari boʻyicha takrorlash.

Ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarning o'zbek (davlat) tili bo'yicha DTS va o'quv dasturi

6-sinf o'quvchilari nutqiy ko'nikma va malakalariga qo'yilgan talablar (DTS)

6-sinf o'quvchilari o'quv yili davomida quyidagi bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak:

Tinglab tushunish va gapirish. 450–500 ta yangi so'zni o'zlashtirish, nutqda ajrata bilish va qo'llash. Maslahat berish, tashakkur aytish, e'tiroz bildirish kabi muomala odobiga oid iboralarni qo'llay olish.

"Mustaqil Respublikamiz", "Yozgi ta'til", "Bilim - xazina", "Oziq-ovqat do'konida", "Tabiat muzeyida", "Men sevgan ko'rsatuv", "Tabiat va iqlim", "Qadimiy va navqiron shaharlar", "Kuzgi ne'matlar", "Milliy taomlar", "Sport — salomatlik garovi", "Hayvonot olamida", "Qishki o'yinlar", "Bizning huquqlarimiz", "Tejamkorlik", "Chimyon tog'larida", "Buyuk elning allomalari", "Ertaklar olamida", "Dam olish kuni", "Hasharda", "Sog'lik-salomatlik", "Navro'z udumlari", "Bobom xotiralari", "O'quvchining kun tartibi" kabi mavzular doirasida 6–7 soddaga gap bilan o'z fikrlarini bayon qilib, o'zaro fikr almasha olish.

O'qish. 0,5–1 daqiqaga mo'ljallangan matnni to'g'ri, ravon, sof o'zbek tilida ifodali (1 daqiqada 80–90 so'z tezligida) o'qib tushuna olish, matndagi asosiy fikrni ajrata bilish, unga o'z munosabatini bildirish. Yil davomida 9–10 ta she'rni ifodali o'qib, yoddan ayta bilish. Matnni ifodali o'qish, matn bo'yicha berilgan savollarga javob berish.

Yozish. Yuqorida ko'rsatilgan mavzular bo'yicha 50–60 so'zdan iborat diktant, 7–8 gap bilan insho yoza bilish.

6-sinf dasturi (68 soat)

I. Mustaqil Respublikamiz

1. *Nutqiy qurilmalar.* *Onam – o'qituvchi, buvam – paxtakor. Otam – tilshunos.*

2. *Grammatika, so'z yasash, fonetika.* Shaxsni mashg'uloti va kasbiga ko'ra atash. shaxs otining *-chi, -kor, -shunos, -soz* kabi qo'shimchalar yordamida yasalishi, bu so'zlarning talaffuzi va imlosi. Kasb-hunar nomlari.

3. *Adabiy o'qish.* O'zbekiston Respublikasi madhiyasi.

II. Yozgi ta'til

1. *Nutqiy qurilmalar.* *Katta, kichik, keng, yirik, mayda, bahaybat,*

og‘ir, uzun, qisqa, 3 kilogrammik qovun, ikki kunlik sayohat, 100 kilometrlik masofa.

2. *Grammatika, so‘z yasash, fonetika.* Predmetni hajm o‘lchoviga ko‘ra ta‘riflash. Hajm o‘lchovini ifodalovchi sifat va sonlar. Ularning yasalishi, talaffuzi va imlosi.

3. *Adabiy o‘qish.* “Tovar ayirboshlash” (publisistik maqola).

III. Bilim – xazina

1. *Nutqiy qurilmalar. Kamtar, chaqqon, xasis, saxiy, halol, mehribon, yalqov, ishchan tirishqoq, qiziquvchan, bilimli, mehmondo‘st.*

2. *Grammatika, so‘z yasash, fonetika.* Shaxsni xarakter-xususiyatiga ko‘ra ta‘riflash. Ijobiy va salbiy xarakter-xususiyatni ifodalovchi sifatlar. Ularning tub va yasama shakllari. Qo‘shma sifatning yasalishi va imlosi.

3. *Adabiy o‘qish.* “Kitob haqida hikoyat” (rivoyat) va she‘r.

IV. Oziq-ovqat do‘konida

1. *Nutqiy qurilmalar. 50 so‘m, 50 so‘mlik, 50 so‘mcha, 50 so‘mdan, 100 so‘mdan ortiq, 100 so‘mdan kam.*

2. *Grammatika, so‘z yasash, fonetika.* Predmetning narx – qiymatini ifodalash. Narx-qiymat bildiruvchi hisob so‘zlari, ularning turli qo‘shimchalar bilan qo‘llanishi, talaffuzi va imlosi.

3. *Muomala odobi.* Sotuvchi muomalasi.

4. *Adabiy o‘qish.* Bilim olish haqida rivoyat.

V. Tabiat muzeyida

1. *Nutqiy qurilmalar. O‘ntacha bo‘lim, yuzlarcha rasmlar, minglab odamlar, 10–15 o‘quvchi, taxminan (chamasi) yuzga yaqin, ellikdan ortiq, bir necha xil o‘simliklar.*

2. *Grammatika, so‘z yasash, fonetika.* Predmetning taxminiy miqdorini ifodalashda *–tacha, –larcha, –lab* qo‘shimchalari. *Taxminan, chamasi, –ga yaqin, –dan ortiq* shakli so‘zlarning taxminiy miqdorni ifodalab kelishi. Bunday so‘zlarning talaffuzi va imlosi.

3. *Muomala odobi.* Xaridor muomalasi.

4. *Adabiy o‘qish.* “Ur, to‘qmoq” (o‘zbek xalq ertagi).

VI. Men sevgan ko‘rsatuv

1. *Nutqiy qurilmalar. Soat beshlarda boshlandi, besh-oltida keldi. Beshga yaqin keldi. Beshdan oshganda keldi. Beshgacha keladi. Bir vaqtlar, qachondir, allaqachonlar.*

2. *Grammatika, so‘z yasash, fonetika.* Taxminiy vaqtni ifodalashda qo‘shimcha va so‘z qo‘shish orqali, sonlarni takrorlash.

3. *Adabiy o‘qish.* Alisher Navoiyning hikmatli so‘zlari.

VII. Tabiat va iqlim

1. *Nutqiy qurilmalar.* *Go‘zal, ko‘rkam, so‘lim, chiroyli bog‘, xush-havo yer, issiq havo, bulutli osmon, jazirama yoz, qahraton qish.*

2. *Grammatika, so‘z yasash, fonetika.* Tabiat manzarasi va ob-havoni tasvirlashda qo‘llanuvchi sifatlar, ularning talaffuzi va imlosi.

3. *Muomala odobi.* Kechirim so‘rash.

4. *Adabiy o‘qish.* A. Akbar “So‘zlovchi yomg‘ir”.

VIII. Qadimiy va navqiron shaharlar

1. *Nutqiy qurilmalar.* *Suvli, suvsiz yer; markaziy shahar; ko‘p qavatli uylar; baquvvat, quvvatsiz; unumli, unumdor, serunum, unumsiz) yer.*

2. *Grammatika, so‘z yasash, fonetika.* Belgining mavjud yoki mavjud emasligini ifodalash. *–li, –siz, –dor, –iy (viy)* qo‘shimchalari yordamida belgining mavjudligi va mavjud emasligini ifodalovchi sifatlar hosil qilish, ularning talaffuzi va imlosi. Ularning nutqda ma‘nodosh va zid ma‘nolarda qo‘llanishi.

3. *Adabiy o‘qish.* Toshkent haqida she‘r.

IX. Kuzgi ne‘matlar

1. *Nutqiy qurilmalar.* *Kuzgi hosil, ertalabki nonushta, yillik hisobot, shaharlik do‘stim, qovoqli somsa.*

2. *Grammatika, so‘z yasash, fonetika.* Predmet belgisini nisbat berish orqali ifodalash. Nisbiy sifatlar, ularning yasalishi, talaffuzi va imlosi. *–lik* va *–li* qo‘shimchali so‘zlarning ma‘nosidagi farq.

3. *Muomala odobi.* Kechirim so‘rashga javob.

4. *Adabiy o‘qish.* “Ham shifo, ham g‘izo” (rivoyat).

X. Milliy taomlar

1. *Nutqiy qurilmalar.* *Shirinroq choy, qoramtir bo‘yoq, biroz kichik idish, sal sho‘r, ozgina achchiq, ko‘m-ko‘k osmon, qip-qizil olma, juda shirin manti, yumshoqqina non.*

2. *Grammatika, so‘z yasash, fonetika.* Predmet belgisini ozaytirib yoki orttirib ifodalovchi *–roq, –mtir, (imtir), –ish* qo‘shimchali so‘zlarning talaffuzi va imlosi; *to‘q, nim, eng, g‘oyat, juda* kabi so‘zlar bilan hosil bo‘lgan sifatlarning qo‘llanishi, talaffuzi va imlosi.

3. *Adabiy o'qish*. “Non aziz” (rivoyat), Qo'shjon Matjon “Non”.

XI. Sport – salomatlik garovi

1. *Nutqiy qurilmalar*. *Anvardan tezroq, unga qaraganda chaqqon, ukamdan kattaroq*.

2. *Grammatika, so'z yasash, fonetika*. Shaxs va predmet belgisini o'zaro qiyoslashni ifodalash. Bunda qo'llanadigan *–roq, –ga qaraganda, –ga nisbatan, –dan* kabi vositalar. Ular yordamida so'zlarning talaffuzi va imlosi.

3. *Muomala odobi*. E'tiroz bildirish.

4. *Adabiy o'qish*. Olimpiada haqida matn.

XII. Hayvonot olamida

1. *Nutqiy qurilmalar*. *Ayiqdek, qush kabi, tulki singari, ilonga o'xshab, xuddi maymunday*.

2. *Grammatika, so'z yasash, fonetika*. Shaxs va predmetni o'xshatish orqali ta'riflash. *–dek (-day)* qo'shimchalari hamda *kabi, singari, xuddi* vositalari yordamida o'xshatish ma'nosini ifodalovchi so'zlarni yasash. Ularning talaffuzi va imlosi.

3. *Muomala odobi*. E'tirozga javob.

4. *Adabiy o'qish*. A. Abdurazzoq “Vatan haqida qo'shiq” (rivoyat).

XIII. Qishki o'yinlar

1. *Nutqiy qurilmalar*. *Xalq, millat, aholi, el, to'da, qo'shin, uchovlon, beshalasi, oltovlon, hamma, barcha, bari*.

2. *Grammatika, so'z yasash, fonetika*. Shaxs va predmetni jamlab ifodalash. Jamlikni bildiruvchi ot, son va olmoshlar. Ularning talaffuzi va imlosi, sinonimik xususiyatlari.

3. *Adabiy o'qish*. “Yangi yil ramzi” (publisistik matn).

XIV. Bizning huquqlarimiz

1. *Nutqiy qurilmalar*. *Maktab Nizomi. Ukamga tegishli narsa. Bilim olish huquqi*.

2. *Grammatika, so'z yasash, fonetika*. Sifatlash orqali shaxs va predmetning qarashlilikini ifodalashning morfologik va sintaktik usullari. Qaratqich kelishigining belgili va belgisiz qo'llanishidagi farqlar. *Qarashli, tegishli* kabi so'zlarning *–ga (-ka, –qa)* qo'shimchalari bilan birga qo'llanishi.

3. *Adabiy o'qish*. “Kambag'al darvesh va mutakabbir qozi” (rivoyat).

XV. Tejamkorlik

1. *Nutqiy qurilmalar. Maoshning yarmi. Banklardan biri. Daromadning bir qismi. Pulimning qolgani.*

2. *Grammatika, soʻz yasash, fonetika.* Qaratqich (*-ning*) va chiqish (*-dan*) kelishigi qoʻshimchalari yordamida butunning qismini ifodalash. Mazkur soʻzlarning egalik qoʻshimchalarini olgan soʻz bilan qoʻllanishi.

3. *Muomala odobi.* Hayratni ifodalash.

4. *Adabiy oʻqish.* Non haqida rivoyat va sheʼr.

XVI. Chimyon togʻlarida

1. *Nutqiy qurilmalar. Ishlashdi, borishdi, dam olishdi, toqqa chiqishdi.*

2. *Grammatika, soʻz yasash, fonetika.* Harakatning birgalikda bajari-lishini ifodalash. *-sh (-ish), -lash* qoʻshimchalari yordamida feʼlning birgalik nisbati shakli hosil qilinishi. Bunday soʻzlarning talaffuzi va imlosi. Ularning *-lash* soʻz yasovchi qoʻshimchali soʻzlardan farqi.

3. *Muomala odobi.* Hayratga javobni ifodalash.

4. *Adabiy oʻqish.* Elbek. “Togʻda bahor”.

XVII. Buyuk elning buyuk allomalari

1. *Nutqiy qurilmalar. Yashar edim, yashar eding, yashar edi, yashar edik, yashar edingiz, yashar edilar, yashamas edi.*

2. *Grammatika, soʻz yasash, fonetika.* Nutq jarayonidan oldingi ha-
rakatning davomiyligini ifodalash. *-r, -ar* qoʻshimchalari yordamida
harakatning davomiyligini ifodalovchi feʼllar. Bunday feʼllarning tusla-
nishi, talaffuzi va imlosi. Boʻlishsiz shaklli feʼllarning *-mas* qoʻshimchasi
orqali ifodalanishi.

3. *Adabiy oʻqish.* Mahmudxoʻja Behbudiy.

XVIII. Ertaklar olamida

1. *Nutqiy qurilmalar. Oʻqibman, oʻqibsiz, boribsan, boribdilar, kelib-
di, yashagan ekan, yashar emish.*

2. *Grammatika, soʻz yasash, fonetika.* Nutq jarayonidan oldingi ha-
rakatni hikoya qilib berish. Oʻtgan zamon hikoya feʼlining *-b, -ib*
qoʻshimchalar yordamida hosil boʻlishi. Bunday feʼllarning talaffuzi va
imlosi. *Ekan, emish* toʻliqsiz feʼllarining qoʻllanishi.

3. *Adabiy oʻqish.* “Koʻzacha bilan tulki” (oʻzbek xalq ertagi).

XIX. Dam olish kuni

1. *Nutqiy qurilmalar. Bormoqchiman, shugʻullanmoqchi, koʻrmoqchi*

eding, bormoqchi emas edik.

2. *Grammatika, soʻz yasash, fonetika.* Bajarilishi maqsad qilingan harakatni ifodalash. Bunda qoʻllanadigan *-moqchi, -moqchi emas* vositalari yordamida yasalgan feʼl shakllari. Ularning talaffuzi va imlosi.

3. *Adabiy oʻqish.* “Uch oʻgʻil” (oʻzbek xalq ertagi).

XX. Hasharda

1. *Nutqiy qurilmalar. Ishlay, ishlaylik, boray, boraylik, ayta qolay, ushlab turay, buzmaylik.*

2. *Grammatika, soʻz yasash, fonetika.* Harakatni bajarish istagini ifodalashda qoʻllanadigan feʼlning buyruq-istak mayli 1-shaxs shaklining yasalishi, talaffuzi va imlosi.

3. *Muomala odobi.* Tasalli berish.

4. *Adabiy oʻqish.* “Chelak, choʻmich va qozon” (ertak).

XXI. Salomatlik – tuman boyluk

1. *Nutqiy qurilmalar. Koʻrish uchun bordik, koʻrgani bordik, koʻrishga bordik, koʻrish maqsadida (niyatida) bordik, oʻynaymiz deb bordik, ataylab bordik, atayin bordik.*

2. *Grammatika, soʻz yasash, fonetika.* Harakatning maqsadini ifodalashda *uchun, maqsadida, niyatida, deb* soʻzlarining qoʻllanishi, *-gani, (-kani, -qani)* qoʻshimchali ravishdoshlarining maqsad maʼnosini ifodalashi. Ularning talaffuzi va imlosi.

3. *Adabiy oʻqish.* “Qaldirgʻoch” (rivoyat).

XXII. Navroʻz udumlari

1. *Nutqiy qurilmalar. Bayram sababli (tufayli) toʻplandik, xursandligidan kuldi, sevinganidan chapak chaldi, bilgani uchun.*

2. *Grammatika, soʻz yasash, fonetika.* Harakatning sababini ifodalash *-ligidan, -ganidan, -gani uchun, -ligi sababli (tufayli)* vositalari yordamida harakat sababini ifodalovchi soʻzlarni yasash. Bunday soʻzlarning talaffuzi va imlosi.

3. *Muomala odobi.* Tasalliga javob.

4. *Adabiy oʻqish.* “Navroʻz udumlari” (publisistik matn).

XXIII. Bobom xotiralari

1. *Nutqiy qurilmalar. Tez (sekin) yurmoq, tasodifan (birdan, toʻsatdan) uchrashmoq, tez-tez soʻzlamoq, qahramonlarcha (mardona) kurashmoq.*

2. *Grammatika, soʻz yasash, fonetika.* Harakatning belgisini ifodalash.

-larcha, -ona, -an, -cha yasovchi qo‘shimchalar yordamida ravish yasalishi. Bunday so‘zlarning talaffuzi va imlosi.

3. *Adabiy o‘qish*. Oybek “Bolalik” romanidan parcha.

XXIV. O‘quvchining kun tartibi

1. *Nutqiy qurilmalar*. Soat beshdan oltigacha, kechga qadar, onam ishdan kelguncha, ertalabdan kechgacha. Ertadan boshlab, quyosh chiqquncha.

2. *Grammatika, so‘z yasash, fonetika*. -gacha, -dan qo‘shimchalari va beri, buyon, to, qadar ko‘makchilari hamda -guncha, (-kuncha, -quncha) qo‘shimchali ravishdoshlar yordamida vaqtni chegaralashni ifodalash. Bunday so‘zlarning talaffuzi va imlosi.

3. *Adabiy o‘qish*. “Bobolarimizni tanib olaylik” (publisistik matn).

Ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarning 2-sinfi uchun o‘zbek (davlat) tili bo‘yicha DTS va o‘quv dasturi

2-sinf o‘quvchilarining nutqiy ko‘nikma va malakalariga bo‘lgan talablar (DTS)

O‘zbek tilini o‘rganishga ilk qadam qo‘ygan 2-sinf o‘quvchilari yil oxirigacha quyidagi bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishlari kerak.

1. Lotin alifbosini o‘zlashtirish. Bu alifboda o‘qish va yozishni o‘rganish. Lotin alifbosida berilgan 300–340 so‘zni faol o‘zlashtirish, ya’ni ularni eshitib tushunish, to‘g‘ri talaffuz qilish va yozish. Bu so‘zlarni jumla va kichik matnlar tarkibida qo‘llash. Faol o‘zlashtirilgan so‘zlarni qo‘llagan holda “Maktab”, “O‘quv qurollari”, “O‘yinchoqlar”, “Meva va sabzavotlar”, “Idish-tovoqlar”, “Oziq-ovqatlar”, “Tana a‘zolari”, “Kiyim-kechaklar”, “Oila”, “Yil fasllari”, “Kun tartibim”, “Uy hayvonlari va yovvoyi hayvonlar”, “Toshkent shahri”, “O‘zbekiston”, “Yangi yil”, “Navro‘z”, “8-mart” kabi mavzular yuzasidan suhbatda qatnashish, savol va javob berish;

2. Ushbu mavzular yuzasidan yana 100–150 ta so‘zni nofaol (passiv) o‘zlashtirish, ya’ni tinglab tushunish hamda ular ishtirok etgan, 20 ta 4 yoki 6 misradan iborat she‘r, 3–4 ta qo‘shiq va o‘yin matnlarini yoddan ayta bilish;

3. Muomala odobiga oid salomlashish, o‘zini tanishtirish, xayrlash-

ish, murojaat etish, iltimos qilish kabilarning har biri bo'yicha 2-3 ta so'zni faol o'zlashtirish;

4. Mazzular yuzasidan o'zlashtirilgan so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish va ular yuzasidan *-mi* qo'shimchasini qo'llagan holda (*Bu kitobmi?* kabi) savol berish hamda bu savolga "Ha" yoki "Yo'q" degan so'zlar ishtirokida javob berish;

5. Faol o'zlashtirilgan leksika qatnashgan 20-25 ta so'zdan iborat diktant yozish.

O'quv dasturi

1. Tanishuv

Og'zaki nutq

Leksika: assalomu alaykum, xayr. Sening isming nima? Mening ismim, o'g'il bola, qiz bola.

Eshitib tushunish: maktab, kun, o'tir, tur, marhamat, sinf.

Nutq namunalari: Sening isming nima? Mening ismim ... . Anvar – o'g'il bola. Saida – qiz bola.

Muomala odobi: assalomu alaykum. Salom. Rahmat.

2. Maktab

Og'zaki nutq

Leksika: sinf, dars, o'quvchi, o'qituvchi, bu, maktab, parta, kim, nima, ana.

Eshitib tushunish: o'zbek tili, ayting, yaxshi, bugun.

Nutq namunalari: Bu kim? Bu o'quvchi. Bu nima? Bu sinf. Bu parta.

M.o.: yaxshimisiz, xayr.

O'qish va yozish

A.N.O. Ona, ana non.

3. Sinf

Og'zaki nutq

Leksika: doska, stol, stul, bo'r, latta, deraza, yo'q, ha, bu-chi?, eshikmi?, va, javon.

Eshitib tushunish: ayt, takrorla, so'ra, sinfdi, mana.

Nutq namunalari: Bu nima? Bu doska. Bu-chi? Bu bo'r va latta. Bu eshikmi? Yo'q, bu deraza.

M.T. Mana, ota, ot. Mana tom, ana ot. Ona, ana tom. Ota, ana ot.

4. O‘quv qurollari

Og‘zaki nutq

Leksika: kitob, daftar, qalam, ruchka, portfel (papka), qog‘oz, qani?, kitoblar.

Eshitib tushunish: o‘qi, yozyapti, chizg‘ich, chizyapti, ol, ber, nechta? o‘chirg‘ich.

Nutq namunalari: Bu nima? Bu kitob. Kitob qani? Mana kitob. Mana bu daftarmi? Ha, bu daftar, bu ruchka.

O‘qish va yozish

K.I. Kim? Nima? it, oti, ikkita, katta, aka, akam. Akam ikkita. Mana katta akam. Ana it. Oti nima? Oti Tim.

5. O‘yinchoqlar

Og‘zaki nutq

Leksika: ayiqcha, qo‘g‘irchoq, koptok, mashina, o‘yinchoq, bilan, o‘ynayapti.

Eshitib tushunish: o‘ynayapman, o‘ynayapsan, o‘yin, qo‘y, ol.

Nutq namunalari: Bu qo‘g‘irchoq bilan ayiqcha. Bu nima? Bu koptok bilan mashina. Lola qo‘g‘irchoq o‘ynayapti. Rustam mashina o‘ynayapti.

O‘qish va yozish

B.L. Bola, bilan, lola, ol, oltita, olma, kitob, bitta. Ota bilan bola. Ona bilan ota. Lola, olma ol. Olma oltita. Olim, mana katta kitob.

6. Mevalar

Og‘zaki nutq

Leksika: anor, o‘rik, nok, uzum, olcha, gilos, meva(lar), daraxt, biz, bor.

Eshitib tushunish: katta, shirin, savat, savatga, stolda qanday meva?

Nutq namunalari: Bu qanday meva? Bu olmami? Yo‘q, bu anor. Bu-chi? Bu gilos bilan olcha. Bu gilosmi? Yo‘q, bu olcha.

O‘qish va yozish

R.U. Anor bormi? Karam, bor, bu, ular. U, bir, tulki. Bu olma. Ana u anor. Munira, bu nima? Bu karam. Karam ikkitami? Ikkita. Anor bormi? Bor.

7. Sabzavotlar

Og‘zaki nutq

Leksika: piyoz, kartoshka, pomidor, bodring, sabzi, karam, qovun, tarvuz, shirin, juda.

Eshitib tushunish: achchiq, olib ber, nimalar, sabzavotlar.

Nutq namunalari: Bu nima? Bu kartoshka bilan piyoz. Mana bu qovun bilan tarvuz. Ular shirinmi? Ha, juda shirin. Bu sabzimi? Yo‘q, bu bodring. Bu-chi? Bu pomidor.

O‘qish va yozish

Q. Oq, qora, qalam, qani, qurbaqa. Qora qalam qani? Qora qalam mana. Oq qalam qani? Oq qalam ana. Bu kim? Bu qamar. Bu nima? Bu qurbaqa. Qurbaqa qani? Qurbaqa mana.

8. Ranglar

Og‘zaki nutq

Leksika: qizil, sariq, yashil, ko‘k, gul, rang, qaysi, qanday, esa.

Eshitib tushunish: Havorang qaysi? Har xil, bir xil, chiroyli, svetofor, jigarrang.

Nutq namunalari: Bu qizil, bu esa sariq gul. Olma bilan pomidor qizil. Bu oq gul. Ana u esa sariq gul. Bu qanday rang? – Yashil rang. Svetofor qanday rang? Svetofor qizil, sariq va yashil.

O‘qish va yozish

D.X. Dala, dada, xona, xat, taxta, daraxt, xilma-xil, unda. Dada, bu dalami? Bu dala. Unda nima bor? Unda xilma-xil daraxtlar bor. Daraxt qani? Mana daraxt. Dadam daladami? Dadam dalada.

9. Idishlar

Og‘zaki nutq

Leksika: choynakni, piyola, qoshiq, likopcha, sanchqi, kosa, lagan, pichoqni, olib kel, yuv.

Eshitib tushunish: qozon, cho‘mich, toza, idish-tovoq, tozala.

Nutq namunalari: Anvar, lagan, pichoq va qoshiqlarni olib kel. Qoshiqlarni, kosani yuv. Saida, sen choynak va piyolalarni olib kel. Stolga qo‘y. Stolda yana sanchqi va likopchalar bor.

O‘qish va yozish

E.G. Gul, bugun, kimga, menga, berdi, ertak, etdi, edi. Buvim ertak aytdilar. Bola uxladi. Gulnora bugun Lolaga gul berdi. Gul oq edi. Sen bugun kimga gul berding? Onamga.

10. Oziq-ovqatlar

Og‘zaki nutq

Leksika: choy, non, qand, sariyog‘, asal, ichyapti, yeyapti, issiq, sovuq, sut.

Eshitib tushunish: ichyapman, ichyapsan, yeyapman, yeyapsan, bering, mehmon.

Nutq namunalari: Murod nima ichyapti? Choy ichyapti. Choy issiq-mi? Ha, choy issiq. Lola nima yeyapti? U, non bilan sariyog‘ yeyapti.

Stolda nimalar bor? Stolda choy, sut, qand, asal, sariyog‘ bor.

Muomala odobi: Marhamat, choy iching. Rahmat.

O‘qish va yozish

Y.S. Sen, soat, asal, yetti, qaysi, kiyim, yil, sut, issiq. Soat olti edi. Endi soat yetti. Saida sut bilan non oldi. Sut issiq ekan. Qaysi sut issiq? Mana bu sut.

11. Tana a’zolari

Og‘zaki nutq

Leksika: bosh, yuz, ko‘z, tish, quloq, burun, qo‘l, oyoq, soch, yuvinyapti, artyapti, toza, ko‘p, xo‘p bo‘ladi.

Eshitib tushunish: barmoq, tirnoq, og‘iz, lab, tarayapman, sochiq, qilyapti, sovun, suv, tozala.

Nutq namunalari: Saodat tishini tozalayapti. Akmal yuzini yuyvapti. U qo‘lini sochiq bilan artyapti.

Muomala odobi: Saida, piyolani yuvib, sochiqqa art. Xo‘p bo‘ladi, oyijon.

O‘qish va yozish

O‘. O‘rik, to‘rt, o‘rmon, o‘tir, bo‘ri, qo‘l, o‘yin, o‘n, ko‘p. Daraxtda o‘rik ko‘pmi? Daraxtda o‘rik ko‘p. Mansur Saodatga to‘rtta o‘rik berdi. Bu o‘rmonda bo‘ri bormi? O‘rmonda bo‘ri ko‘p.

12. Kiyim-kechaklar

Og‘zaki nutq

Leksika: ko‘ylak, shim, jun, etik, qalpoq, kiygan, iltimos, yangi.

Eshitib tushunish: kiy, kiygan, yech, kiyinyapman, yechinyapman, do‘ppi, ro‘mol.

Nutq namunalari: Lola nima kiygan? U qizil ko‘ylak kiygan. Mansur esa shim bilan ko‘ylak kiygan. Bu etik yangimi? Ha, bu etik yangi.

Muomala odobi: Iltimos, menga mana bu qalpoqni bering. Marhamat.

O‘qish va yozish

P.Z. Paxta, opa, piyola, do‘ppi, siz, biz, sakkiz, zina, to‘qqiz. Zilola bilan Zarina to‘qqizta zinadan o‘tdi. Zilola do‘ppi kiygan. Zarina esa qalpoq kiygan. Zarina, sakkizta paxta gulli piyola olib kel. Xo‘p bo‘ladi, opa.

13. Oila

Ogʻzaki nutq

Leksika: oila, oilangiz, uka, singil, buvi, buva, sizning, bizning, kishi, ham.

Eshitib tushunish: xola, amma, togʻa, amaki, nabira.

Nutq namunalari: Sizning ukangiz bormi? Ha, bor. Singlingiz-chi? Singlim ham bor. Oilangiz kattami? Ha, katta. Oilamizda sakkiz kishi bor. buvam, buvim, otam, onam, akam, singlim, ukam va men.

Oʻqish va yozish

F.V. Fartuk, pufak, buvi, buva, ovqat, varrak, qovun, va, tarvuz, ovqatlandi. Buvi, qovundan yeng. Buva, tarvuzdan oling. Fotima fartuk kiydi va ovqat qildi. Fozil unga yordam berdi. Ular keyin pufak va varrak oʻynadilar.

14. Yangi yil

Ogʻzaki nutq

Leksika: archa, bugun, bayram, sovgʻa, yangi yil, berdi, chiroqlar, qorbobo, qorqiz, muborak boʻlsin, boshlandi, xursand.

Eshitib tushunish: qish, uchyapmiz, yogʻyapti, koʻcha, maydoncha, qilyapsan, qilyapmiz.

Nutq namunalari: Bugun yangi yil. Mana archa. Archada chiroqlar va oʻyinchoqlar bor. Archa bayrami boshlandi. Qorqiz va Qorbobo keldi. Ular bolalarga sovgʻa berdi.

Muomala odobi: Yangi yilingiz muborak boʻlsin! Rahmat.

Oʻqish va yozish

H. Hamma, ha, har, ham, mehmon, hozir, rahmat. Hozir Yangi yil bayrami. Qorbobo bilan qorqiz keldi. Mehmonlar ham keldi. Ular bolalarni yangi yil bilan tabrikladi. Qorbobo va qorqiz hamma bilan oʻynadi. Bolalar xursand boʻldi. Ular rahmat aytdi.

15. Yil fasllari

Ogʻzaki nutq

Leksika: fasl, qish, bahor, yoz, kuz, hozir, yomgʻir, yogʻadi, bulut, havo, sovuq, bahorda.

Eshitib tushunish: shamol, doʻl, qattiq, quyosh, oy, tez-tez, yana.

Nutq namunalari: Hozir qaysi fasl? Hozir qish. Bugun havo qanday? Bugun havo bulut, sovuq. Bahorda tez-tez yomgʻir yogʻadi. Yana qanday fasllar bor? Bahor, yoz, kuz.

O'qish va yozish

Sh. Shamol, shirin, shakar, shisha, besh, bosh, she'r, pishirdi. Shoira nima qildi? Shoira Shavkat bilan mazali sho'rva pishirdi. Sherzod stolga shakar qo'ydi. Ular ovqatlandi.

16. Mening xonam

Og'zaki nutq

Leksika: xona, devorda, yig'ishtiryapti, shinam, parda, chiroyli, divan, rasm.

Eshitib tushunish: yozuv stoli, jurnal, uy jihozlari, yig'ishtiryapman, qandil.

Nutq namunalari: Bu xona qanday? Bu xona shinam va chiroyli. Xonada nimalar bor? Unda javon, divan, stol, stul bor. Devorda nimalar bor? Devorda rasmlar va soat bor.

O'qish va yozish

G'. G'oz, bog', sog'lik, tog', sariyog', sovg'a, qog'oz. G'ayrat qog'oz oldi va rasm soldi. U tog', bog' va suvdagi g'ozlar rasmini soldi. Rasmni O'g'iloyga sovg'a qildi.

17. Kun tartibim

Og'zaki nutq

Leksika: ertalab, kunduzi, kechqurun, kun tartibi, turaman, yotaman, ketaman, kelaman, badantarbiya, qachon?

Eshitib tushunish: ertaga, kecha, dam olaman, ovqatlanaman, nonushta, tushlik qilaman, qiladi, nima qilasan.

Nutq namunalari: Men ertalab turaman. Sen ertalab badantarbiya qilasanmi? Ha, men ertalab badantarbiya qilaman... Sen qachon nonushta qilasan? Men ertalab nonushta qilaman.

Muomala odobi. Sog' bo'ling.

O'qish va yozish

J. Jo'ja, javon, jurnal, juda, oyijon, buvijon. Javlon jo'ja, guldasta rasmini soldi. U onajoni va buvijonini bayram bilan tabrikladi. Rasmlarini ularga sovg'a qildi. "Oyijon, buvijon, sog' bo'ling", – dedi.

18. 8 – Mart

Og'zaki nutq

Leksika: bayram, sevimli, ustoz, tabriklaymiz, buvimga.

Eshitib tushunish: sovg'a qildim, (qilding, qildi), sizni tabriklayman, tabriklaysan.

Nutq namunalari: Sen onangga nima sovg'a qilding? Men onamga gul sovg'a qildim. Buvingga-chi? Buvimga rasm sovg'a qildim.

O'qish va yozish

Ng. Tong, bodring, mening, sening, keling, yozing. Bu kimning qalami? Bu mening qalamim. Sening isming nima? Uning ismi-chi?

19. Sanoq

Og'zaki nutq

Leksika: bir—bitta, ikki—ikkita, uch—uchta, to'rt—to'rtta, besh—beshta, olti—oltita, yetti—yettita, sakkiz—sakkizta, to'qqiz—to'qqizta, o'n—o'nta..., o'n bitta, o'n ikkita, ... nechta?

Eshitib tushunish: qo'shish, olish, o'ntagacha, sanab ber, nechta bo'ldi?

Nutq namunalari: Sinfda nechta qiz bola bor? Sinfda sakkizta qiz bola bor. Nechta o'g'il bola bor? O'n ikkita o'g'il bola bor. Senda nechta kitob bor? Menda o'n ikkita kitob bor.

O'qish va yozish

Ch. Nechta, saqich, cho'ntak, uchta, ko'cha, choynak, chiqdi, chiroyli, kichkina, ichdi, choy. Charos chiroyli qiz. U choynakdan piyolaga choy quydi va ichdi. Keyin ko'chaga chiqdi va chana uchdi.

Cho'ntagida nechta saqich bor? Uchta saqich bor.

20. Assalom, Navro'z

Og'zaki nutq

Leksika: Navro'z, xush kelibsiz, aziz, raqsga tushadi, o'yin-kulgi, ko'k somsa, sumalak, qo'shiq, rubob, chalyapti, mehmon.

Eshitib tushunish: yigirma birinchi mart, hammangizni, ayollar, qariyalar, so'rida, o'tiribdi, yosh, boshlanadi.

Nutq namunalari: Navro'z — bahor bayrami. Navro'z 21—martda boshlanadi. Bayramga mehmonlar keladilar. Ayollar sumalak va ko'k somsa pishiradilar. O'yin-kulgi bo'ladi. Bolalar rubob chaladilar. Qizlar qo'shiq aytadi. Hamma raqsga tushadi.

Muomala odobi: Xush kelibsiz, aziz mehmonlar! Navro'z bayramingiz muborak bo'lsin, aziz do'stlar!

O'qish va yozish

Bahor keldi. Navro'z bayrami boshlandi. Navro'z — bu yangi yilning boshlanishi. Bayramda o'ynaymiz, kulamiz, raqsga tushamiz. Bayramingiz muborak bo'lsin, aziz do'stlar!

21. Uy hayvonlari

Ogʻzaki nutq

Leksika: mushuk, kuchuk, qoʻy, echki, sigir, tuya, hayvon, qoʻriqlaydi, mollar.

Eshitib tushunish: otxona, molxona, foyda keltiradi, sut beradi. Jun olinadi, yuk tashiydi.

Nutq namunalari: Uyimizda mushuk, kuchuk va qoʻy bor. Sigir, ot, echki ham uy hayvonlari. Sigir va echki sut beradi. Ot yuk tashiydi. Qoʻydan jun olinadi. Kuchuk uyni qoʻriqlaydi.

Oʻqish va yozish

Aʻlo, eʻlon, taʻtil, sheʻr. Men yozgi taʼtilda dadam bilan qishloqqa buvamnikiga boraman. Buvamning sigir, buzoq, qoʻy, echkilari bor. Buvamning oti ham bor. U yerda biz mollarga qaraymiz. Mollarga suv va yem beramiz.

22. Hayvonot bogʻida

Ogʻzaki nutq

Leksika: hayvonot bogʻi, koʻrdik, qafasda, maymun, yoʻlbars, yovvoyi hayvonlar, sher, ilon, fil, u yerda, boshqa, yuribdi, yotibdi.

Eshitib tushunish: oʻynayaptilar, sakrayapti, qushlar.

Nutq namunalari: Biz kecha hayvonot bogʻiga bordik. U yerda yovvoyi va uy hayvonlarini koʻrdik. Bir qafasda sher, yoʻlbars yotibdi. Boshqa qafasda maymunlar yuribdi. U yerda ilonlar ham bor.

Oʻqish va yozish

Hayvonot bogʻida boʻri, ayiq, sher, yoʻlbars va maymunlar bor. Ular har xil qafaslarda yashaydi. Maymunlar daraxtda va yerda ham yuradi. Hayvonot bogʻida ilonlar ham bor.

23. Koʻchamiz va uyimiz

Ogʻzaki nutq

Leksika: koʻcha, uy, qavat, yaqin, kichik, avtobus, tramvay, trolleybus, metro, bekat, qatnaydi.

Eshitib tushunish: mehmonxona, oshxona, hammom, keldi, ketdi, burchak, hovli, darvoza, yotoqxona, hojatxona.

Nutq namunalari: Koʻchada avtobus, tramvay va trolleybuslar qatnaydi. Biz Qatortol koʻchasida yashaymiz. Bizning hovlimiz katta va chiroyli. Hovlimizda va koʻchamizda mevali daraxtlar koʻp.

O'qish va yozish

Yoz, yomg'ir, yong'och, yomon, yog'adi, yozdi, yodlash. Yozda shaftoli pishadi. Bahorda yomg'ir yog'adi. Qishda qor yog'adi.

24. Toshkent shahri

Og'zaki nutq

Leksika: shahar, qishloq, bino, yashaymiz, Toshkent, tor, keng, maydon, favvora.

Eshitib tushunish: ko'p, kam, haykal, toza, iflos, yuradi, bo'ladi.

Nutq namunalari: Men Toshkent shahrida yashayman. Shahar ko'chalari keng, chiroyli. U yerda chiroyli mehmonxonalar, stadionlar, xiyobonlar bor. Xiyobonlarda favvoralar bor. Do'stim Yaypan qishlog'ida yashaydi.

O'qish va yozish

Yuguradi, yuradi, yuz, yuvadi. Yulduz va Yunus erta bilan turdi, yuzini yuvdi. Keyin ular yugurdi va yurdi. Yunus bu tomonga yugurdi, Yulduz u tomonga yugurdi.

25. O'zbekiston

Og'zaki nutq

Leksika: Respublika, poytaxt, O'zbekiston, Samarqand, Buxoro, Xiva, Mustaqillik bayrami, tarixiy, muzey.

Eshitib tushunish: teatr, sayohat, binolar, baland tog'lar, nishonlanadi, sevamiz, millat, vakillar, do'st, inoq.

Nutq namunalari: Biz mustaqil O'zbekistonda yashaymiz. O'zbekistonning poytaxti – Toshkent. Samarqand, Buxoro, Xiva – tarixiy shaharlar. Shaharlarda muzeylar va ko'p qavatli binolar bor. 1-sentabrda Mustaqillik bayrami bo'ladi.

O'qish va yozish

O'zbekiston – mustaqil Respublika. Bu yerda turli millat vakillari yashaydi. Ular do'st va inoq yashaydilar. Biz O'zbekistonning yashil bog'lari va baland tog'larini sevamiz.

Ingliz tilidan takomillashtirilgan DTS va o‘quv dasturi

Ingliz tilini amaliy jihatdan o‘rganishga qo‘yiladigan talablar

Ingliz tilini o‘rgatish murakkab jarayondir. O‘quvchilarga nutq faoliyati turlari - o‘qish, tinglab tushunish, gapirish va yozish materiali leksika, grammatika, fonetikani o‘rgatish natijasida bu tilda o‘zaro axborot almashish ko‘nikmasi vujudga keltiriladi.

Nutq faoliyatini ta‘minlaydigan ko‘pgina malaka va ko‘nikmalarning asosi 6-sinfida shakllantiriladi va o‘quvchilar tinglab tushunish, gapirish (og‘zaki nutq) ni o‘rganishadi. Bunda o‘qish va yozish o‘qitish vositasi bo‘lib xizmat qiladi. E‘tibor, avvalo, o‘rganilayotgan tilning fonetik xususiyatlariga qaratiladi, ya‘ni talaffuz, ayniqsa, ohangni to‘liq o‘zlashtirish, urg‘uni to‘g‘ri qo‘yish ustida olib boriladi. Ingliz tili o‘qitishning ta‘limiy vazifasi o‘rganilishi lozim bo‘lgan grammatik hamda leksik materiallarni o‘zlashtirib, xotirada saqlash va ularni namuna asosida qayta tiklab, takrorlashni taqozo etadi.

Tarjima muhim ko‘nikmalardan biri bo‘lib, muntazam ravishda shakllantirilib borilishi kerak. 6- sinfda o‘zlashtirilgan so‘zlarni tarjima qila olish talab etiladi. So‘zlarni tarjima qilayotganda ingliz va ona tillaridagi, yoki ona tili va ingliz tillaridagi so‘zlar o‘rtasida nomutanosibliklar yuzaga kelishi kuzatiladi. Shu yo‘sinda o‘quvchilarda tarjima so‘zni emas, balki ma‘noni fahmlash ekanligi haqida tushuncha shakllanadi.

6- sinf oxirida o‘quvchilar quyidagi malaka va ko‘nikmalarni egallashlari lozim:

- harf va tovushlarni farqlash va idrok qilish.
- o‘qituvchi yoki diktor ovozi tinglab, ularga taqlid qilib talaffuz qilish.
- og‘zaki nutq mavzulari bo‘yicha so‘z va iboralarni tanlab, ularni tez va bexato qo‘llash.

- tanlangan so‘z va so‘z birikmalarini grammatik qoidalarga muvofiq o‘z joyiga qo‘yish yo‘li bilan gaplar tuzish (10-12 ta gap).

- tinglash hamda o‘qish jarayonida o‘zlashtirilgan leksik va grammatik materiallar asosida yangi mavzular bo‘yicha muloqot qilish uchun gaplar tuzish (10-12 ta gap).

6-sinfda ingliz tili o‘quv predmeti haqidagi dastlabki tushunchalar, uni o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar hamda bu qiyinchiliklarni bartaraf etish borasidagi malakalar shakllanadi. O‘quvchilar yangi lingvistik tushunchalarni idrok etadilar. Bir xil fikrni ifodalaydigan turli tartibda tuzilgan gaplarni xorijiy tildagi, ba‘zan ona tilidagi gaplarning tuzilishi bilan taqqoslab tushunadilar.

Ingliz tilini o‘qitishdagi amaliy, ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar va nutq malakalariga qo‘yiladigan talablar majmui ta’lim-tarbiya jarayonining barcha tashkiliy shakllari hamda turlarida, ayniqsa, dars va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda amalga oshiriladi.

O‘quvchilarga quyidagilar o‘rgatiladi:

Mamlakatshunoslikka oid materiallar

6-sinfda mamlakatshunoslik materiallari tili o‘rganilayotgan mamlakat haqidagi quyidagi ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi:

- ovqatlar va salqin ichimliklarning nomlari, ovqatlanish va ovqatlanishda qo‘llaniladigan iboralar;
- meva va sabzavotlarning nomlari;
- ba’zi bir milliy ovqatlarni pishirish usullari;
- ovqatlarni tanlash va ularga pul to‘lashda qo‘llaniladigan iboralarni qo‘llay olish;
- poytaxtning nomi va poytaxt haqidagi asosiy ma’lumotlar;
- mamlakat(lar)ning yer maydoni, aholisi, tabiati va ob-havosi haqidagi qisqacha ma’lumot;
- tug‘ilgan kunni nishonlash;
- maktabda o‘qitiladigan predmetlarning nomlari;
- xalq qo‘shiqlari.

Fonetik materiallar:

- so‘zlarni talafuz qilishda transkripsion holatini o‘rganish;
- unli va undosh tovushlarni nutq jarayonida farqlash va ularni talaffuz qilish;
- unli tovushlarning qisqa va cho‘ziq talaffuz qilinishi;
- umlaut oladigan unli tovushlar;
- undoshlarning jarangli va jarangsizligi;
- yordamchi so‘zlarning mustaqil so‘zlar bilan qo‘shilib o‘qilishi;
- darak, so‘roq va undov gaplarda ohang;
- so‘zlarda urg‘u;
- gaplarning ma’no guruhlariga to‘g‘ri bo‘linishi;
- orfoepiyaning asosiy qoidalari;
- diftong va triftonglar.

Grammatik materiallar:

- sanaladigan va samalmaydigan otlar;
- oddiy o‘tgan zamon;

- to'g'ri va noto'g'ri fe'llar;
- oddiy o'tgan zamondagi to'g'ri fe'llarning yozilish qoidalari;
- oddiy o'tgan zamondagi «be» lik gaplar;
- sifatlar, sifat darajalari;
- artikl;
- 100 dan yuqori sanoq sonlar;
- davomli o'tgan zamon;
- fe'llar;
- olmoshlar;
- gaplar, buyruq gaplar.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarda xorijiy tillarni o'qitish

Milliy istiqloq g'oyasiga sodiq, yetarli intellektual salohiyatga ega, ilm-fanning zamonaviy yutuqlari asosida mustaqil fikr va mushohada yurita oladigan shaxslarni tarbiyalash hamda raqobatbardosh, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash masalasi uzluksiz ta'lim tizimi uchun o'quv dasturlarining yangi avlodini yaratishni talab qilmoqda.

Xorijiy tillarni o'qitishning maqsadlari jamiyat va davlat manfaatlaridan kelib chiqqan holda belgilanadi, shuning uchun ham xorijiy tilni o'qitishga mo'ljallangan o'quv dasturi jamiyat va davlat manfaatlari va talablariga mos kelmog'i hamda javob bermog'i lozim.

Mustaqil Respublikamizning jahon hamjamiyatida tutgan o'rni tobora o'sib, Xalqaro aloqalar, savdo-sotiq, turizm va mamlakatlar o'rtasidagi madaniy hamda iqtisodiy aloqalar rivojlanib, mustahkamlanib borayotgan bir paytda uning kelajagini yaratuvchi yoshlarga xorijiy tilni puxta o'rgatish va xorijliklar bilan muloqot davomida o'ziga taalluqli masalalarni erkin muhokama qila olish, umuman og'zaki yoki yozma shaklda muloqot qilishni o'rgatish hozirgi kunning eng muhim vazifalaridan biridir.

Bu vazifalar yaratilayotgan o'quv dasturi va darsliklarda o'z ifodasini topishi zarur. Shu sababli ushbu o'quv dasturi 1997-yil 29-avgustda Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» va «Ta'lim to'g'risida» gi Qonun ko'rsatmalari, «Umumiy o'rta ta'limning takomillashtirilgan DTS va modernizatsiya qilingan o'quv dasturlari tajriba-sinovlarining 1-bosqich natijalari, shuningdek, respublikamizda « DTS va o'quv dasturi » (Toshkent, 1998. Mualliflar: T. Ochilov, L. Djurayev, A. Nosirov) va xorijiy mamlakatlarda fransuz tilini o'qitishda. Le programme francaise (Versaille, 1999). (Mual-

liflar: Anne-Marie Peauleau Michel Ferrand Magdeleine Lerasle tomonidan yaratilgan) o'quv dasturlariga, olmoniyalik muallif Gerhard Sennlaubning "Von A bis Zet Worterbuch fur Grundschul Kinder" mavzular bo'yicha leksik minimumga asoslanib, ba'zi bir joylari to'ldirilib tuzildi. Ushbu dastur tuzilish jarayonida respublika miqyosidagi tajriba-sinov maydonchalari ilmiy rahbarlari, ingliz tili fani bo'yicha dotsent G. Alimova, fransuz tili fani bo'yicha dotsent M. Nishonov, nemis tili fani bo'yicha dotsentlar M. Dadaxo'djayeva va Sh. Karimov, taqrizchi olimlar professor A. Mamatov, M. Niyazova, dotsentlar A. Iriskulov, Yu. Ismoilovlar, Respublika ta'lim markazi metodistlari M. Madaminova, I. Gazletdinova, N. Salomovlar va tajriba-sinov maydonchalari eksperimentator o'qituvchilari va metodistlari: nemis tili bo'yicha X. Maqsudova, I. Sattorov, M. Urinboyeva, fransuz tili bo'yicha S. Nazarova, A. Qurbonboyev, J. Bobojonov, Sh. Raxmonov, S. Tulasheva, ingliz tili bo'yicha F. Shukurova O. Buriyeva, G. Jumayevalar faol ishtirok etdilar.

XTVning 2005-yil 1-avgustdagi 191-sonli «Umumiy o'rta ta'limning takomillashtirilgan DTS va modernizatsiya qilingan o'quv dasturlarining tajriba-sinovlarining 1-bosqich natijalari va ularni davom ettirish to'g'risida»gi buyrug'i asosida 2005-2006-o'quv yilida 6-sinfda Qoraqalpog'iston Respublikasi, Toshkent shahri va barcha viloyatlaridan tanlab olingan maktablarda takomillashtirilgan DTS va modernizatsiya qilingan o'quv dasturlari tajriba-sinovdan o'tkazildi. Sinov natijalari asosida yangi tahrirdagi DTS va takomillashtirilgan dasturlar XTV hay'at majlisi qarori bilan tasdiqlandi va 2006-2007-o'quv yilidan boshlab amaliyotga joriy etiladi.

Xorijiy tildan o'quv dasturlari boshqa fanlarning o'quv dasturlari bilan bog'liqligi, o'qitishning interfaol uslublarini tadbiq qilish, uzoq va yaqin o'tmishdagi boy intellektual merosimizning o'rni va ahamiyatini ko'rsatish, vatanparvarlik va milliy g'urur hissini shakllantirish, ta'lim va tarbiya uzviyligini ta'minlash, fransuz tili bilimini o'luvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va mustaqil ta'lim olishga qiziqish uyg'otish asos qilib olingan.

Bu dasturlar umumiy o'rta ta'lim maktablarida, til markazlarida, to'garaklarda va yakka holda mustaqil ravishda o'quvchilarga xorijiy tilni o'qitayotgan muallimlarga, darslik yozuvchi mualliflarga mo'ljallangan bo'lib, undan dars berish, darslik va qo'llanmalarni yozish, didaktik materiallarni yaratishda foydalanish mumkin.

6-sinf uchun ingliz tilidan o'quv dasturi (102 soat)

Mazkur o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tasdiqlagan o'quv rejasi asosida yaratilgan. 6-sinfda ta'lim maqsadlari ijtimoiy buyurtma-topshiriq bo'lib, har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish va tarbiyalashga qaratiladi.

O'quv dasturining asosiy maqsadi o'quvchilarda kommunikativ va lingvo-mamlakatshunoslik imkoniyatlarini shakllantirishdir. O'quvchilar ingliz tilini maktabda amaliy, ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarda o'rganadilar.

Amaliy maqsad. Ingliz tilini amaliy egallash o'zgalarning ingliz tilidagi og'zaki va yozma nutqlarini DTSda qayd etilgan talablar doirasida tushunish, o'z fikrini bu tilda bayon etish kabi malaka va ko'nikmalarni shakllantirish hamda ularni rivojlantirishdan iboratdir.

Kishilar orasidagi bevosita muloqotni (tinglab tushunish, gapirish, o'qish, yozush) orqali amalga oshirilgan ekan, tilni amaliy bilish nutq faoliyatining tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozush kabi turlariga xos bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish va takomillashtirishni taqozo etadi.

Ta'limiy maqsad. Ta'limiy maqsad deganda, ingliz tilini o'rgatish jarayonida o'quvchilarning tafakkurini o'stirish va shu tilni o'zlashtirish orqali ona tilidan egallagan bilimlarini rivojlantirish tushuniladi. Ona tili, rus tili va xorijiy til o'rtasidagi o'xshashlik hamda farqlarni bilib olish o'quvchilarning bilim saviyalarini yanada oshiradi.

Ingliz tilini o'rganish jarayonida o'quvchilar tili o'rganiladigan mamlakatning geografiyasi, tarixi, adabiyoti, san'ati, fan va madaniyati, shuningdek, o'zlarini o'rab turgan atrof-muhit haqidagi ma'lumotlarni ham bilib oladilar. Bu maqsadda fanlararo bog'lanish ham muhim rol o'ynaydi. Bunday fanlarga ona tili va rus tili bilan bir qatorda adabiyot, tarix hamda geografiya kiradi. Boshqa fanlar bo'yicha egallangan bilimlar, birinchidan, xorijiy tilni o'rganishda qo'shimcha manba sifatida xizmat qilsa, ikkinchidan, xorijiy tilni o'rganish jarayonida o'quvchilarning geografiya, tarix va boshqa fanlar bo'yicha oladigan bilimlarini yanada kengaytiradi. 6-sinfda ta'limiy maqsadning vazifasi o'quvchilarning bilim olishiga yordam berish, ularda mustaqil faoliyat ko'nikmalarini rivojlantirish, o'zlashtirilgan bilimlarni kundalik turmush amaliyoti bilan bog'lash va ularni mustahkamlash, boshqa fanlar bilan uyg'unlashtirishdan iborat.

Tarbiyaviy maqsad. O'quvchilarga g'oyaviy-siyosiy tarbiya berish,

ularda aqliy mehnat malaka va ko'nikmalarini hosil qilish, shuningdek, o'quvchilarning bilish faolligini oshirish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- o'quvchilarni vatanparvarlik va axloqiy poklik ruhida tarbiyalash.
- har tomonlama rivojlangan, yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlovchi shaxsni shakllantirish.

- rostgo'ylik, o'zga xalqqa, uning qadriyatlariga hurmat bilan qarash, imon-e'tiqod, do'stlik, o'z qadrini bilish va irodalilik kabi sifatlarni shakllantirish.

Tarbiyaviy (vatanparvarlik, mehnatsevarlik, axloqiy poklik kabi) maqsad xorijiy tildagi matnlarning mazmunini o'rgatish yo'li bilan amalga oshiriladi. Tarbiyaviy maqsadni amalga oshirishga mo'ljallangan matnlar esa darslik, qo'llanma va boshqa adabiyotlarda o'z ifodasini topadi.

Rivojlantiruvchi maqsad o'quvchini har tomonlama yetuk shaxs bo'lib yetishishini, ya'ni uning dunyoqarashini, estetik didini, mustaqil fikrlashini, xotirasini, aqliy mehnat qilish madaniyatini, kishilar bilan qiladigan muloqot madaniyatini, mustaqil bilim olish malaka va ko'nikmalarini vujudga keltirishni ko'zda tutadi.

Rivojlantiruvchi maqsad o'quvchi shaxsining aqliy, hissiy va motivatsion (ichki turtki) xususiyatlarini rivojlantirishdan iborat. Rivojlantiruvchi maqsad nutqiy harakatlar tufayli yuzaga chiqadi. Rivojlantiruvchi maqsad o'quvchilarni dars jarayonida va darsdan tashqari vaqtlarda mustaqil o'qib o'rganishga yo'naltiradi.

Ingliz tilini o'qitishning amaliy, ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlari nafaqat dars jarayonida, balki darsdan tashqarida olib boriladigan ish (og'zaki nutqni o'rgatish, qo'shimcha adabiyotlarni o'qish, turli o'yinlar o'ynash, olimpiada va musobaqalarda qatnashish)larda ham ko'zlanadi.

Yuqoridagi maqsadlarni amalga oshirish uchun quyidagi uchta vazifani belgilash joizdir:

- til o'qitish bilan bog'liq bo'lgan vazifalar.
- til o'rganish bilan bog'liq bo'lgan vazifalar.
- o'quvchilarning egallagan malaka va ko'nikmalarini nazorat qilish bilan bog'liq bo'lgan vazifalar.

Amaliy maqsadning mohiyati ingliz tilidan muloqot vositasi sifatida foydalanishni o'rgatishdan iborat bo'lib, u nutq faoliyatining o'qish, tinglab tushunish, gapirish va yozish kabi turlariga xos bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirish va takomillashtirishni taqozo etadi.

Nutq faoliyatining to'rt turi: tinglab tushunish, gapirish, o'qish va

yozish Davlat ta'lim standarti talablari doirasida o'zaro bog'langan holda rivojlantirib boriladi. Bu tinglash va gapirish, tinglash va o'qish, tinglash va yozish, o'qish va tinglash, o'qish va gapirish, o'qish va yozish orqali amalga oshiriladi.

Tinglab tushunish. Nutqni tinglab tushunish deganda so'zlovchining nutqini bevosita yoki texnikaviy vositalar yordamida eshitib idrok etish va fahmlash tushuniladi. Boshqacha qilib aytganda, tinglab tushunish o'zgaralar nutqini (jonli tarzda yoki mexanik yozuvdakisini) idrok etish hamda mazmunini fahmlab yetish ma'nosini ifodalaydi. Yangi til materiali o'quvchilarga odatda, o'qish yoki tinglash orqali tanishtiriladi. Tinglab tushunish talaffuz va ohangni ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tinglab tushunish uch bosqichli faoliyat bo'lib, unda nutqni eshitysh, so'zlardagi tovushlarni farqlash va ular mohiyatini anglash orqali nutqdagi mazmun idrok etiladi, bilib olinadi va tushuniladi. Eshitysh sezgisi va idrok etish orqali axborot olishning asosiy manbalari sifatida muallim nutqi, audio-video vositalardan magnitofon yozuvi, radio eshitytirish, ovozli diafilm, kino (video) film (yoki undan parcha) va televizion ko'rsatuvlar xizmat qiladi.

Tinglab tushunishni amalga oshirysh uchun quyidagi uch omil nazarda tutiladi. Tinglovchining o'ziga bog'liqligi (eshitysh ko'nikmasining rivojlanganligi, uning xotirasi va matnni diqqat bilan tinglab, mazmunini tushunganligi), tinglash paytidagi shart - sharoiti (nutq tezligi, til materiali hajmi va shakli hamda so'zlanayotgan nutqning davom etishi) va, nihoyat, qo'llangan materialning lingvistik jihatlari (tinglovchining til tajribasiga mos kelish-kelmasligi) hisobga olinadi, ya'ni tinglab tushunishga oid beriladigan matn notanish bo'lib, o'quvchilar egallagan til materiallarini o'z ichiga oladi. Matn hajmi 6-sinfda 50 ta so'zdan iborat bo'lishi kerak.

Gapirish. Gapirish nutq faoliyati turlaridan biri bo'lib, fikrni og'zaki bayon etishdir. Gapirish fikr va his-tuyg'uni izhor etish maqsadida muayyan tildagi leksik, grammatik va fonetik hodisalarni qo'llashdan iborat bo'lib, u xorijiy tilni o'rganishning asosiy maqsadidir.

Gapirish - o'quvchilarga o'zlarining fikr-tuyg'ularini ifoda etishga, qiziqishlari va hayotiy faoliyatlari haqida suhbatlashishga hamda ularni boshqalar fikri bilan taqqoslashga imkoniyat yaratib beradi.

Fikrni og'zaki ikki shaklda, ya'ni monologik (yakka) nutq va dialogik (juft suhbat) nutq tarzida ifodalash mumkin.

Monolog bir kishining nutqi bo'lib, unda ketma-ket keladigan jum-

lalar mantiqan bog‘lanadi. Nutqning ohangi va mazmuni qo‘yilgan maqsad sari yo‘naltiriladi. Monolog quyidagi belgilarga ega:

- nisbatan uzluksizlik hukm suradi, birdan ortiq jumla aytiladi, fikr bog‘langan holda bayon qilinadi;

- mazmunan izchillik kuzatiladi, ifodalanadigan fikrlar tayanch jumlar vositasida asta-sekin takomillashtirib boriladi;

- fikr-mulohazaning ma‘lum darajada tugallanganligi nutq namunalarida ifodalanadi.

*Dialog*da ikki va undan ortiq kishi, tinglovchi hamda gapiruvchi orasida navbatma-navbat axborot almashadi.

Dialog quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

- ajralmas dialogik birlikning nutqiy vaziyatga mos kelishi;

- dialog faqat munosabatgina emas, balki savol-javobning almashish natijasi hamdir;

- suhbat mazmunan bog‘liq bo‘ladi.

O‘qish. O‘qish - o‘quvchilarning ma‘lumot olishlari uchun juda muhim nutq faoliyatidir. U yozma nutqni idrok etish va anglashdan tarkib topadigan nutq faoliyati hisoblanadi. O‘qishda axborot ko‘rish sezgisi orqali olinadi. O‘qish - yozma matndan axborot olishga qaratilgan nutq faoliyati turlaridan biridir.

6-sinfda axborotni o‘zlashtirish ovoz chiqarmay o‘qish orqali, axborotni o‘zgalarga yetkazish esa ovoz chiqarib o‘qish yo‘li bilan amalga oshiriladi. Ovoz chiqarmay o‘qiganda ham ichda gapirish (ichki nutq) sodir bo‘ladi. Ovoz chiqarib o‘qish ovoz chiqarmasdan o‘qishga nisbatan to‘la nutq bo‘lib hisoblanadi. Umumiy o‘rta ta‘lim maktabining 6-sinfini bitiruvchi o‘quvchilar murakkab bo‘lmagan mavzulardagi, shuningdek, kichik hajmdagi badiiy adabiyot matnlarini o‘qiy olishlari kerak. O‘qish uchun beriladigan matnlar bir-biridan farq qilib, ularning tuzilishi va bayon etilishi asta-sekin murakkablashib boradi. Matn hajmi 80-120 so‘zdan iborat.

O‘qish ko‘nikmalari shakllangan malakalar asosida, ya‘ni o‘qilgan materialni tushunish darajasi va o‘qish tezligining oshishi bilan belgilanadi. O‘qish ko‘nikmasi shunday faoliyatki, u nutq birligini ko‘rish timsoli, uning nutq-harakat timsoli va mazmunidan tashkil topadi. Uchalasini egallab olish, o‘qish ko‘nikmasining hosil qilinganligidan dalolat beradi. O‘qish uchun berilayotgan matnlar ma‘lumot olish, muloqot qilish hamda grammatik materiallarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Yozuv fikrni grammatik va imlo qoidalari rioya qilgan holda yozma bayon etishdir.

Axborotni yozma bayon etish ikki xil yo‘l bilan amalga oshiriladi:
- o‘z fikrini yozish.

- aytib (o‘qib) turilgan o‘zga shaxs nutqini yozuvda ifodalash.

Har ikkala holatda ham yozma matn (xat, ochiq xat, tabriknoma, taklifnoma va boshqalar) yaratiladi. Yozish texnikasi deganda grafika (tovush-harf munosabati va harfning ma’no bildirish vazifasi), husnixat, imlo nazarda tutiladi.

Imlo so‘z (gap) larni to‘g‘ri yozish va yozish jarayonida tinish belgilarini to‘g‘ri ishlatishga doir qoidalar yig‘indisidir. O‘quvchilarni imloga o‘rgatishda ingliz tilidagi imloviy islohat o‘zgarishlarini hisobga olish kerak.

Husnixat tushunchasi tarkibiga tovush va tovush birikmalarini yozuvda tasvirlaydigan yozuv-chizuv vositalari majmuasi (harflar, harf birikmalari, harf usti va harf osti belgilari) kiradi.

Husnixat harf, harf birikmasi, so‘z asosida, imlo esa bo‘g‘in, so‘z (gap) darajasida, yozma nutq esa gap, xat boshi va o‘zaro bog‘langan matn materialida o‘rgatiladi. Yozuv ko‘nikmasi husnixat, imlo matn tuzish (fikrni yozma bayon etish maqsadida gaplarni birlashtirish), yozuvning leksik va grammatik malakalaridan tashkil topadi.

O‘quvchilar dars jarayonida ushbu nutq faoliyatining turlarini bir-biriga bog‘liq holda o‘rganadilar. Nutq faoliyati turlari har bir sinfda o‘zaro bog‘liq holda o‘zlashtiriladi.

Ingliz tili o‘qitishning mazmuni

Ingliz tili o‘qitishning mazmuni o‘qitish maqsadlariga bog‘liq bo‘lib, u odatda maqsad mazmunini belgilaydi. O‘qitish mazmuniga nutqiy mavzular, malaka va ko‘nikmalar, hamda til materialini kiradi. Ushbu uchta tarkibiy qism xorijiy tilni o‘rganishda yaxlit o‘zlashtirilishni taqozo qiladi.

Nutq mavzulari o‘qitish maqsadlariga asoslanib tanlanadi. Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 6-sinflarida «Oila», «Tug‘ulgan kun» «Qarindosh urug‘», «Kasb», «Uy-ro‘zg‘or ishlari», «Uy va uning xonalari», «Uy jihozlari», «Mening ish kunim», «Oziq-ovqatlar va taom», «Taom tayyorlash», «O‘zbekiston va Germaniya geografik o‘rni, ularga chegaradosh davlatlar, maydoni va aholisi, daryolari, ko‘llari va tog‘lari», tili o‘rganilayotgan mamlakat poytaxti, shaharlari kabi mavzular asosiy nutq mavzulari hisoblanadi. O‘qish uchun badiiy, ma’naviyat va madaniyatga oid matnlar tanlanadi.

Tanlab olingan mavzu va unga oid matnlar o'quvchilarning yoshi hamda qiziqishlariga mos kelishi kerak.

Mazkur dasturda o'quvchilar yoshi va qiziqishlarini hisobga olgan holda mavzular va ular yuzasidan o'zlashtiriladigan bilim, malaka va ko'nikmalar, ushbu mavzularga bog'liq bo'lgan grammatik hodisalar: wissen va modal fe'llarning nutq namunalari berilishi o'quvchilarga nutqning grammatik jihati, fonetik va leksik birliklar bilan egallashlariga sharoit yaratadi. Ushbu grammatik material, nutq namunalari jadvallarda ifodalanishi kerak. Jadvallarda quyidagi grammatik materiallar beriladi: fe'llar, o'timli fe'llar, fe'lning sifatdosh shakli, fe'l zamonlari (Präsens, Perfekt), olmoshlar (kishilik, shaxs), sonlar (100-1000), tartib sonlar, sifatlar, gap, «dass», «weil», «denn» bo'g'lovchili er-gash gaplar, dativli predloglar. Asosiy mavzular tarkibidagi grammatik mavzuchalar ham til materiali hajmidan kelib chiqqan holda alohida bo'lim bo'lishi mumkin.

Jumladan, mazkur fan bo'yicha yoziladigan darslik va o'quv qo'llanmalarda, mualliflar dasturda qayd etilgan mavzular va grammatik hodisalar tartibini mavzu hamda grammatik hodisalarning mantiqiy ketma-ketligidan kelib chiqqan holda erkin o'zgartirib berishlari mumkin.

Nutqiy malakalarni shakllantirish o'qitish mazmunining yana bir komponenti hisoblanadi. Talaffuz, grammatik va leksik malakalarsiz o'qish, tinglab tushunish, gapirish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirib bo'lmaydi.

Nutq ko'nikmalari deganda, xorijiy tilda nutq faoliyati turlari (o'qish, tinglab tushunish, gapirish va yozish ko'nikmalarini egallash tushuniladi. Ko'nikma o'quvchilarning xorijiy tilni o'rganish davrida olgan bilim va malakalarini amaliy faoliyatida mustaqil ravishda qo'llay olish qobiliyatidir.

Nutq ko'nikmalari til materialini muloqot paytida qo'llash jarayonida rivojlanadi va takomillashadi.

Umumiy o'rta ta'lim makatablarida xorijiy til o'qitishning asosiy vazifalaridan biri shu fan bo'yicha ma'lum hajmdagi bilimlarni o'zlashtirishdan iboratdir. O'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilimlar asosini ushbu dasturda ko'rsatilgan til materiali tashkil qiladi. Til materiali dasturda davlat ta'lim standartiga asosan alohida berildi.

Til materiali fonetik, leksik va grammatik hodisalarni o'z ichiga oladi.

O'quv jarayonida fonetik, leksik, grammatik va imlo birligi kabi

tushunchalarni farqlash, darslik va qo'llanmalar tuzishda ulardan o'z o'rnida foydalanish zarur, aks holda yuqorida qayd etilgan maqsadlarga to'la erishib bo'lmaydi.

Fonetik, leksik va grammatik materiallar ushbu dasturda ajratib berildi.

Ushbu materiallar ingliz tilini o'qitayotgan muallimlarga hamda ingliz tilini o'rganayotgan o'quvchilarga yo'riqnoma bo'lib, u darslik va qo'llanmalarni yozuvchi mualliflar uchun ham asosiy manbadir.

Talaffuz asoslarini o'zlashtirish boshqa til materiallari bilan hamohang tarzda asosan 5-sinfdan amalga oshirilgan va talaffuz malakalari shakllana boshlangan 6-sinfdan bu ish davom etadi. Talaffuzni o'rgatish mazmuni, odatda, o'quvchilar ongida aloqaga kiradigan tillarning fonetik tizimlarini qiyoslash, o'quvchilarning xatolarini o'rganish natijasida aniqlanadi.

Til birligi deganda lug'at, leksik, grammatik, fonetik va imlo birliklari ko'zda tutiladi.

Lug'at birligi - o'zak so'z va yasama so'zdan iborat bo'lsa, leksik birlik- o'zak so'z, yasama so'z (uning tarkibidagi so'z yoki so'z yasovchi elementlar ajratib o'rganilmagan taqdirda), so'z yasovchi qo'shimcha, turg'un so'z birikmasi, gap (namunaviy jumla), tayyor turg'un jumalardan iborat bo'ladi.

Grammatik birlik - morfologiya va sintaksis hodisalari, talaffuz birligi - fonetik minimumdagi tovush-fonemadan to jumlar ohangigacha, imlo birligi - harf, harf birikmasi, so'z, so'z yasash, shakl va gap yasash elementlari, so'zning o'zgaruvchan hamda o'zgarmaydigan shakllaridan iboratdir.

Ushbu dasturda o'quvchilar egallaydigan aktiv lug'at boyligi kamida 600-700 ta leksik birlikni tashkil etadi. Qo'shimcha o'rganiladigan so'zlar passiv minimumga kiradi.

Ingliz tili grammatikasini o'rgatish mazmuni uchta metodik mezonga ko'ra o'quvchining ona tili va ikkinchi tildan to'plangan grammatik tajribasini hisobga olib, xorijiy tilning o'zidan yig'iladigan tajribaga asoslanadi va grammatik hodisalar taqdimoti tartibini nazarga olib tanlanadi.

Dasturda har bir mavzuni o'rgatish jarayonida ko'rgazmali qurollarni qo'llash vaqti va o'qitish usullari berilmadi. Bularning har biri darslikdagi choraklik, yarim yillik, yillik materiallar va metodik qo'llanmalarda o'z ifodasini topadi.

6-sinfda o'zlashtirishi kerak bo'lgan zaruriy bilim, ko'nikma va malakalar

Tinglab tushunish:

- mavzular bo'yicha berilgan savol va ma'lumotlarni tushunish;
- matnning asosiy mazmunini tinglab tushunish;
- matnni batafsil ma'lumot olish uchun tinglash;
- matndan kerakli, qiziqtiruvchi ma'lumotni ajratib olish uchun tinglash;
- ma'lumotlarni tekshirib ko'rish uchun tinglash;
- ingliz tilida o'rta tezlik bilan tasмага yozilgan matn, dialog yoki monolog (80-120 ta so'zdan iborat) larni tinglab tushunish va kera kli ma'lumotlarni o'zlashtirish;
- tovushlarni farqlay olish va ularni yozuvda ifodalash;
- sinfda qo'llaniladigan iboralarni tushunish.

Gapirish:

- savollarga javob bera olish, savollar bera olish va iltimos bilan murojaat qila olish;
- uy, xona, sinf xonasi va boshqalarni tasvirlay olish;
- o'zi yoqtirgan yoki yoqtirmagan narsalar yuzasidan fikrlarini ifoda eta olish;
- tanish mavzular bo'yicha 5-6 luqmadan iborat qisqa suhbat (dialog)da ishtirok etish va fikrini 7-8 jumladan iborat monologda ifodalash;
- rasmlar va kalitli so'zlardan foydalangan holda kundalik faoliyat va qiziqishlar yuzasidan qisqacha ma'lumot bera olish;
- salomlashish, xayrlashish, uzr so'rash va kimnidir tug'ilgan kuni bilan tabriklashda qo'llanadigan xushmuomalalik iboralarni qo'llay olish;
- o'qigan yoki tinglagan matnlari yuzasidan ma'lum bir vazifalar asosida savollarga javob berish va fikr ifodalash (10-12 ta gap);
- guruhlarda, juftliklarda ishlash jarayonida savollar bera olish, savollarga javoban o'z fikrlarini bildira olish.

O'qish:

- kontekstda berilgan notanish so'zlarni angalay olish;
- qisqa iboralarni tushunganligini ko'rsata olish;

- yangi soʻzlarning maʼnosini anglash uchun darslik, lugʻatlar va qoʻshimcha materiallardan foydalana olish;
- tanish soʻzlarni ovoz chiqarib oʻqib, tovushni harflar bilan solishtira olish;
- matndan umumiy maʼlumot ola bilish;
- matnning asosiy mazmunini anglash;
- matndan batafsil maʼlumot ola bilish;
- matndan kerakli, qiziqtiruvchi maʼlumotni ajrata olish;
- matndan maʼlumotlarni tekshirib ola bilish;
- 80-120 tagacha soʻzni oʻz ichiga olgan, qisqa, tanish boʻlgan matn yoki dialogni oʻqib tushuna olish.

Yozuv:

- xotiradagi soʻzlarni harflab yoza olish;
- soʻzlarni alfavit tartibida yoza olish;
- 7-8 soʻzdan iborat boʻlgan lugʻat diktanti yoza olish;
- bosh harflar va nuqtalarni qoʻllagan holda oddiy gaplarni yoza olish;
- *va, lekin* bogʻlovchilarini yozuvda qoʻllay olish;
- muloqotni amalga oshirish uchun doʻstiga xat yozish, oddiy xabarlarni koʻchirib yozishda soʻzlarni almashtirish, nuqtalar oʻrnini toʻldira olish;
- olingan maʼlumotlar asosida qisqa hisobotlar yoza olish (10-12 ta gap);
- oʻrganilgan grammatik hodisa yoki namunalar asosida yozma ravishda oddiy gaplar tuza olish;
- namunalar asosida dialoglar tuza olish;
- oddiy jadvallar tuzish va ularni yozma tasvirlab bera olish;
- tili oʻrganilayotgan mamlakatda qabul qilingan muomala madaniyati shakllaridan foydalangan holda yozma istaklar bildira olish.

6 - sinfda ingliz tili o'quv fanidan yillik mavzuiy rejalashtirish.
(Jami 102 soat)
I chorak 27 soat

Dars	Mavzular	Soat
	Unit 1 Work and family	
1	Jobs at school	1
2	Professions	1
3	I want to be ...	1
4	A wedding in Fergana	1
5	Uzbek and English weddings	1
6	Project	1
7	MSNI – 1.O'qish	1
	Unit 2 Houses and homes	
8	An English house	1
9	Welcome to my home	1
10	Tidy up your room!	1
11	Uzbek houses	1
12	Homes: yesterday, today ...	1
13	Project	1
	Unit 3 At the grocery	
14	What is in the fridge?	1
15	Is there any fruit?	1
16	There are a lot of vegetables	1
17	Supermarkets and shops	1
18	A bar of chocolate, please	1
19	MSNI – 2.Tinglab tushunish	1
20	Project	1
	Unit 4 At the market	
21	How much are they?	1
22	How much does it cost?	1
23	Do you want to be healthy?	1
24	Are your animals healthy?	1
25	Whose sandwich is this?	1
26	MSNI – 3.Bayon	1
27	Project	1

II chorak 21- coat

Unit 5 Learning review		
28	Make your «To Do list»	1
29	You are what you eat	1
30	What's in your school bag?	1
31	Do you like parties?	1
32	Do you know?	1
33	Project	1
Unit 6 Birthday		
34	When's your birthday?	1
35	Happy birthday!	1
36	Birthdays are fun!	1
37	I love summer	1
38	I was born in Tashkent	1
39	MSNI – 4. O'qish	1
40	Project	1
Unit 7 What you did yesterday		
41	I wanted to be ...	1
42	Did you open the window?	1
43	What did he look like?	1
44	The best day in my life	1
45	When I was ...	1
46	MSNI – 5. Tinglab tushunish.	1
47-48	Project .	2

III chorak 30 soat

Unit 8 Cooking		
49	Do you like pizza?	1
50	English pancakes	1
51	Can you cook palov?	1
52	Who cooks on a picnic?	1
53	Food for special days	1
54	Project .	1

	Unit 9 At the table	
55	Would you like ....?	1
56	School lunches	1
57	Restaurants and cafes	1
58	Lay the table	1
59	Times, countries, manners ...	1
60	Project . MSNI-6. O‘g‘zaki	1
	Unit 10 Round the world in 14 days	
61	Continents, countries ...	1
62	We’re in Europe	1
63	Brr! North America	1
64	The longest, the biggest ...	1
65	Kiwis, koalas and kangaroos	1
66	Project. MSNI-7. Tinglab tushunish	1
	Unit 11 Learning review	
67	Mr Whitfield went fishing	1
68	Have you got a «bird table» ?	1
69	What’s the best transport?	1
70	What’s next to ... ?	1
71	I can ... I know ...	1
72	Project.	1
	Unit 12 Geography and population	
73	Do you know Uzbekistan?	1
74	What is the UK?	1
75	Welcome to the USA!	1
76	Australia: down under	1
77	New Zealand	1
78	MSNI – 8. Insho. Project	1

IV chorak 24 soat

Unit 13 Nature and climate		
79	Climate of the world	1
80	What's the climate like?	1
81	Save water!	1
82	Save energy!	1
83	Save our rain forests!	1
84	Project	1
85	MSNI – 9.O'qish	1
86	Project	1
Unit 14 the world of fairy tales		
87	What were you doing ...?	1
88	An accident	1
89	Do you like fairy tales?	1
90	Can birds and animals talk?	1
91	A happy end	1
92	Project	1
93	MSNI – 10.O'g'zaki	1
94	Project	1
Unit 15 Learning review		
95	Explore the country	1
96	National parks	1
97	Treasure Island	1
98	Eating out	1
99	Famous for	1
100	Project	1
101	MSNI – 11.Test	1
102	Project	1

Nemis tilidan takomillashtirilgan DTS va o‘quv dasturi

6-sinfda o‘zlashtirilishi kerak bo‘lgan zaruriy bilim, ko‘nikma va malakalar

Tinglab tushunish:

- mavzular bo‘yicha berilgan savol va ma‘lumotlarni tushunish;
- matnning asosiy mazmunini tinglab tushunish;
- matnni batafsil ma‘lumot olish uchun tinglash;
- matndan kerakli, qiziqtiruvchi ma‘lumotni ajratib olish uchun tinglash;
- ma‘lumotlarni tekshirib ko‘rish uchun tinglash;
- sof xorijiy tilda o‘rta tezlik bilan tasmaga yozilgan dialog yoki monolog (80-120 ta so‘zdan iborat) matnini tinglab tushunish va kerakli ma‘lumotlarni o‘ziga qayd eta olish;
  - tovushlarni farqlay olish va ularni yozuvda ifodalash;
  - sinfda qo‘llaniladigan iboralarni tushunish.

Gapirish:

- savollarga javob bera olish, savollar bera olish va iltimos bilan murojaat qila olish;
- oila, sinf xonasi va boshqalarni tasvirlay olish;
- o‘zi yoqtirgan yoki yoqirmagan narsalar yuzasidan fikrlarini ifoda eta olish;
- tanish mavzular bo‘yicha 5-6 luqmadan iborat qisqa suhbatlarda (dialog) va 7-8 jumladan iborat monologda ishtirok etish;
- rasmlar va kalitli so‘zlardan foydalangan holda kundalik faoliyat va qiziqishlar yuzasidan qisqacha ma‘lumot bera olish;
- salomlashish, xayrlashish, uzr so‘rash va kimnidir tug‘ilgan kuni bilan tabriklashda xushmuomalalik iboralarni qo‘llay olish;
- o‘qigan yoki tinglagan matnlari yuzasidan ma‘lum bir vazifalar asosida savollarga javob berish va gapira olish (10-12 ta gap);
  - guruhlarda, juftliklarda ishlash jarayonida savollar so‘ray olish, o‘z fikrlarini bildira olish.

O‘qish:

- tanish kontekstda berilgan alohida so‘zlarni anglay olish;
- qisqa iboralarni tushunganligini ko‘rsata olish;
- yangi so‘zlarning ma‘nosini anglash uchun darslik, lug‘atlar va qo‘shimcha materiallardan foydalana olish;
- tanish so‘zlarni ovoz chiqarib o‘qish orqali tovushni yozuv bilan solishtira olish;

- matnni umumiy ma'lumot uchun o'qiy olish;
- matnning asosiy mazmunini tushunish uchun o'qiy olish;
- matnni batafsil ma'lumot olish uchun o'qiy olish;
- matndan kerakli, qiziqtiruvchi ma'lumotni ajratib olish uchun o'qiy olish;
- ma'lumotlarni tekshirib ko'rish uchun matnni o'qiy olish;
- 80-120 tagacha so'zni o'z ichiga olgan, qisqa tanish bo'lgan matn yoki dialogni o'qib tushuna olish.

Yozish:

- xotiradagi so'zlarni harflab yoza olish;
- so'zlarni alfavit tartibida yoza olish;
- 7-8 so'zdan iborat bo'lgan lug'at-diktant yoza olish;
- bosh harflar va nuqtalarni qo'llagan holda oddiy gaplarni yoza olish;
- «va», « lekin » bog'lovchilarini yozuvda qo'llay olish;
- muloqotni amalga oshirish uchun do'stiga xat yozish, oddiy xabarlarini ko'chirib yozish va oddiy so'zlar bilan almashtirish orqali nuqtalar o'rnini to'ldira olish;
- olingan ma'lumotlar asosida qisqa hisobotlar yoza olish (10-12 ta gap);
- o'rganilgan grammatik hodisa yoki namunalar asosida oddiy gaplar yoza olish;
- namunalar asosida dialoglar tuza olish;
- oddiy jadvallar tuzish va ularni yozma tasvirlab bera olish;
- tili o'rganilayotgan mamlakatda qabul qilingan muomala madaniyati shakllaridan foydalangan holda istaklar bildira olish.

Tarjima:

Tarjima muhim ko'nikma bo'lib, muntazam ravishda shakllantirilib borilishi kerak. 6- sinfdagi so'zlarni tarjima qilish juda foydalidir. So'zlarni tarjima qilayotganda xorijiy til va ona tillaridagi, yoki ona tili va xorijiy tillaridagi so'zlar o'rtasida nomutanosibliklar yuzaga kelishi kuzatiladi. Shu yo'sinda o'quvchilarda tarjima bu so'zni emas, balki ma'noni fahmlash degan tushuncha shakllanadi.

- mavzular asosida so'zlarni tarjima qilish (10-12 ta so'z xorijiy tildan ona tilga);
- 80-120 so'zdan iborat bo'lgan xorijiy tildagi matnni ona tilga tarjima qilish;
- dialogik mavzular asosidagi suhbatni xorijiy tildan ona tilga tarjima qilish;
- 300-350 so'zdan iborat bo'lgan xorijiy tildagi ertaklarni ona tilga tarjima qilish;

- chet tili-ona tili darslikdagi va maktab lug'atlaridan berilgan matndagi so'zlarning tarjimasini tez topa olish (5 daqiqada 10-12 ta so'z);
- til va jumla mazmunidan kelib chiqqan holda gap mazmuni haqida faraz qilish;
- tegishli mazmuni ona tilining adabiy vositalari orqali etkazish.

Xorijiy tillarni o'qitish mazmuni

Nemis tilini o'qitish mazmunining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: o'qitish material (til, nutq), nutq faoliyati turlarida bilim, malaka, ko'nikma, mavzu, muloqot holatlari, matnlar, nutqiy mashqlar, etnik-madaniy material (lingvomamlakatshunoslik, mam-lakatshunoslik).

Minimum - lug'at tarzida rasmiylashtirilgan, og'zaki nutqdan foydalanishning leksik-grammatik minimumi – 200 dan 400 leksik birlik.

O'qish, tanish va tushunish uchun leksik-grammatik minimum kamida 100-140 leksik birlik.

Til bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalar:

- talaffuz, ohang, grafika;
- nutqning leksik tomoni: faol o'zlashtirish uchun 350 leksik birlik, shu jumladan, og'zaki nutqni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan sonlar, olmoshlar, predloglar, bog'lovchilar; o'quvchilarning faol lug'atini kengaytirish uchun zarur bo'lgan vositalar;
- nutqning grammatik tomoni;
- faol va sust asta-sekinlik bilan soddadan murakkabga tomon o'zlashtirishga mo'ljallangan grammatik material; morfologiya - so'z turkumlari: ot, artikl, sifat (sifat darajalari), ravish, fe'l (fe'l tushunchasi - bog'lanish, tuzilishi va oddiy hamda murakkab zamon shakllari), sintaksis (sodda va qo'shma gaplar).

Nemis tili o'qitishning mazmuni

Nemis tili o'qitishning mazmuni o'qitish maqsadlariga bog'liq bo'lib, u odatda maqsad mazmunini belgilaydi. O'qitish mazmuniga nutqiy mavzular, malaka va ko'nikmalar, hamda til material kiradi. Ushbu uchta tarkibiy qism xorijiy tilni o'rganishda yaxlit o'zlashtirilishni taqozo qiladi.

Nutq mavzulari o'qitish maqsadlariga asoslanib tanlanadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinflarida «Oila», «Tug'ulgan kun», «Qarindosh urug'», «Kasb», «Uy-ro'zg'or ishlari», «Uy va uning xon-

alari», «Uy jihozlari», «Mening ish kunim», «Oziq-ovqatlar va taom», «Taom tayyorlash», «O‘zbekiston va Germaniya geografik o‘rni, ularga chegaradosh davlatlar, maydoni va aholisi, daryolari, ko‘llari va tog‘lari», tili o‘rganilayotgan mamlakat poytaxti, shaharlari kabi mavzular asosiy nutq mavzulari hisoblanadi. O‘qish uchun badiiy, ma’naviyat va madaniyatga oid matnlar tanlanadi.

Tanlab olingan mavzu va unga oid matnlar o‘quvchilarning yoshi hamda qiziqishlariga mos kelishi kerak.

Mazkur dasturda o‘quvchilar yoshi va qiziqishlarini hisobga olgan holda mavzular va ular yuzasidan o‘zlashtiriladigan bilim, malaka va ko‘nikmalar, ushbu mavzularga bog‘liq bo‘lgan grammatik hodisalar: wissen va modal fe‘llarning nutq namunalari berilishi o‘quvchilarga nutqning grammatik jihati, fonetik va leksik birliklar bilan egallashlariga sharoit yaratadi. Ushbu grammatik material, nutq namunalari jadvallarda ifodalanishi kerak. Jadvallarda quyidagi grammatik materiallar beriladi: fe‘llar, o‘timli fe‘llar, fe‘lning sifatdosh shakli, fe‘l zamonlari (Presens, Perfekt), olmoshlar (kishilik, shaxs), sonlar (100-1000), tartib sonlar, sifatlar, gap, «dass», «weil», «denn» bo‘g‘lovchili ergash gaplar, dativli predloglar. Asosiy mavzular tarkibidagi grammatik mavzuchalar ham til materialini hajmidan kelib chiqqan holda alohida bo‘lim bo‘lishi mumkin.

Jumladan, mazkur fan bo‘yicha yoziladigan darslik va o‘quv qo‘llanmalarda, mualliflar dasturda qayd etilgan mavzular va grammatik hodisalar tartibini mavzu hamda grammatik hodisalarning mantiqiy ketma-ketligidan kelib chiqqan holda erkin o‘zgartirib berishlari mumkin.

Nutqiy malakalarni shakllantirish o‘qitish mazmunining yana bir komponenti hisoblanadi. Talaffuz, grammatik va leksik malakalarsiz o‘qish, tinglab tushunish, gapirish va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirib bo‘lmaydi.

Nutq ko‘nikmalari deganda, xorijiy tilda nutq faoliyati turlari (o‘qish, tinglab tushunish, gapirish va yozish ko‘nikmalarini egallash tushuniladi. Ko‘nikma o‘quvchilarning xorijiy tilni o‘rganish davrida olgan bilim va malakalarini amaliy faoliyatida mustaqil ravishda qo‘llay olish qobiliyatidir.

Nutq ko‘nikmalari til materialini muloqot paytida qo‘llash jarayonida rivojlanadi va takomillashadi.

Umumiy o‘rta ta‘lim makatablarida xorijiy til o‘qitishning asosiy vazifalaridan biri shu fan bo‘yicha ma‘lum hajmdagi bilimlarni

o'zlashtirishdan iboratdir. O'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilimlar asosini ushbu dasturda ko'rsatilgan til materiali tashkil qiladi. Til materiali dasturda davlat ta'lim standartiga asosan alohida berildi.

Til materiali fonetik, leksik va grammatik hodisalarni o'z ichiga oladi.

O'quv jarayonida fonetik, leksik, grammatik va imlo birligi kabi tushunchalarni farqlash, darslik va qo'llanmalar tuzishda ulardan o'z o'rnida foydalanish zarur, aks holda yuqorida qayd etilgan maqsadlarga to'la erishib bo'lmaydi.

Fonetik, leksik va grammatik materiallar ushbu dasturda ajratib berildi.

Ushbu materiallar ingliz tilini o'qitayotgan muallimlarga hamda ingliz tilini o'rganayotgan o'quvchilarga yo'riqnoma bo'lib, u darslik va qo'llanmalarni yozuvchi mualliflar uchun ham asosiy manbadir.

Talaffuz asoslarini o'zlashtirish boshqa til materiallari bilan hamohang tarzda asosan 5-sinf dan amalga oshirilgan va talaffuz malakalari shakllana boshlangan 6-sinf da bu ish davom etadi. Talaffuzni o'rgatish mazmuni, odatda, o'quvchilar ongida aloqaga kiradigan tillarning fonetik tizimlarini qiyoslash, o'quvchilarning xatolarini o'rganish natijasida aniqlanadi.

Til birligi deganda lug'at, leksik, grammatik, fonetik va imlo birliklari ko'zda tutiladi.

Lug'at birligi - o'zak so'z va yasama so'zdan iborat bo'lsa, leksik birlik - o'zak so'z, yasama so'z (uning tarkibidagi so'z yoki so'z yasovchi elementlar ajratib o'rganilmagan taqdirda), so'z yasovchi qo'shimcha, turg'un so'z birikmasi, gap (namunaviy jumla), tayyor turg'un jumalardan iborat bo'ladi.

Grammatik birlik - morfologiya va sintaksis hodisalari, talaffuz birligi - fonetik minimumdagi tovush-fonemadan to'jumlar ohangigacha, imlo birligi - harf, harf birikmasi, so'z, so'z yasash, shakl va gap yasash elementlari, so'zning o'zgaruvchan hamda o'zgarmaydigan shakllaridan iboratdir.

Ushbu dasturda o'quvchilar egallaydigan aktiv lug'at boyligi kamida 600-700 ta leksik birlikni tashkil etadi. Qo'shimcha o'rganiladigan so'zlar passiv minimumga kiradi.

Nemis tili grammatikasini o'rgatish mazmuni uchta metodik mezonga ko'ra o'quvchining ona tili va ikkinchi tildan to'plangan grammatik tajribasini hisobga olib, xorijiy tilning o'zidan yig'iladigan tajribaga asoslanadi va grammatik hodisalar taqdimoti tartibini nazarga olib tanlanadi.

Dasturda har bir mavzuni o'rgatish jarayonida ko'rgazmali qurol-larni qo'llash vaqti va o'qitish usullari berilmadi. Bularning har biri darslikdagi choraklik, yarim yillik, yillik materiallar va metodik qo'llanmalarda o'z ifodasini topadi.

6-sinfda o'zlashtirishi kerak bo'lgan zaruriy bilim, ko'nikma va malakalar

Tinglab tushunish:

- mavzular bo'yicha berilgan savol va ma'lumotlarni tushunish;
- matnning asosiy mazmunini tinglab tushunish;
- matnni batafsil ma'lumot olish uchun tinglash;
- matndan kerakli, qiziqtiruvchi ma'lumotni ajratib olish uchun tinglash;
- ma'lumotlarni tekshirib ko'rish uchun tinglash;
- ingliz tilida o'rta tezlik bilan tasmaga yozilgan matn, dialog yoki monolog (80-120 ta so'zdan iborat) larni tinglab tushunish va kera kli ma'lumotlarni o'zlashtirish;
- tovushlarni farqlay olish va ularni yozuvda ifodalash;
- sinfda qo'llaniladigan iboralarni tushunish.

Gapirish:

- savollarga javob bera olish, savollar bera olish va iltimos bilan murojaat qila olish;
- uy, xona, sinf xonasi va boshqalarni tasvirlay olish;
- o'zi yoqtirgan yoki yoqtirmagan narsalar yuzasidan fikrlarini ifoda eta olish;
- tanish mavzular bo'yicha 5-6 luqmadan iborat qisqa suhbat (dialog)da ishtirok etish va fikrini 7-8 jumladan iborat monologda ifodalash;
- rasmlar va kalitli so'zlardan foydalangan holda kundalik faoliyat va qiziqishlar yuzasidan qisqacha ma'lumot bera olish;
- salomlashish, xayrlashish, uzr so'rash va kimnidir tug'ilgan kuni bilan tabriklashda qo'llanadigan xushmuomalalik iboralarni qo'llay olish;
- o'qigan yoki tinglagan matnlari yuzasidan ma'lum bir vazifalar asosida savollarga javob berish va fikr ifodalash (10-12 ta gap);
- guruhlarda, juftliklarda ishlash jarayonida savollar bera olish, savollarga javoban o'z fikrlarini bildira olish.

O'qish:

- kontekstda berilgan notanish so'zlarni anglay olish;

- qisqa iboralarni tushunganligini ko'rsata olish;
- yangi so'zlarning ma'nosini anglash uchun darslik, lug'atlar va qo'shimcha materiallardan foydalana olish;
- tanish so'zlarni ovoz chiqarib o'qib, tovushni harflar bilan solishtira olish;
- matndan umumiy ma'lumot ola bilish;
- matnning asosiy mazmunini anglash;
- matndan batafsil ma'lumot ola bilish;
- matndan kerakli, qiziqtiruvchi ma'lumotni ajrata olish;
- matndan ma'lumotlarni tekshirib ola bilish;
- 80-120 tagacha so'zni o'z ichiga olgan, qisqa, tanish bo'lgan matn yoki dialogni o'qib tushuna olish.

Yozish:

- xotiradagi so'zlarni harflab yoza olish;
- so'zlarni alfavit tartibida yoza olish;
- 7-8 so'zdan iborat bo'lgan lug'at diktanti yoza olish;
- bosh harflar va nuqtalarni qo'llagan holda oddiy gaplarni yoza olish;
- *va, lekin* bog'lovchilarini yozuvda qo'llay olish;
- muloqotni amalga oshirish uchun do'stiga xat yozish, oddiy xabar-larni ko'chirib yozishda so'zlarni almashtirish, nuqtalar o'rnini to'ldira olish;
- olingan ma'lumotlar asosida qisqa hisobotlar yoza olish (10-12 ta gap);
- o'rganilgan grammatik hodisa yoki namunalar asosida yozma ra-vishda oddiy gaplar tuza olish;
- namunalar asosida dialoglar tuza olish;
- oddiy jadvallar tuzish va ularni yozma tasvirlab bera olish;
- tili o'rganilayotgan mamlakatda qabul qilingan muomala madani-yati shakllaridan foydalangan holda yozma istaklar bildira olish.

Nemis tilini amaliy jihatdan o'rganishga qo'yiladigan talablar

Nemis tilini o'rgatish murakkab jarayondir. O'quvchilarga nutq faoli-yati turlari - o'qish, tinglab tushunish, gapirish va yozish materiali leksika, grammatika, fonetikasi o'rgatish natijasida bu tilda o'zaro axborot almashish ko'nikmasi vujudga keltiriladi.

Nutq faoliyatini ta'minlaydigan ko'pgina malaka va ko'nikmalarning asosi 6-sinfida shakllantiriladi va o'quvchilar tinglab tushunish, gapirish (og'zaki

nutq) ni o'rganishadi. Bunda o'qish va yozish o'qitish vositasi bo'lib xizmat qiladi. E'tibor avvalo, o'rganilayotgan tilning fonetik xususiyatlariga qaratiladi, ya'ni talaffuz, ayniqsa, ohangni to'liq o'zlashtirish, urg'uni to'g'ri qo'yish ustida olib boriladi. Nemis tili o'qitishning ta'limiy vazifasi o'rganilishi lozim bo'lgan grammatik hamda leksik materiallarni o'zlashtirib, xotirada saqlash va ularni namuna asosida qayta tiklab, takrorlashni taqozo etadi.

Tarjima muhim ko'nikmalardan biri bo'lib, muntazam ravishda shakllantirilib borilishi kerak. 6- sinfda o'zlashtirilgan so'zlarni tarjima qila olish talab etiladi. So'zlarni tarjima qilayotganda ingliz va ona tillaridagi, yoki ona tili va ingliz tillaridagi so'zlar o'rtasida nomutanosibliklar yuzaga kelishi kuzatiladi. Shu yo'sinda o'quvchilarda tarjima so'zni emas, balki ma'noni fahmlash ekanligi haqida tushuncha shakllanadi.

6- sinf oxirida o'quvchilar quyidagi malaka va ko'nikmalarni egallashlari lozim:

- harf va tovushlarni farqlash va idrok qilish;
- o'qituvchi yoki diktor ovozi tinglab, ularga taqlid qilib talaffuz qilish;
- og'zaki nutq mavzulari bo'yicha so'z va iboralarni tanlab, ularni tez va bexato qo'llash;
- tanlangan so'z va so'z birikmalarini grammatik qoidalarga muvofiq o'z joyiga qo'yish yo'li bilan gaplar tuzish (10-12 ta gap);
- tinglash hamda o'qish jarayonida o'zlashtirilgan leksik va grammatik materiallar asosida yangi mavzular bo'yicha muloqot qilish uchun gaplar tuzish (10-12 ta gap).

6-sinfda nemis tili o'quv predmeti haqidagi dastlabki tushunchalar, uni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar hamda bu qiyinchiliklarni bartaraf etish borasidagi malakalar shakllanadi. O'quvchilar yangi lingvistik tushunchalarni idrok etadilar. Bir xil fikrni ifodalaydigan turli tartibda tuzilgan gaplarni xorijiy tildagi, ba'zan ona tilidagi gaplarning tuzilishi bilan taqqoslab tushunadilar.

Nemis tilini o'qitishdagi amaliy, ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar va nutq malakalariga qo'yiladigan talablar majmui ta'lim-tarbiya jarayonining barcha tashkiliy shakllari hamda turlarida, ayniqsa, dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda amalga oshiriladi.

O'quvchilarga quyidagilar o'rgatiladi:

Mamlakatshunoslikka oid materiallar

6-sinfda mamlakatshunoslik materiallari tili o'rganilayotgan mamlakat haqidagi quyidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi:

- ovqatlar va salqin ichimliklarning nomlari, ovqatlanish va ovqatlanishda qo'llaniladigan iboralar;
- meva va sabzavotlarning nomlari;
- ba'zi bir milliy ovqatlarni pishirish usullari;
- ovqatlarni tanlash va ularga pul to'lashda qo'llaniladigan iboralarni qo'llay olish;
- poytaxtning nomi va poytaxt haqidagi asosiy ma'lumotlar;
- mamlakat(lar)ning yer maydoni, aholisi, tabiati va ob-havosi haqidagi qisqacha ma'lumot;
- tug'ilgan kunni nishonlash;
- maktabda o'qitiladigan predmetlarning nomlari;
- xalq qo'shiqlari.

Fonetik materiallar:

- so'zlarni talaffuz qilishda transkripsion holatini o'rganish;
- unli va undosh tovushlarni nutq jarayonida farqlash va ularni talaffuz qilish;
- unli tovushlarning qisqa va cho'ziq talaffuz qilinishi;
- umlaut oladigan unli tovushlar;
- undoshlarning jarangli va jarangsizligi;
- yordamchi so'zlarning mustaqil so'zlar bilan qo'shib o'qilishi;
- darak, so'roq va undov gaplarda ohang;
- so'zlarda urg'u;
- gaplarning ma'no guruhlariga to'g'ri bo'linishi;
- orfoepiyaning asosiy qoidalari;
- diftong va triftonglar.

Grammatik materiallar:

- sanaladigan va samalmaydigan otlar;
- oddiy o'tgan zamon;
- to'g'ri va noto'g'ri fe'llar;
- oddiy o'tgan zamondagi to'g'ri fe'llarning yozilish qoidalari;
- oddiy o'tgan zamondagi «be» lik gaplar;
- sifatlar, sifat darajalari;
- artikl;
- 100 dan yuqori sanoq sonlar;
- davomli o'tgan zamon;
- fe'llar;
- olmoshlar;
- gaplar, buyruq gaplar.

**Nemis tilidan mavzuiy rejalashtirish
(102 soat)**

№	Mavzular	Ajratilga soatlar
Ichorak		27
1	O'zbekiston va Germaniya tabiati, landschafti, iqlimi, ob-havosi.	4
2	Alfa Leksik va Grammatik mavzu <i>wissen</i> fe'llining tuslanishi <i>ass, dass</i> li ergash gap. MSNI-1. Takrorlash.	4
3	Yozgi ta'tildagi mashg'ulot va o'yinlar.	4
4	<i>sein, haben</i> fe'llarining Prateritum va Perfekt zamonlarida tuslanishi. Partizip II shaklining yasalishi. MSNI-2. Takrorlash.	5
5	Bo'sh vaqt (yozgi va qishki). Ajraluvchi old qo'shimchali fe'llarning Partizip II shakli. Perfekt shaklining <i>sein</i> bilan qo'llanilishi.	5
6	Yovvoyi hayvonlar. Sifatlarning aniq artikeldan keyin Nominativda qo'llanilishi. MSNI-3. Umumiy takrorlash.	5
Ichorak		21
7	Oila. Bobo-buvi. Ota-ona. Oila a'zolari. Qarindosh urug'lar. Ayol va erkaklarga tegishli kasblarning ifodalanishi.	4
8	Uy ishlari va jihozlari. Egalik olmoshlarining turlanishi. <i>Sollen im Präsens</i> . MSNI-4. Takrorlash.	7
9	Ertaklar olami. Aka uka Grimertaklari. Modal fe'llarning tuslanishi. MSNI-5. Umumiy takrorlash.	10
IIIchorak		30
10	Tabriklar. Tug'ilgan kun. Taklifnoma. Tilak bildirish. Sovg'alar. Tartib sonlar. Kishilik olmoshlari. Davilvi predloglar. "denn" bog'lovchili gap. MSNI-6. Takrorlash.	11
11	Supermarkt. Oziq ovqatlar. Savdo va harid. Narx-navo. "Euro" pul birligi Ko'rsatish olmoshlari. Sonlar (100-1000). Kasr sonlar. MSNI-7. Takrorlash.	9
12	Taomlar va ichimliklar. Taomnoma. Buyurtma berish. Taomtayarlash usullari. Dastuxon bezatish. O'tar va olmoshlarni takrorlash. MSNI-8 Umumiy takrorlash.	10
IV chorak		24
13	Kasb. Kasbiy faoliyat. Men orzu qilgan kasb. Kasblar haqida qo'shiq. "weil" bog'lovchili ergash gap. MSNI-9. Takrorlash	8
14	Turar joylar. Yashash tarzi. Uycha va hujralar. Uy va hona. Ko'p qavatli uylar. Shaxar va dala hovli. Saroylar. Men orzu qilgan uy. O'timli fe'llar. MSNI-10. Takrorlash	9
15	Rang rang olam Qiziqarli o'yinlar. Latifa. Topishmoq. Moxir qo'llar. MSNI-11. Umumiy takrorlash.	7
Ja ni		102

leksik birliklar

GEBURT, LEBENSENTWICKLUNG	
Geboren werden erziehen das Baby wachsen die Kindheit die Jugend	der/die Jugendliche (r) erwachsen der/die Erwachsene (r) jung das Leben
WOHNORT	
Wohnen leben die Hausnummer die Adresse	Die Telefonnummer telefonisch der Geburtsort stammen
VERWANDSCHAFT	
die Verwandtschaft der/die Angehörige (r) die Generation der Zwilling der/die Verwandte (r) die Schwägerin die Schwäger die Schwiegermutter der Schwiegervater die Schwiegertochter der Schwiegersohn	die Tante der Onkel die Cousine die Kusine der Cousin der Vetter die Nichte der Neffe der/die Enkel(in) die Stiefmutter der Stiefvater
HAUS	
GRUNDWORTSCHATZ	
das Haus das Hochhaus das Gebäude der Eingang der Ausgang die Tür aufschließen	abschließen der Schlüssel die Treppe der Keller das Erdgeschoß der Stock, das Stockwerk
AUFBAUWORTSCHATZ	
der Fahrstuhl die Stufe der Notausgang der Zaun die Antenne das Dach	die Halle der Garten der Hof das Tor der Aufzug

WOHNUNG UND WOHNUNGSTEILE	
GRUNDWORTSCHATZ	
<p>die Wohnung das Zimmer die Klingel das Kinderzimmer das Wohnzimmer das Schlafzimmer heizen die Küche</p>	<p>das Badezimmer die Dusche die Badewanne die Toilette der Flur der Balkon die Terrasse</p>
AUFBAUWORTSCHATZ	
<p>der Raum der Saal der Wasserhahn der Gang die Heizung</p>	<p>der Komfort ausstatten der Rolladen das Zuhause die Glühbirne</p>
WOHNUNGSEINRICHTUNG	
GRUNDWORTSCHATZ	
<p>Einrichten gemütlich das Möbel das Regal der Sessel die Garderobe das Sofa die (Blumen) Vase das Bild hängen der Vorhang</p>	<p>der Teppich der Spiegel das Bett die (Bett) Decke das Kissen der Kühlschrank verbrauchen der Geschirrspüler der Spülmaschine schmutzig</p>
AUFBAUWORTSCHATZ	
<p>die Einrichtung der Schrank die Kommode die Couch bequem</p>	<p>die Gardine die Matratze zudecken die Bettwäsche die Liege</p>
FORMEN	
<p>die Form der Kreis rund oval dreieckig rechteckig quadratisch</p>	<p>gerade schief der Strich flach die Linie das Kreuz</p>

HAUSHALT UND HAUSARBEITEN	
GRUNDWORTSCHATZ	
die Hausfrau der Haushalt aufräumen die Ordnung fegen putzen der Besen kehren wischen	der Staub das Tuch der Staubsauger abwaschen sauber abtrocknen wegwerfen der Abfall der Müll
AUFBAUWORTSCHATZ	
Sauberrachen gründlich der Putzmann, die Putzfrau die Seife (Staub) saugen staubig der Eimer	spülen die Mülltonne das Altpapier das Altglas der Glascontainer der Grüne Punkt der Gelbe Sack
LEBENSMITTEL	
GRUNDWORTSCHATZ	
das Lebensmittel das Brot das Brötchen die Butter die Margarine der Joghurt die Sahne das Ei der Käse geschnitten die Wurst der Schinken die Marmelade der Honig	das Kotelett das Schnitzel das Mehl die Nudel der Reis der Essig das Öl das Salz der Pfeffer der Zucker die Süßigkeiten die Schokolade der Keks das Eis
AUFBAUWORTSCHATZ	
das Nahrungsmittel das Weißbrot die Brezel der Quark die Konfitüre das Würstchen der Speck das Schweinefleisch das Kalbfleisch das Rindfleisch das Hammelfleisch	das Geflügel der Fisch das Fleisch die Mandel das Mus die Rosine der Senf der Süßstoff das Bonbon das Butterbrot

OBST UND GEMÜSE	
GRUNDWORTSCHATZ	
das Obst der Apfel die Birne die Kirsche der Pfirsich die Zwiebel die Pflaume die (Wein) Traube die Erdbeere die Himbeere die Banane die Orange die Zitrone	das Gemüse der Blumenkohl die Bohne die Erbse der Lauch die Mohrrübe der Spinat die Kartoffel die Tomate die Gurke die Zwiebel der Kohl das Radieschen
AUFBAUWORTSCHATZ	
die Frucht die Mandarine die Melone die Wassermelone die Apfelsine	Der Mais der Kopfsalat der Rettich die Petersilie der Schnittlauch
GERICHTE	
GRUNDWORTSCHATZ	
die Suppe der Braten der (das) Gulasch fett das Steak das Hähnchen der Hering der Knödel die Sosse, die Sauce das Rührei das Spiegelei	das Omelett der Salat anmachen der Pudding der Kuchen der Polov der Schaschlik die Torte der Lagman die Mante der Somsa
AUFBAUWORTSCHATZ	
Roh medium zart zah das Wild der Hamburger die Bratkartoffeln das Sauerkraut	der Pfannkuchen der Kartoffelsalat das Apfelmus der Apfelstrudel der Eintopf die (Fleisch) Brühe die Schweinhaxe die Schweinshaxe

GETRÄNKE	
das Getränk trinken der Kaffee der Tee die Milch der Kakao	der Saft der Orangensaft der Apfelsaft die Kondensmilch die Schokolade
EINKAUFEN	
GRUNDWORTSCHATZ	
einkaufen das Lebensmittelgeschäft der Metzger der Fleischer die Fleischerin der Bäcker die Bäckerin der Supermarkt preiswert das Sonderangebot kosten haltbar	das Fett die Sorte die Kasse der Kassenzettel machen der Preis der Markt geben der Stand frisch reif
AUFBAUWORTSCHATZ	
der Einkauf besorgen aufhaben zuhaben die Metzgerei die Fleischerei der Aufschnitt das Rinderbraten das Schweinebraten die Bäckerei die Konditorei das Einkaufszentrum der Einkaufswagen die Flaschenrückgabe	die Mehrwegflasche die Konserve die Buchse die Tafel die Schachtel die Tüte die Kiste der Sack tiefgekühlt das Angebot die (Käse) Theke, die (Wurst) Theke der Korb

KOCHEN	
GRUNDWORTSCHATZ	
Kochen das Rezept die Zutat das Gewürz vorbereiten zubereiten schneiden schälen würzen die Flamme anbrennen	der Topf umrühren braten die Pfanne gar backen rühren grillen der Grill der Dosenöffner der Flaschenöffner
IM LOKAL	
GRUNDWORTSCHATZ	
das Lokal das Restaurant frei reservieren der/die Kellner(in) bedienen die (Speise) Karte bestellen aussuchen empfehlen das Gericht das Menü (die Speisekarte) die Vorspeise	das Hauptgericht der Nachtisch der/die Koch(in) servieren der Appetit lecker die Portion probieren die Rechnung das Trinkgeld das Cafe die Kneipe zahlen
AUFBAUWORTSCHATZ	
die Gaststätte das Gasthaus der Gasthof gutbürgerlich die Bedienung wählen die Spezialität die Beilage reichlich vorbestellen die Scheibe	die Theke das Faß die Halbe das Viertel das Achtel die Mensa das Kännchen die Selbstbedienung die Cafeteria die Imbißstube durstig, hungrig

FLÜSSE, GEBIRGE UND MEERE	
der Fluß	die Küste
das Meer	der Strand
die See	der Sand
die Nordsee	die Insel
die Ostsee	der Horizont
der Ozean	die Flut
das Gebirge	die Düne
der Berg	der Deich
der Hügel	stürmisch
	die Bucht
	die Welle

Fransuz tilidan takomillashtirilgan DTS va o‘quv dasturi

Fransuz tilini o‘qitish maqsad va vazifalari

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida fransuz tilini o‘qitish amaliy, ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni o‘z ichiga oladi.

Amaliy maqsad ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

Fransuz tili ta’limining tarbiyaviy ahamiyati quyidagilarda aks etadi: o‘quvchilar shaxsini shakllantirish, hamjihatlik, do‘stlik va xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro tushunish tuyg‘ularini rivojlantirish, dunyoga qiyosiy munosabatda bo‘lish; tili o‘rganilayotgan xalqlar madaniyatiga ijobiy munosabatda bo‘lish, fransuz tilini o‘rganish muhimligi va uning aloqa vositasi sifatida foydalanishga ehtiyoj uyg‘otish.

Ta’limiy maqsadi quyidagilardan iborat: o‘quvchilarning filologik va umumiy dunyoqarashini, mantiqiy hamda tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, tili o‘rganilayotgan mamlakatning urf-odatlarini, an’analari bilan tanishtirish, umuminsoniy madaniyat rivojini anglab yetish.

O‘quvchilarning ijodiy faoliyati bilan belgilanadigan ta’limning **rivojlantiruvchi maqsadi** quyidagilarda aks etadi: muloqotning yangi holatlarida til bo‘yicha egallangan bilim, malaka va ko‘nikmalarni tahlil qilish, bir tizimga solish, taqqoslash, umumlashtirish va ijodkorona qo‘llashga o‘rgatish, o‘quvchilarda tilni qo‘llashda hozirjavoblikni, mustaqillikni shakllantirish, fransuz tili bo‘yicha mustaqil ravishda o‘z bilimini oshirishga undash.

Fransuz tilini o‘rgatish vazifalari quyidagilardan iborat: bu tilda

muloqot qilish ko‘nikmalarini shakllantirish, ijtimoiy-maishiy, o‘quv-mehnat, ijtimoiy-madaniy, ijtimoiy-siyosiy, rasmiy-ishbilarmonlik doiralarida muloqot qila olish, tili o‘rganilayotgan mamlakat madaniyati bilan yaqindan tanishish.

6-sinf o‘quvchisi tilidan quyidagi bilim, malaka - ko‘nikmalarni egallashi shart:

- fransuz tilidagi matnlarni 5 daqiqada 300-350 ta so‘z tezligida ifodali o‘qiy olish;

- o‘rtacha qiyinchilikdagi matnlarni tushuna olish;

- matnlarda ifodalangan turli darajadagi axborotlarni tushuna olish;

- 100-120 so‘zdan iborat bo‘lgan o‘rtacha murakkablikdagi matn-ni fransuz tildan ona tiliga tarjima qila olish;

- o‘qish kitobiga tayangan holda og‘zaki nutq ko‘nikmalariga ega bo‘lish;

- kommunikativ maqsadlarga yo‘naltirilgan og‘zaki muloqot ko‘nikmalariga ega bo‘lish;

- dialogik va monologik nutq ko‘nikmalariga ega bo‘lish;

- suhbatdoshining nutqini tushuna olish;

- yozib olingan nutqni tushuna olish;

- o‘qilgan yoki eshitilgan matnning rejasini tuzib yoza olish;

- tabriknoma va maktub yoza olish.

Fransuz tilini o‘qitish mazmuni

Xorijiy tillarni o‘qitish mazmunining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: o‘qitish materiali (til, nutq), nutq faoliyati turlarida bilim, malaka, ko‘nikma, mavzu, muloqot holatlari, matnlar, etnik-madaniy material (lingvomamlakatshunoslik, mamlakatshunoslik).

6-sinfda Minimum - lug‘at tarzida rasmiylashtirilgan, og‘zaki nutqdan foydalanishning leksik-grammatik minimumi 300-350 leksik birlikni tashkil etadi.

O‘qish, tanish va tushunish uchun reseptiv leksik-grammatik minimum kamida 350 leksik birlikdan iborat.

Til bo‘yicha bilim, malaka va ko‘nikmaning shakllanishi:

- talaffuz, ohang, grafika;

- faol va nofaol (eshitib, o‘qib tushunish) uchun 1000 leksik birlik, shu jumladan, og‘zaki nutqni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan sonlar, olmoshlar, predloglar, bog‘lovchilar; o‘quvchilarning potensial lug‘atini kengaytirish uchun zarur bo‘lgan vositalar;

- produktiv hamda reseptiv o'zlashtirishga mo'ljallangan grammatik material: sintaksis (sodda va qo'shma gaplar), morfologiya - so'z turkumlari: ot, artikl, sifat (sifat darajalari), ravish, fe'l (fe'l tushunchasi, bog'lanishi, tuzilishi va oddiy hamda murakkab zamon shakllari).

6-sinfda o'zlashtirishi kerak bo'lgan zaruriy bilim, ko'nikma va malakalar

Tinglab tushunish:

- tanish so'zlardan iborat bo'lib, 80 tagacha so'zni o'z ichiga olgan xabar va dialoglarni tinglab tushuna olish;
- mavzular bo'yicha berilgan savol va ma'lumotlarni tushunish;
- matnning asosiy mazmunini tinglab tushunish;
- matnni batafsil ma'lumot olish uchun tinglash;
- matndan kerakli, qiziqtiruvchi ma'lumotni ajratib olish uchun tinglash;
- ma'lumotlarni tekshirib ko'rish uchun tinglash;

Gapirish:

- asosiy mavzuga oid qisqa suhbatlarda ishtirok etish, oddiy so'zlar bilan o'z fikrini 4-5 gap bilan mantiqan to'g'ri ifoda eta olish;
- o'tgan zamondagi gaplarni o'z nutqida ishlata olish;
- o'qigan yoki tinglagan matnlari yuzasidan ma'lum bir vazifalar asosida savollarga javob berish;
- guruhlarda, juftliklarda ishlash jarayonida savollar va savollarga javob bera olish;
- etiket xarakterdagi qisqa dialoglarda, so'rov-dialog (intervyu), dialog suhbatlarda ishtirok eta olish;
- tili o'rganilayotgan mamlakatda qabul qilingan nutqiy etiket formulalarini ishlata olish.

O'qish:

- so'zlarning ma'nosini tushunish uchun ikki tilli lug'atlar yoki darslik oxirida beriladigan lug'atdan foydalana olish;
- o'qishga oid matnlar yoki qisqa hikoyalarni tanlab olib, mustaqil ravishda o'qiy olish va o'qish yuzasidan berilgan topshiriqni bajara olish;
- 80 tagacha so'zni o'z ichiga olgan bosma yoki qo'lyozma holdagi

matnlarni hamda hikoyalarni o‘qib, ular yuzasidan topshiriqlar bajarish;

- matnning asosiy tafsilotini anglay olish;
- o‘qigan matndan umumiy ma’lumot olish;
- o‘qigan matnning asosiy mazmunini tushunish;
- o‘qigan matnni batafsil ma’lumot olish uchun o‘qiy olish;
- o‘qigan matndan kerakli ma’lumotni ajratib olish;
- o‘qigan ma’lumotlarni tekshirib ko‘rish uchun matnni o‘qiy olish;
- o‘qigan matndan ma’naviy ozuqa ola bilish;
- grafik va jadvallarni o‘qib, ma’lumot ajrata olish;
- o‘qigan kontekst yoki kalit so‘zlardan foydalangan holda notanish so‘z ma’nolarini anglab olish.

Yozish:

- 3-4 ta o‘zaro bog‘langan gaplarni yoddan yoza olish;
- qisqa diktantlar yoza olish;
- namunaviy matndagi so‘z va so‘z birikmalarini boshqa so‘z va so‘z birikmalari bilan almashtira olish;
- so‘zni to‘g‘ri yozganligini tekshirish uchun ikki tilli lug‘atdan foydalana olish;
- gapning uyushiq bo‘laklarida vergulni ishlata olish;
- yoziladigan matnda tinish belgilarini to‘g‘ri qo‘llash;
- tugallanmagan gaplarni o‘rganilgan grammatik hodisalar yoki mazmunan mos so‘zlar bilan to‘ldirib yakunlay olish;
- o‘qilgan yoki tinglangan matn asosida ma’lum bir vazifani yozma bajara olish;
- o‘rganilgan grammatik hodisa yoki namunalar asosida oddiy gaplar tuza olish;
- ko‘rsatma va yo‘llanmalar yoza olish;
- muloqotni amalga oshirish uchun do‘stga xat, oddiy xabarlarini yoza olish;
- olingan ma’lumotlar asosida qisqacha hisobot yoza olish;
- namuna asosida dialog tuza olish;
- oddiy jadvallar tuzish, ularni to‘ldirish va yozma ravishda tasvirlab bera olish;
- tili o‘rganilayotgan mamlakatda qabul qilingan nutqiy etiket formulalaridan foydalanib istaklar bildiradi olish;
- oddiy so‘zlarni va o‘rganilgan grammatik hodisalarni yozma tarjima qila olish.

Fransuz tilini amaliy jihatdan o'rganishga qo'yiladigan talablar (DTS)

Fransuz tilini o'rgatish murakkab jarayondir. O'quvchilarga nutq faoliyati turlari - o'qish, tinglab tushunish, gapirish va yozish materiali leksika, grammatika, fonetikani o'rgatish natijasida bu tilda o'zaro axborot almashish ko'nikmasi vujudga keltiriladi.

Nutq faoliyatini ta'minlaydigan ko'pgina malaka va ko'nikmalarning asosi 6-sinfida shakllantiriladi va o'quvchilar tinglab tushunish, gapirish (og'zaki nutq) ni o'rganishadi. Bunda o'qish va yozish o'qitish vositasi bo'lib xizmat qiladi. E'tibor avvalo, o'rganilayotgan tilning fonetik xususiyatlariga qaratiladi, ya'ni talaffuz, ayniqsa, ohangni to'liq o'zlashtirish, urg'uni to'g'ri qo'yish ustida olib boriladi. Ingliz tili o'qitishning ta'limiy vazifasi o'rganilishi lozim bo'lgan grammatik hamda leksik materiallarni o'zlashtirib, xotirada saqlash va ularni namuna asosida qayta tiklab, takrorlashni taqozo etadi.

Tarjima muhim ko'nikmalardan biri bo'lib, muntazam ravishda shakllantirilib borilishi kerak. 6- sinfda o'zlashtirilgan so'zlarni tarjima qila olish talab etiladi. So'zlarni tarjima qilayotganda ingliz va ona tillaridagi, yoki ona tili va ingliz tillaridagi so'zlar o'rtasida nomutanosibliklar yuzaga kelishi kuzatiladi. Shu yo'sinda o'quvchilarda tarjima so'zni emas, balki ma'noni fahmlash ekanligi haqida tushuncha shakllanadi.

6- sinf oxirida o'quvchilar quyidagi malaka va ko'nikmalarni egalashlari lozim:

- harf va tovushlarni farqlash va idrok qilish.
- o'qituvchi yoki diktor ovozini tinglab, ularga taqlid qilib talaffuz qilish.
- og'zaki nutq mavzulari bo'yicha so'z va iboralarni tanlab, ularni tez va bexato qo'llash.
- tanlangan so'z va so'z birikmalarini grammatik qoidalarga muvofiq o'z joyiga qo'yish yo'li bilan gaplar tuzish (10-12 ta gap).
- tinglash hamda o'qish jarayonida o'zlashtirilgan leksik va grammatik materiallar asosida yangi mavzular bo'yicha muloqot qilish uchun gaplar tuzish (10-12 ta gap).

6-sinfda ingliz tili o'quv predmeti haqidagi dastlabki tushunchalar, uni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar hamda bu qiyinchiliklarni bartaraf etish borasidagi malakalar shakllanadi. O'quvchilar yangi lingvistik tushunchalarni idrok etadilar. Bir xil fikrni ifodalaydigan turli tartibda tuzilgan gaplarni xorijiy tildagi, ba'zan ona tilidagi gaplarning tuzilishi bilan taqqoslab tushunadilar.

Fransuz tilini o'qitishdagi amaliy, ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlan-tiruvchi maqsadlar va nutq malakalariga qo'yiladigan talablar majmui ta'lim-tarbiya jarayonining barcha tashkiliy shakllari hamda turlarida, ayniqsa, dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda amalga oshiriladi.

O'quvchilarga quyidagilar o'rgatiladi:

Mamlakatshunoslikka oid materiallar

6-sinfda mamlakatshunoslik materiallari tili o'rganilayotgan mam-lakat haqidagi quyidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi:

- ovqatlar va salqin ichimliklarning nomlari, ovqatlanish va ovqatlanishda qo'llaniladigan iboralar;
- meva va sabzavotlarning nomlari;
- ba'zi bir milliy ovqatlarni pishirish usullari;
- ovqatlarni tanlash va ularga pul to'lashda qo'llaniladigan iboralarni qo'llay olish;
- poytaxtning nomi va poytaxt haqidagi asosiy ma'lumotlar;
- mamlakat(lar)ning yer maydoni, aholisi, tabiati va ob-havosi ha-qidagi qisqacha ma'lumot;
- tug'ilgan kunni nishonlash;
- maktabda o'qitiladigan predmetlarning nomlari;
- xalq qo'shiqlari;
- fonetik transkripsiya haqida tushuncha berish.

Fonetik materiallar:

- so'zlarni talafuz qilishda transkripsion holatini o'rganish;
- unli va undosh tovushlarni nutq jarayonida farqlash va ularni talaffuz qilish;
- unli tovushlarning qisqa va cho'ziq talaffuz qilinishi;
- umlaut oladigan unli tovushlar;
- undoshlarning jarangli va jarangsizligi;
- yordamchi so'zlarning mustaqil so'zlar bilan qo'shilib o'qilishi;
- darak, so'roq va undov gaplarda ohang;
- so'zlarda urg'u;
- gaplarning ma'no guruhlariga to'g'ri bo'linishi;
- orfoepiyaning asosiy qoidalari;
- diftong va triftonglar.

Grammatik materiallar:

- fe'llarning Present, passe compose, futur simple da tuslanishi
- kuchli va kuchsiz fe'llarning Participe present II shakli;
- ajraluvchi old qo'shimchali fe'llar;
- ajralmaydigan old qo'shimchali fe'llar;

- modal fe'llarning Presentda tuslanishi;
- aniq artikel va uning ko'rsatish olmoshi vazifasida kelishi;
- sifatlar, sifatlarning aniq artikel bosh kelishikdagi holatidan keyin kelishi;
- kishilik, egalik, ko'rsatish olmoshlarning kelishiklarda tuslanishi;
- predloglar ;
- sonlar (sanoq va tartib).

Fransuz tilidan mavzuiy rejalashtirish

VI-SINF		
1	Oila	26
2	Uy va uning xonalari	20
3	Dam olish kuni	6
4	Oziq –ovqatlar	20
5	O'zbekiston va tili o'rganilayotgan mamlakatlar	30
Umumiy		102

FAMILLE	
naissancef	gandir
pain,	ilaver
hain	jesuisnize
enfancef	envoyersesvoeux
jeunessef	ainie
jeunesp	danser
adultesp	charter
jure	applaudir
vieux,vie,vieille	souhaiterqchaqn
viif	beautirref
vite	bellesoeuref
anniversairef	bellamref
qilber	beauprem
cadeau m	fiancie
filier	chamante
faireuncadeau	professionelle
parentf	tavallir
gizlatarf	dinistm
jeuneurmJumelf	interpretemef
tarif	photographemef

<p> ondan cousine neveu nin cef ressembler aq sechanger migr grossir laide haute bas-se solide spirituel in am vouir devenir retrouquer travailler ouvriere employe architecte fonctionnaire homme de la fam secr taire de la fam representant m ing er faire le m age ordon propre net te </p>	<p> jadriem m ing er progammar technicien verdeureuse infirmit faire sa chambre seam tas de ordures vide ordures canion poubelle ribousum savorm ja ordures pi balayures pi poubelle balain balayer laver poussier serviette aspirateur faire la lessive faire la vaisselle </p>
MAISON	
<p> maison balain de escalier aurez de chaussier magasin tim ascenseur salle jadriem cour </p>	<p> entree sortie cuir fam garage geniem grille antenne hygiene cabinet de toilette lavabon </p>

<p> aparteman chambre, piñe sonnerie salon chambre à coucher chambre de fants chauffe cuisine salle de bain douche WC, toilettes couloir balcon terrace mobilier mobilier meuble meuble meuble plancher fauteuil commode divan vasse couverture oreiller tableau tapie glace </p>	<p> chauffage confortable jalousie rideau volet plancher plancher parquet lampe boite garde-robe meuble cour droite courbe table meuble couchette mobilier lave-vaisselle forme, figure cercle ronde triangle rectangle carrière lin </p>
AUMENTATION ET PLAT	
<p> alimentaire pain beurre magasin yaourt œuf œuf fromage couper sauce </p>	<p> baguette vendredi lard du porc de veau de bœuf volaille poisson amande noix </p>

saucissef
jambon
confituref
niem
vanilaf
oplette
saicaf
nim
virigem
hilm
selm
pöven
sucem
sucraief
chocolam
paicraief
glacef
boissonf
boie
pende
caim
täm
läm
cacom
jusdefruitm
jusdorange
jusdepomme
linoradef
cauninrafef
tonraf
klygamm
liem
liem
gamm
milgamm
peser
fülm
pommef
poief
ceisef

raim
moutadef
bonbonsplm
galletef
marbainf
chouravem
dampignom
pasim
cougef
betteravef
betteraveausucre
auberginef
hüptelm
servicem
ganituref
selfservice m
pär
preser
flammef
bair
gälr
gäle
ürebouchon m
cuisief
recettespi
mabit
boullom
douce
due
fiedlhareng
enhuile
fülm
ghiam
hantugam
choucouf
cepf
compotef
gâteauapommes
boucherief
assortimentdesaucissons

<p> pañef prunef rañm rañef rañboñef hanañef abñom orangef ñom ñymef ñom ñoulam hañotam poñam cañef ponañetareñef tonañef conañem mam pañañef añm oñom rañm pañmñañer ñañer souañef añm gras-se ñañem poñam hañem ponañañef souañef ouñrouññ ouñsurlepañ añañañef sañañef gñam tañef daññem </p>	<p> viandebœuf porcm boulangañef confisañef ñañañef renisdesbottañes bocañm tañañef sacm ñom pañer m añm ñam restaurañm mangr caññe f ñañer servañemñ serv menum añañer ñañ añañer hors d'œuvres pañ dessert m servañañe añañm pañañ gñañ pañer añññ f caññ m morceaum pañm añe añañer coupañ mñangr aññ buññ </p>
---	---

pâvnm
manm
sonsm
lynm
achtm
achtr
magasin d'alimentation
bouhem
boulangem
supemachm
abonmachm
cafer
podm
paquetm
boutellf
faire la queuegraisse f
caisse f
ticketdecaisse
composer
ticketdecaisse
composer

veser
pâpner
manif
coctef
podf
casserolef
kuchf
plateaum
passoîref
cutaum
assietef
fuchetef
cuilref
cafetref
soupirref
bouillîref
trîref
prxm
comptoir m
sacaprovisions
faîshoche

METODIKA

Ona tili ta'limi jarayonida yoshlar ongiga milliy istiqlol g'oyasini singdirish

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da ko‘rsatilganidek “...milliy o‘zlikni anglashning o‘sib borishi, vatanparvarlik, o‘z Vatani uchun iftixor tuyg‘usining shakllanayotganligi, boy milliy-madaniy, tarixiy an‘analarga va xalqimizning intellektual merosiga hurmat”¹ ma‘naviy tarbiyaning eng muhim omillaridan bo‘lishiga e‘tibor qaratilishi dar-kor.

Ona tili mashg‘ulotlarida esa bunga erishish imkoniyatlari ko‘p. Ayniqsa, mazmuni vatanparvarlik g‘oyalari bilan sug‘orilgan kichik matn-larni tahlil qilish satrlarni izohlash o‘quvchiga ma‘naviy ozuqa beradi. Quyida biz tomondan shu maqsadda tanlanib, foydalanilgan bir necha matn va ular yuzasidan topshiriqlarni keltiramiz.

“Ona tilida fikrlashga, toza gapirishga, nutqingizni har xil yot un-surlardan saqlashga harakat qiling. Qayerda va kim bo‘lmasin, ona tilini kamsitishlariga aslo yo‘l qo‘ymang. Til mavsumiy libos emaski, ob-havoning o‘zgarishiga qarab almashtirilsa. Onaizor, Vatan, millat kabi tushunchalarning har biri betakrordir. Ona tili ham bitta. Agar o‘z xal-qingiz orasida soqov va yot bo‘lib qolishni istamasangiz, ona tilini puxta o‘rganing, uni boshingizga ko‘taring. Kishi boshqa tilda bilimli bo‘la oladi, ammo faqat ona tilidagi bilimigina bekamu ko‘st bo‘lishi mum-kin. Ona tilini e‘zozlashni, qadrlashni va asrashni ma‘rifatli millat-lardan o‘rganing” (G‘aybullas-Salom).

1-topshiriq. Matnni o‘qing. Uni o‘z so‘zingiz bilan qayta hikoya qi-ling.

2-topshiriq. Ona tilida toza gapirishga, nutqingizni har xil yot unsur-lardan saqlashga harakat qiling, ona tilini kamsitishlariga aslo yo‘l qo‘ymang kabi jummalarni qanday tushunasiz?

3-topshiriq. Matndagi qaysi jumlar quyidagi she‘r misralari mazmu-niga to‘g‘ri kelishini ayting.

*O‘z tilini unutgan xalqning
Bog‘larida o‘sgan gullarni*

*Chirmab uxlar zaharli ilon...
O‘z tilini unutgan xalqning
Osmonida porlamas quyosh -
Nur o‘rnida to‘kiladi tosh.*

(X.Davron)

Ona tili haqida yuqorida keltirilgan nasriy va nazmiy matnni taqqoslash jarayonida o‘quvchilarda o‘z tiliga e‘tiborli bo‘lish, u bilan g‘ururlanish hissi uyg‘onadi. Shu bilan birga, ular mustaqil fikr yuritard ekanlar, so‘z ma‘nolarini izohlashga urinadilar, o‘z fikrlarini bayon etish va isbotlash uchun gap qurilishiga e‘tibor beradilar. Natijada, bola o‘zi bilmagan holda nutqiy malaka hosil qiladi, jamoat ichida o‘z fikrini ifodalash va uni himoya qilishni o‘rganadi.

Yosh avlod ongida milliy istiqlol g‘oyasini shakllantirish, vatanni sevisht tuyg‘usini uyg‘otish, boshqa gumanitar fanlar qatori, til ta‘limida ham muhim o‘rin egallaydi. Bu borada umumta‘lim maktablari hamda akademik litseylarda, asosan, ta‘limiy diktantlar yozdiriladi. Vaholanki, ona tili mashg‘ulotlarida o‘quvchilar turli mavzularda bayon, insho yozish, nasriy va nazmiy matnlar tuzish vositasida fikr mahsulini ravon va to‘g‘ri ifodalash bo‘yicha amaliy ko‘nikma hamda malaka hosil qilishlari darkor.

Ona tili mashg‘ulotlarida quyidagi kabi matnlar tahlili, tasviriy vositalar, iboralar, so‘z ma‘nolari ustida ishlash, matn mazmuni g‘oyasini izohlash ham o‘quvchilarga ma‘naviy ozuqa beradi:

I. *“Navqiron avlod! Sizning bu hayotda istaklaringiz, ko‘zlagan maqsadingiz, qiladigan ishlaringiz ko‘p, lekin hech qachon unutmangki, sizning eng buyuk, eng muqaddas vazifangiz yurtimiz istiqlolini, xalqimiz erk-u ozodligini ko‘z qorachig‘iday asrash, uning xavfsizligini himoyalashdir.*

Maqsadingizga erishish uchun oldingizda turgan to‘siq va g‘oyalarni yengib o‘tishingizga ishonib. Yurtingiz kelajagi, baxtli istiqboli uchun nima qilishi kerak, mustaqillik ishiga qanday hissa qo‘shish kerakligi haqida qayg‘urib yashashga erishing.

Teran tarixiy tomirlarga ega, yorqin kelajak sari intilib yashayotgan xalqni, millatni o‘z yo‘lidan qaytarish mumkin emas”.

1-topshiriq. Matnni ifodali o‘qing. Uning kimga qaratilganini, ma‘nosini o‘z so‘zlaringiz bilan izohlang.

2-topshiriq. Matndagi iboralarni topib, oddiy so‘z bilan almashtiring, ularning ma‘nosini tushuntiring.

3-topshiriq. Kelajakda qanday ish qilmoqchisiz? Qanday mutaxassis-

likni egallashni orzu qilasiz? So‘zlab bering.

O‘quvchi mazkur topshiriqlarni bajarishi jarayonida jamiyat taraqqiyoti, axloqimiz va dunyoqarashimizda ma’lum o‘zgarishlar qilish zarurligini, buning uchun ma’lum muddat, sabr-toqat, iroda talab etishini anglab yetadi.

II. *“Biz kim o‘zbeklar, ko‘pni ko‘rgan, o‘z boshidan og‘ir kunlarni, ne-ne tarixiy sinovlarni o‘tkazgan, o‘z o‘tmishiga, qadim-qadimdan o‘z davlati va davlat boshqaruviga ega bo‘lib kelayotgan xalqmiz.*

O‘zbek xalqining iligi to‘q, baquvvat, tagli-tugli, palagi toza. O‘zbeklarning tafakkur ummoni buyuk. So‘zlarimizda shu ummonning tomchilari ifodalanganligi uchun ham serma‘nodir. Millionlab xalqni birlashtirgan omillardan biri o‘zbek tili - ona tilimizdir.

Biz kim o‘zbeklar, asta yig‘lab, baralla kuladigan xalqmiz.

Xalqimizning habibliги shundaki, u irqu millat ajratmay, bani basharni birday sevadi”.

(A.Ibrohimov. Biz kim, o‘zbeklar...)

1-topshiriq. Matnni ifodali o‘qing. Mazmunini tushuntirib, qayta hikoya qiling.

2-topshiriq. Matndagi tasviriy vositalar, ma‘nodosh va zid ma‘noli so‘zlarni aniqlang. Ulardan *iligi to‘q, baquvvat, tagli-tugli, palagi toza, ummon* kabi so‘zlarning ma‘nodoshlari va zid ma‘noli so‘zlarni topib, lug‘aviy ma‘nolarini sharhlang.

3-topshiriq. Matndagi iboralar ma‘nosini oddiy so‘z yoki so‘z birikmasi bilan almashtiring va hokazo.

Yuqoridagi matnlar va topshiriqlarni bajarish jarayonida bir o‘quvchi javob beradi, qolganlari tinglaydi, lozim bo‘lsa, ular xatolarni tuza-tib boradilar. Natijada, o‘quvchilar har bir so‘zning ichki va tashqi ma‘noga ega ekanligi va bu ma‘nolarni bilish zarurligini tushunadilar.

M.SHAMSIYEVA,

Nizomiy nomidagini TDPU dotsenti.

---

1 O‘zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘quvchi ma‘naviyatini shakllantirish. T.: IIIarq, 2000. 26-b.

CHET TILINI O'RGATISH MASALALARI

Чет тили дарсларида инновацион технологиялардан фойдаланиш

Нутқ фаолияти турларини шакллантиришда янги инновацион технологиялар жуда қўл келади. Улар ўқувчиларнинг дунёқарашини кенгайтириш ва мустақил фикрлашга ўргатишда яхши самара беради. Бундан ташқари, чет тили дарсларида гуруҳ билан ишлаш ижобий натижа беради. Бундай ишлаш ўқувчиларда бошқалар фикрини тинглаш ва баҳс-мунозара юритиш кўникмаларини шакллантириш имконини беради.

Ушбу мақолада биз ўз амалиётимизда қўллаган *ЧАФ (чақириқ, англаш, фикрлаш)* усули ҳақида сўз юритмоқчимиз.

ЧАФ усули чақириқ, янги матн мазмунини англаш ва фикрлашдан иборат. Чақириқ босқичида олдиндан эгалланган билимлар фаоллаштирилади. Бу усулда учта мақсад кўзланади:

- 1) таянч билимларни фаоллаштириш;
- 2) ўйлаш фаолиятини фаоллаштириш;
- 3) билишга, ўрганишга қизиқиш уйғотиш.

Бу усулда иш дарс мақсадини аниқлашдан бошланади. Қўйилган мақсад ўқувчининг шахсий мақсадига айланиши керак, чунки танлаб олинган мақсад мажбурий қўйилган мақсаддан самаралироқ бўлади. Бунда ўқитувчининг маҳорати режалаштирилган мавзунинг ўқувчилар нутқий фаолияти учун зарурлигини тушунтириб, бу мавзунини эгаллашни ўқувчилар мақсадига айлантиришдан иборат. Ана шунда ўқувчилар мавжуд билимлар билан чегараланиш етарли эмаслиги, уларга қўшимча қилиб янги мавзунини ўрганиш кераклигини тушунадилар. Шу боис ҳам ўрганилаётган мавзу чақириқ жараёнининг асосий мазмуни бўлади.

Мавзу мазмунини англаш, янги ахборотларни эгаллаш зарурлигини тушуниш ўқувчи тасаввури ва дунёқарашини кенгайтиради. Бу эса ўқувчига мавжуд билимларни янги билимлар билан боғлаш, уларни фаоллаштириш имконини беради.

Янги матн мазмунини эгаллаш ва фикрлашга ўргатишда қуйидаги усулларни қўллаш мумкин:

“Уч поғонали интервью” усули. Бу усул ўқувчиларни кичик гуруҳларда матнни ўқитиб, матн мазмунини мустақил ўзлаштиришдан бошланади. Сўнг ўқувчилар бир-биридан интервью оладилар. Масалан, А ўқувчи Б ўқувчидан интервью олади. Интервьюда матн юзасидан саволлар беради. Б ўқувчи саволларга жавоб бериб, матннинг асосий мазмунини уч-тўртта гап орқали ифода этади. Интервьюдан кейин ўқувчиларнинг ўрни алмаштирилади, чунки ҳар бир ўқувчи интервью берувчи ролини ҳам бажариши керак.

“Эгри- бугри” усули ягона базавий меъёрга асосланган бўлиб, унда мақсад – мавзуни тўлиқ ўзлаштириш. Ўқувчилар 3 гуруҳга бўлинади. Бу усул кўпроқ амалий машғулот дарсларида қўлланади. Масалан, “Англия маданияти” мавзуси ўрганилаётган бўлса, биринчи гуруҳ Англияда анъанавий қадриятлар бўйича, иккинчиси - давлат тизими, учинчи гуруҳ эса мактаб тизими бўйича иш олиб боради. Танланган мавзу бўйича гуруҳ аъзолари навбати билан фикр билдириб, умумий матн тузадилар. Бу ерда мақсад гуруҳ аъзолари бир-бирининг фикрларини ўзлаштиришига қаратилади. Бу усул янги билимларни мустаҳкамлаш, ўқувчилар билимини текшириш ҳамда натижасини баҳолашда энг самарали усул ҳисобланади.

Яна бир усул **“Галереяга саёҳат”** деб аталади. Бу усул билан амалиёт дарсларида қуйидагича иш олиб борилади.

Дастлаб уч ёки тўрт ўқувчидан ташкил топган гуруҳ ўқувчилари аввал танланган мавзу устида ишлайдилар ва ишнинг натижасини катта варақда диаграмма шаклида қайд этадилар. Ҳар бир гуруҳ тайёрлаган варақ хаттахтага илиб қўйилади. Ўқитувчи натижалар билан танишиб, вазифа қай даражада бажарилганлигини текширади. Гуруҳлар ўз жавобларини бошқа гуруҳлар жавоблари билан солиштириб, уларни қайта кўриб чиқадиладар.

Юқорида келтирилган усулларни қўллаш ўқувчиларни мустақил ишлашга ўргатишда яхши самара беради. Бу усуллардан нафақат амалий машғулотларда, балки маърузалар, лаборатория машғулотларини ўтказишда ҳам фойдаланиш мумкин.

**Қўйсин ТЎХТАЕВА, НДПИ катта ўқитувчиси.
Мавлуда МИРЗАЕВА, НДПИ талабаси.**

Ўқувчиларнинг лугат бойлигини оширишда қўлланиладиган ўйинлар

Мустақил республикамизнинг жаҳон ҳамжамиятида тутган мавқеи тобора ортиб, халқаро алоқалар, савдо-сотиқ, туризм ва мамлакатлар ўртасидаги маданий ҳамда иқтисодий алоқалар ривожланиб бормоқда. Шундай бир пайтда юртимиз келажагини яратувчи ёшларга инглиз тилини ўргатиш, уларнинг бу тилда оғзаки ва ёзма нутқини ўстириш ҳозирги куннинг муҳим вазифаларидан биридир.

Инглиз тилида эркин сўзлашиш учун, энг аввало, ўқувчиларнинг лугат бойлигини ошириш лозим. Бу вазифани ҳал қилишда турли ўйинлардан фойдаланиш ижобий натижа беради. Ўйинлар орқали сўзлар ўргатилганда ўқувчилар янги сўзларни тез илғаб олишади ва бу сўзлар уларнинг хотирасида бир умрга муҳр-ланиб қолади.

Бундай ўйинлар бутун синф билан ёки кичик-кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда ўтказилиши мумкин.

Куйида бундай ўйинлардан намуналар келтирамиз:

1. Хотирани мустаҳкамловчи ўйин

Бир ўқувчи битта гапни айтади, бошқа ўқувчи шу гапга сўз ёки гап қўшади. Масалан:

1-ўқувчи: My friend came.

2-ўқувчи: My friend and his mother came.

3-ўқувчи: My friend and his mother came by train.

Қайси ўқувчи сўз қўша олмаса ёки хатога йўл қўйса, ўйинни тарк этади. 6-7 дақиқалик ўйин мобайнида иштирокчи бўлиб қолган ўқувчилар голиб бўлади.

2. Сўз боғлиқлиги ўйини

Ўқувчилар галма-гал бир соҳа туркумига оид сўзларни топишлари керак. Масалан, уй жиҳозларига оид сўзлар.

1-ўқувчи: a Sofa.

2-ўқувчи: a table.

3-ўқувчи: a chair.

4-ўқувчи: the piano.

Бунда ҳам тезда сўз топа олмаган ўқувчи ўйинни тарк этади. Ўйинда қолганлар голиб бўлади.

3. Мимика

Бу ўйин юқори синф ўқувчилари учун мўлжалланган бўлиб,

улар кўп сўзларни билишлари, яъни луғат заҳираси бой бўлиши керак. Унда бошловчи сўзларнинг мазмунини ҳаракат орқали ифодалайди.

Масалан, ўйинда касбга оид сўзлар олиниб, бошловчи бирор касб эгасига тақлид қилиб ҳаракат қилади, ўйин иштирокчилари бу ҳаракат қайси касбга оид сўзни ифодалашини топишлари керак. Айрим ҳолда улар савол беришлари мумкин: *Do you work with children? Do you work in the evening?* Бекитилган сўз карточкага ёзилган бўлиб, сўзни тўғри топган ўқувчига кўрсатилади.

4. "Иш қуроллари" ўйини

Ўқитувчи ўқувчиларни жуфтликларга ажратади. 2 ўқувчини юзма-юз қилиб, уларнинг бирига сўзлар ёзилган карточкани беради. Масалан: *Knife and cook, pen and pupil.*

Карточкани олган ўқувчи карточкадаги иш қуролларининг номини айтмасдан, маъносини тасвирлаб беради. Иккинчи ўқувчи эса сўзларни топиши керак. Тополмаса, иккала ўқувчи ҳам ўйиндан чиқади. Ўйинда иш қуролларининг номини тўғри тасвирлаган ва топган ўқувчилар жуфтлиги қолиб бўлади.

5. Турли овозларни тасвирлаш ўйини

Бу ўйинда ўқувчилар ўқитувчининг гапини тушунган ҳолда кишилар қувонганда, хафа бўлганда, касал бўлганда қандай овоз чиқаришини айтиб беришлари керак. Масалан:

Ўқитувчи: You are at the concert, at the stage.

Ўқувчи: Sings and says I am singing.

Ўқитувчи: Someone is here...

Ўқувчи: Whispers some thing and says I am whispering.

Ўқитувчи: You hurt your leg.

Ўқувчи: Screams and says I am screaming.

Бу ўйинда ҳам тўғри жавоб топган ўқувчилар қолиб бўлади.

6. "Маслаҳат занжири" ўйини

Бунда ўқувчилар бўш вақтни ўтказиш учун таклиф киритишади. Уларнинг ҳар бири бугун кечқурун, эртага тушдан кейин ёки дам олиш кунлари нима билан шуғулланишларини айтишлари керак. Масалан:

1-ўқувчи: Let's go to the football match.

2-ўқувчи: No, not football. What about going to the concert?

3-ўқувчи: We could go to the concert.

4-ўқувчи: No, not to the concret. Why don't we visit to the country?

Ким ўз таклифини тўғри айта олмаса ёки айтилган феълни такрорласа, ўйиндан чиқади. Ўйинда қолганлар голиб бўлади.

7. Огоҳлангириш, билдириш ибораларига оид ўйин

Ўқитувчи икки турдаги карточкаларни тайёрлайди. Биринчи турдаги карточкаларда баъзи жойларда айтиладиган иборалар ва гаплар ёзилади. Иккинчи тур карточкаларда эса шу ибораларни қўллаш мумкин бўлган жойлар номи кўрсатилади. Масалан:

1-ўқувчи: Many students are reading books.

2-ўқувчи: In the library.

3-ўқувчи: Tickets are sold out.

4-ўқувчи: Out side the theatre.

5-ўқувчи: Queue for currency exchange.

6-ўқувчи: Inside a bank.

Иборани бошловчи ўқийди. Тўғри жавоб топган ўйин иштирокчиси бошловчининг ўрнини олиш ва кейинги иборани ўқиш ҳуқуқига эга бўлади. Ўйин янги бошловчи билан давом этади.

8. Сифат танлаш ўйини

Бу ўйинда ўқитувчи турли саволлар ёзилган карточкаларни тайёрлаб қўяди:

It isn't very interesting, is it?

She is very pretty, isn't she?

Did you have a good day?

Карточкалар стол устига қўйилади. Ўқитувчи ўқувчилардан бирига бошловчиликни топшириб, карточкадаги саволни ўқишни буюради. Қолган ўқувчилар сифатларни ишлатган ҳолда саволга жавоб беришлари керак.

1-ўқувчи: She cooked nice meals, didn't she? Azim?

2-ўқувчи: (Azim) Nice? She cooked delicious.

Сифатлардан ўринли фойдаланиб, саволга биринчи бўлиб тўғри жавоб берган ўқувчи бошловчининг ўрнини олиб, иккинчи карточкани бекитиш ҳуқуқига эга бўлади.

9. Гапларни кенгайтириш ўйини

Бу ўйинда ўқитувчи берган содда гапни маълум бир гап бўлаклари билан кенгайтириш топшириғи берилади. Масалан:

Ўқитувчи: He ate an apple.

1-ўқувчи: He ate a red apple.

2-ўқувчи: He ate a red big apple.

Бу ўйинда гапни охириги кенгайтирган ўқувчи голиб бўлади.

10. Синоним сўзларни топиш

Бунда ўқитувчи бир сўзни айтади, ўқувчилар шу сўзнинг синонимларини топишади. Қайси ўқувчи кўп синоним топа олса, ўша ўқувчи голиб ҳисобланади. Масалан:

Ўқитувчи: ability.

1-ўқувчи: talent.

2-ўқувчи: skill.

3-ўқувчи: aptitude.

Ўқитувчи: business.

1-ўқувчи: industry

2-ўқувчи: commerce

3-ўқувчи: trade

4-ўқувчи: traffic

Ўқувчиларнинг луғат заҳираларини аниқлашда ушбу тестларга жавоб топиш бўйича ўйин-мусобақа ўтказиш мумкин. Ўйинда 5 дақиқада энг кўп тўғри жавоб топган ўқувчи голиб бўлади.

Масалан:

Jane: Where are ... going, Ann?

a) you

б) he

c) she

д) it

Ann: I'm just going to the ... .

a) office

б) shops

c) post office

д) hospital

Jane could you ... this letter with you?

a) take

б) give

c) post

д) buy

Ann: With pleasure.

Бу турдаги ўйинлар ҳамма ёшдаги ўқувчиларга инглиз тилида сўз бойликларини оширишга ёрдам беради.

Инглиз тили ўқитувчилари ўқувчиларнинг ёш хусусиятлари ва билим даражаларини ҳисобга олган ҳолда ўйин шартларини осонлаштириш ёки мураккаблаштиришлари мумкин.

Назира ХАТАМОВА,
НДПИ катта ўқитувчиси.

2006-YIL — HOMIYLAR VA SHIFOKORLAR YILI

Донолар саломатлик ҳақида

Соғлом одам табиатнинг энг бебаҳо асаридир.

Т.Карлейло

* * *

Инсон - табиатнинг олий маҳсулидир. Бироқ табиат яратган мўъжизалардан баҳра олмоқ учун инсон соғлом, бақувват ҳамда зукко бўлмоғи зарур.

И.П.Павлов

* * *

Соғлик - бойликдан аъло.

Ж.Рей

* * *

Соғлик - олтиндан қиммат.

В.Шекспир

* * *

Саломатликнинг баҳоси ҳеч қачон пасаймайди, чунки саломатлик йўқ жойда на фароғат ва на ҳаловат бор.

Н.Г.Чернишевский

* * *

Соғлик ундан баҳраманд кишига ҳам, бошқалар учун ҳам буюк неъматдир.

Т.Карлейль

* * *

Сиз ўз соғлигингизни тонг ва баҳордан оладиган хузур-ҳаловатингизга қараб баҳоланг.

Г.Торо

* * *

Соғлик ҳаётнинг шундай неъматидирки, чиндан ҳам бетоб подшодан соғлом гадо минг қара бахтиёрдир.

А.Шопенгауэр

* * *

Бахт, энг аввало соғлик демакдир.

Г.Куртис

* * *

Врачлик касби - жасорат, бу касб фидойиликни, қалб ва фикр софлигини талаб қилади.

А.П.Чехов

SO'RAGAN EKANSIZ?

Савол: Баъзан мулоқот жараёнида бир қисми маъноси ноаниқ бўлган жуфт сўзларга дуч келамиз. Шундай сўзлар ҳақида маълумот берсангиз.

Латофат ЛАТИПОВА,
Тошкент шаҳридаги 274-мактаб ўқитувчиси.

Сўзлар қатидаги маънолар

Жавоб: **Боғ-роғ** жуфт сўзидаги *боғ* сўзи *мевали дарахтлар, ток ва гул билан банд бўлган ер майдони* маъносини англатса, *роғ* лексик бирлиги эса форс-тожик тилида *чаманзор дала, тоғ этагидаги ўсимликлар билан банд бўлган кўкаламзор жой* маъносини билдиради.

Демак, *роғ* сўзи ҳам мустақил маънога эга бўлган лексик бирликдир.

Жилвагоҳинг гоҳ боғу гоҳ роғ,

Муфтахир зеболиғингдин роғу боғ.

(Алишер Навоий. «Лисон ут-тайр»).

Кўча-кўй. Ушбу жуфт сўздаги *кўча* сўзининг *аҳоли яшайдиган жойларда йўловчилар ўтиб турадиган, транспорт қатнайдиган йўл* маъноси барчага маълум. *Кўй* лексик бирлиги ҳам форс-тожик тилида худди ўзбек тилидаги *каби* маънони англатади. Алишер Навоий асарлари тилида **кўй** *кўча, маҳалла, катта йўл* маъноларида ишлатилган: *Мавлоно Муҳаммад Бадахший бош ва оёқ яланг кўй-у кўча ва бозорда юрур эрди* (Алишер Навоий. "Мажолис ун-нафоис").

Бола-чақа, бола-бақра жуфт сўзлари. Бу сўзнинг биринчи қисми *бола* ҳозирги ўзбек адабий тилида *янги туғилган гўдак, чақалоқ* маъносини *чақа майда пул, тийин* маъносини билдиради (Ўзбек тилининг изоҳли луғати).

Ўзбек халқ шевалари луғатида эса, жумладан, Қашқадарё ше-

валарида *чақа* сўзи *бола*, *гўдак* маъноларини билдириши қайд қилинган. Шунингдек, туркман адабиётида ҳам *чага*, *чага* – *гўдак*, *болани* англатади. *Бақра* сўзи ҳам ўзбек шеваларида, уйгур тилининг айрим лаҳжаларида *гўдак*, *бола* маъноларида учрайди.

Бироқ ҳозирги ўзбек адабий тилида мазкур сўзлар ўзича мустақил ҳолда маъно ифода этолмайдиган лексик бирликлар ҳолига келиб қолган.

Касб-кор жуфт сўзи ҳам ўзига хос сир-синоатга эга. *Касб* сўзи ўзбек адабий тилига араб тилидан кирган сўз бўлиб, *иш фаолиятининг маълум тажриба*, *тайёргарлик талаб этадиган бирор тури*, *соҳаси*, *ҳунар* каби маъноларни билдиради. Жуфт сўзнинг *кор* қисми ҳам форс-тожик тилларида мустақил маънога эга бўлиб, айнан *касб* сўзи англатган маъноларни ифодалаб келади. Лекин ўзбек адабий тилида *кор* бугунги кунда мустақил маънога эга эмас.

Муроса-мадора, қуда-анда, майда-чуйда каби жуфт сўзларда ҳам юқоридаги каби ҳолатларни кузатиш мумкин. *Муроса* – *бир-бири билан тил топилув асосига қурилган муносабат*, *муросага келмоқ* маъноларини билдиради. *Мадора* сўзи ҳам араб тилида худди шу маъноларни англатади. Демак, *муроса-мадора* аслида, *келишув-келишув* каби айнан бир-бирига тенг маъноли сўзлардан ташкил топган.

Қуда-анда лексик бирлиги ўзбек тилининг изоҳли луғатида *қудалардан бирининг узоқ-яқин қариндошлари деб* (иккинчи қудаларга нисбатан) изоҳланган. *Анда* эса мустақил лексик бирлик сифатида изоҳланмаган. Бироқ *анда* шева вакиллари орасида алоҳида маънога эга. *Қуда келиннинг қайн ота ва қайн онасини* билдирган. *Анда* эса *куёвнинг қайн ота ва қайн онасини англатган*. *Анда* сўзи ўзбек адабий тилида давр ўтиши билан мустақил маъносини йўқотган.

Майда-чуйда. *Турли-туман ва майда; арзимас, аҳамиятсиз; майда буюмлар, у-бу нарсаларни* билдиради. Аммо *чуйданинг ўзи* мустақил сўз сифатида ўзбек адабий тили луғатларида берилмаган бўлса-да, ушбу лексик бирлик Хоразм вилоятидаги ўзбек лаҳжаларида, шунингдек, туркман тилининг ота, игдир шеваларида *чуйде* // *чуйда* кўринишларида мавжуд бўлиб, *бир турдаги кичик бўлақлардан иборат бўлган жисм, предмет; аҳамиятсиз*,

арзимас; унчалик катта бўлмаган, кичик маъноларни билдиради ва майда лексик бирлигига синоним ҳисобланади.

Ўзбек тилида мавжуд бўлган *чуйда* вақт ўтиши билан ўзининг мустақил маъносини йўқотиб, *майда-чуйда* жуфт сўзида сақланиб қолган.

Она тилимизда бу каби лексик birlikларни кўплаб учратиш мумкин. Ушбу жуфт сўзлар асосида шуни айтиш мумкинки, тилимизда маъно англатмайдиган «ортиқча» сўзлар, бирикмалар йўқ. Қўллаётган ҳар бир сўзимиз ўзининг аниқ мустақил маъносига эга. Бу хил сўзларнинг қатларида қандай маънолар яширинганини билиш учун, энг аввало, она тилини, қолаверса, туркий ва эроний тилларни чуқур ўрганиш лозим. Ана шундагина сўзлар қатида яширинган маъноларни осонлик билан топиш мумкин бўлади.

Машариф САФАРОВ,
филология фанлари номзоди, доцент.

Журналдан кўчириб босилганда “Тил ва адабиёт таълими”дан олинди, деб изоҳланиши шарт.

Журналда нашр этилган мақолаларда муаллифларнинг тахририят нуқтаи назарига мувофиқ келмайдиган фикр-мулоҳазалари бўлиши мумкин.

Тахририятга келган қўлёзмалар муаллифларга қайтарилмайди.

Босмахонага 16.08.2006 да топширилди. Офсет усулида чоп этилди. Қоғоз формати 60x84 1/16. Шартли босма табағи 9,76. Шартли табағи 4,65. Нашриёт ҳисоб табағи 5,14. Адади 4000 нусха.

Буюртма № . Баҳоси эркин нархда.

Журнал индекси: 872

**МЧЖ "Maxi Graf Plus" босмахонасида чоп этилди.
Манзил: Тошкент ш., полковник Хўжаев кўчаси, 2-уй.**